

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра бізнесу та управління персоналом

**Стратегічні перспективи розвитку людського капіталу
в контексті відновлення України**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав: студент VI курсу, групи 676,
денної форми навчання
спеціальності 051 Економіка (освітня
програма: Управління персоналом та
економіка праці)
Сакалюк Захар Олегович _____

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Кобеля З.І. _____

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від „__” _____ 2023 р.

зав. кафедри _____ д.е.н., проф. Лопатинський Ю. М.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ..	7
1.1. Засади суспільних трансформацій та фактори глобальних перетворень людського капіталу.....	7
1.2. Глобальні трансформації світових ринків праці та креативної зайнятості під впливом цифровізації.....	29
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ КРЕАТИВІЗАЦІЇ.....	43
2.1. Сучасні тренди розвитку міжнародної міграції та проблеми глобального управління.....	43
2.2. Дослідження управління людським капіталом в контексті укладу Креативні індустрії 4.0.....	55
2.3. Розвиток людського капіталу як основа забезпечення збалансованості креативної економіки.....	74
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	91
3.1. Комплексна оцінка розвитку людського капіталу та потенціалу майбутнього розвитку в Україні.....	91
3.2. Стратегічні ініціативи відновлення економіки України в контексті розвитку людського капіталу.....	113
ВИСНОВКИ.....	130
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	134
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Еволюція світового економічного розвитку супроводжується масштабними соціальними трансформаціями, що базуються на технологічних революціях, які на сучасному етапі глобального економічного розвитку посилюються прискореною інтелектуалізацією, глобалізацією та діджиталізацією. Інтелектуалізація є рушійною силою важливих економічних і соціальних перетворень у суспільстві, оскільки знання, інтелектуальні та креативні фактори стрімко проникають у трудові процеси в різних сферах суспільного виробництва та життя людини. З одного боку, під впливом інтелектуалізації відбуваються фундаментальні зміни у способах праці та взаємодії факторів виробництва, кардинальних трансформацій зазнають засоби та предмети праці, технології виробництва та управління. З іншого боку, інтелектуалізація сприяє якісній трансформації людини та її життя, впливаючи на зростання її культурного та освітнього рівня, громадянської активності та свідомості, забезпечуючи зростання трудової зрілості та якості життя людей. Інтелектуалізація посилює роль інтелекту, знань і творчості у формуванні глобальних ланцюгів створення вартості, глибоко проникаючи і розширюючи творчу діяльність і творчі елементи людського інтелекту в суспільному виробництві матеріальних і духовних благ. Це стимулює розвиток креативного підприємництва, що проявляється у появі культурних та креативних індустрій.

Глобалізація прискорює динаміку розвитку виробництва та лібералізує зовнішньоекономічні зв'язки у світовому економічному просторі, ще більше загострюючи конкуренцію на світовому ринку. Водночас масова цифровізація публічного простору та поява сучасних цифрових технологій, з одного боку, створюють відкриті простори для ділового та міжособистісного спілкування, прискорюють рух капіталу, змінюють структуру доданої вартості (збільшуючи частку нематеріальних активів у її формуванні), інтенсифікують міжнародну мобільність, трансформують глобальний ринок праці та фундаментальні зміни у трудовій діяльності, які створюють принципово нові умови для бізнесу та

людей. З іншого боку, спричинені глобалізацією диспропорції в економічному та соціальному розвитку країн поглиблюються і стають все більш асиметричними. Все це призводить до нових трансформацій в економічному та соціальному просторі та впливає на функціонування людського капіталу. Розвиток креативної економіки під впливом нового тренду креативності проявляється у глобальному економічному просторі і є результатом глобальної трансформації інтелектуалізації. В умовах креативного суспільного розвитку зростає цінність людського капіталу та закладаються нові якісні основи інноваційного розвитку економіки. Фахівці з унікальними компетенціями, які вирізняють їх серед інших працівників, підвищують цінність людського капіталу і стають все більш затребуваними в суспільстві, що зумовлено тенденціями глобалізації та діджиталізації.

Теоретичні та прикладні аспекти становлення економіки знань та розвитку людського капіталу описані у фундаментальних дослідженнях К. Кларка, Р. Арона, Д. Белла, В. Ростоу, Р. Ріхта, А. Турена, А. Пенті, Дж. Гелбрейта, З. Бжезинського, Е. Тоффлера, М. Вебера, Ф. Махлупа, Б. Санто та ін. Проблематика впливу інтелектуалізації, креативізації та діджиталізації на розвиток економіки та людського капіталу знайшла своє відображення у роботах О. Амоші, А. Самойленка, Д. Лук'яненка, М. Полякова, Л. Антонюк, В. Антонюк, В. Гейця, О. Грішньої, А. Колота, О. Герасименко, Ю. Бажал, І. Каленюк, О. Булатової, Е. Лібанової, А. Чухно, М. Семикіної, О. Стрижак, Дж. Уолша, В. Рошера, Ф. Ліста, Г. Беккера, Дж. Кендрика, Дж. Маккулоха, Г. Маклеода, В. Коломієць та ін. Засади розвитку креативної економіки, її інноваційність та людський капітал креативної економіки розвинуто у публікаціях Дж. Хокінса, Р. Стернберга, Дж. Гілфорда, К. Тейлора, Л. Купера, Е. Майклза, Я. Майлза, Б. Аксельрод, Л. Грін, С. Давимуки, В. Піхорович, Л. Ткаченко, В. Андрієвської, С. Таран, Л. Федулової та ін.

Незважаючи на значну кількість досліджень з цієї тематики, сучасні тенденції розвитку людського капіталу, його інституційного забезпечення, управління та розвитку набувають нових орієнтирів. Оскільки людський капітал не є чітко ідентифікованим у глобальній парадигмі розвитку, виникає необхідність системного розкриття трансформації людського капіталу під

впливом глобальних трендів креативності та діджиталізації, і з цією метою розробити концепцію креативного розвитку людського капіталу, а також розбудови креативної економіки. Необхідно продемонструвати теоретико-методичні засади та організаційні інструменти управління людським капіталом у цьому контексті. Це пов'язано з тим, що людський капітал є важливим рушієм якісних суспільних перетворень, які забезпечать швидке відновлення та економічний і соціальний розвиток України в короткостроковій перспективі. Ці питання визначили вибір теми роботи, її мету, завдання та структуру.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблення вивчення людського капіталу в контексті глобальних науково-технологічних, економічних і соціальних трансформацій, а також визначення та демонстрація стратегічних напрямів його розвитку під впливом принципів креативності та науково-практичної активізації в умовах відновлення економіки України.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні завдання:

- узагальнити теоретичні підходи з дослідження глобальної економічної трансформації та виявити ключові тенденції її розвитку;
- виявити ключові чинники глобальної трансформації, які мають визначальний вплив на функціонування людського капіталу;
- розробити понятійно-категоріальний апарат глобального розвитку людського капіталу;
- поглибити розуміння креативної зайнятості та особливостей її розвитку під впливом цифровізації;
- визначити вплив сучасних тенденцій у сфері креативності та діджиталізації на міжнародну міграцію креативних працівників;
- розвинути розуміння трансформації освітніх моделей під впливом діджиталізації та креативності;
- дослідити нові парадигми управління людським капіталом у контексті креативних індустрій 4.0;
- провести оцінку розвитку людського капіталу та його креативних складових в Україні;
- вивчити кластерну модель розвитку креативних індустрій як

середовища концентрації креативного людського капіталу в Україні;

- запропонувати можливі сценарії розвитку людського капіталу в процесі відновлення економіки України.

Об'єктом дослідження є процес формування, ефективного використання та відтворення людського капіталу в сучасному глобальному економічному розвитку.

Предметом дослідження є концептуальні засади розвитку людського капіталу в умовах глобалізації, цифровізації та креативності.

Методи дослідження: діалектичний, історичний, аналізу і синтезу, індукції та дедукції, дослідження еволюції концепції постіндустріального суспільного розвитку, людського капіталу, креативної економіки, чинників глобальних трансформацій, порівняльний, абстрактно-логічний, моделювання, системно-функціональний, порівняльного аналізу та рядів динаміки, статистико-аналітичні: порівняння даних та зведення, групування, абсолютних і відносних величин, економіко-математичні.

Інформаційною базою дослідження стали матеріали Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародної організації праці, Всесвітнього економічного форуму, ЮНЕСКО, Організації Об'єднаних Націй, Програми розвитку ООН, Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць, Британського інноваційного фонду NESTA, Конференції ООН з торгівлі та розвитку ЮНКТАД, Національного центру науки, технологій та статистики (НЦНТЕІ), Міністерства культури, медіа та спорту Великобританії, аналітичні матеріали Європейської комісії, Міністерства культури та інформаційної політики України, закони України, постанови та розпорядження Кабінету міністрів України, інформація Державної служби статистики України, Державної служби зайнятості України, вітчизняних та іноземних наукових видань за тематикою роботи

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Список використаних джерел 110 позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

1.1. Засади суспільних трансформацій та фактори глобальних перетворень людського капіталу

Кожен етап розвитку людської цивілізації характеризується певним типом суспільної формації та економічної системи як сукупності взаємопов'язаних економічних елементів, що утворюють цілісну економічну структуру суспільства. Економічна система завжди має певну мету, яка визначається відповідями на питання: що виробляти, скільки виробляти, для кого виробляти? Взаємодія таких структурних чинників, як продуктивні сили, економічні відносини та механізми господарювання, створює специфічні особливості розвитку цивілізації в кожному історичний період.

Вони розглядаються в рамках концепцій інформаційної економіки, інноваційної економіки, економіки знань та креативної економіки, які системно об'єднуються та інтегруються в поняття «Нова економіка». Кожен тип економічної системи відрізняється ключовою роллю основних виробничих ресурсів, типом виробничої діяльності, базовою технологією, типом відносин у суспільстві та характером соціальних зв'язків (рис. 1.1).

Рушійною силою суспільних перетворень у 20 столітті був науково-технічний прогрес, який призвів до якісних змін не тільки в самому виробництві, яке стає все більш технізованим, але й в інших сферах суспільного життя – соціальній, політичній, культурній і духовній. Формується новий тип економічної системи.

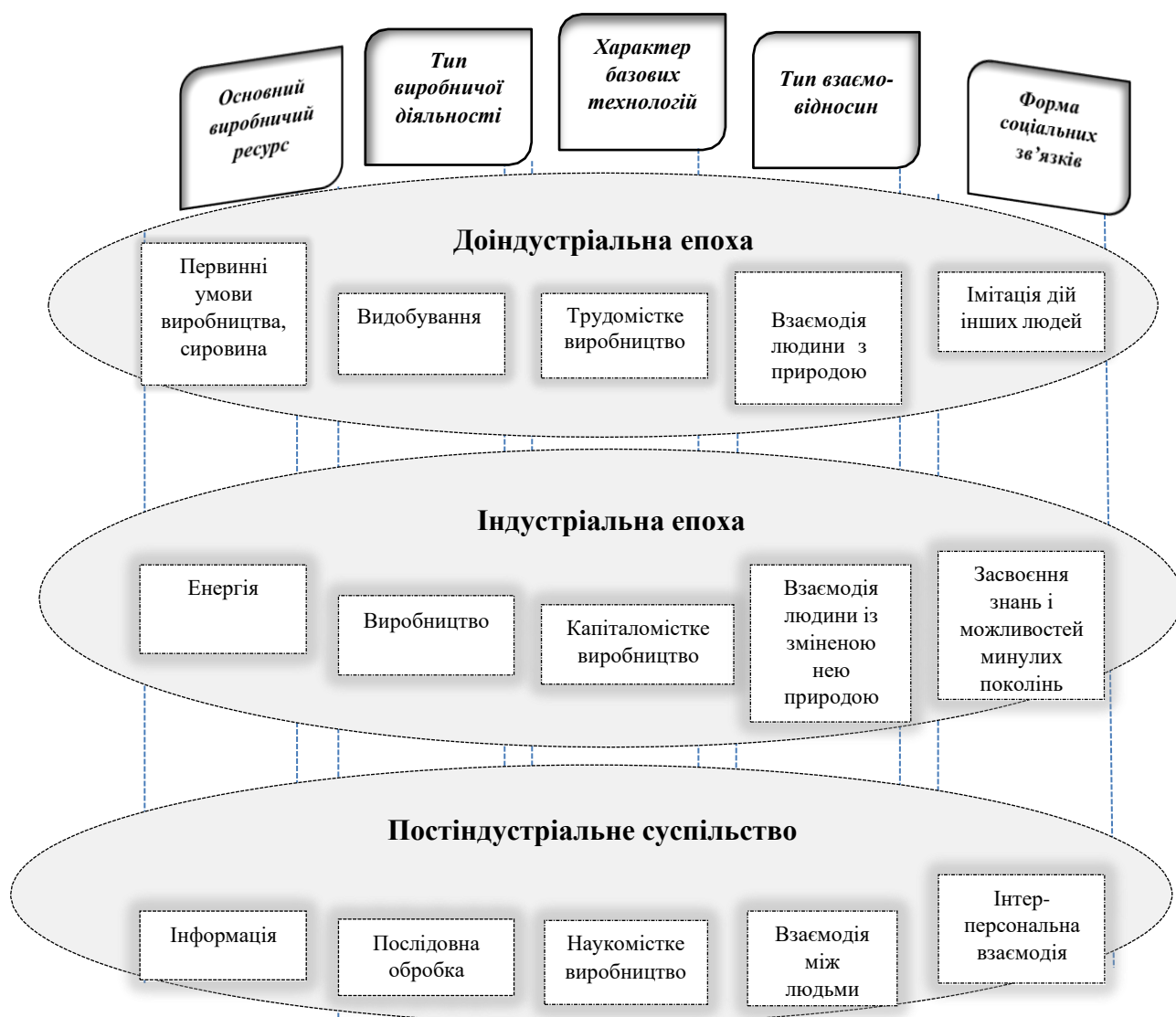

Рис.1.1. «Тріада» розвитку цивілізації

Таким чином, технології стають невід'ємною частиною глобальної конкуренції. У країнах, де активно розвиваються науковий та освітній сектори, технологічний фактор набуває все більшого значення. Науково-технічний прогрес і динамічний розвиток нових галузей на його основі забезпечують конкурентну перевагу країнам, які активно інтегрують науку і технології та розвивають нову структуру національних економік, в якій високотехнологічні галузі стають домінуючими.

Під впливом високих технологій та їх активного впровадження у виробництво відбувається глобальна трансформація в економічному житті суспільства, яка одночасно несе якісні зміни в культурній, духовній, політичній, соціальній та інших сферах життя. Зростає роль інформації як

важливого соціального ресурсу.

Багато з існуючих теорій, які абсолютизують роль техніки і технологій у розвитку постіндустріальних суспільств, обґрунтовують характер глобальних соціальних змін переважно з точки зору факторів економічного зростання, тобто таких сфер суспільного розвитку, як наука, освіта і технології. До таких теорій належать:

- теорія єдиного індустріального суспільства французького філософа, політолога і соціолога Р. Арона [40];
- американського професора економіки У. Ростоу [94];
- теорія нового індустріального суспільства канадсько-американського економіста Д. Гелбрейта [67];
- теорія постіндустріального суспільства американського соціолога Д. Белла [47];
- теорія гіперіндустріального суспільства американського соціолога Е. Тоффлера [32];
- теорія технотронного суспільства американського політолога і соціолога З. Бжезинського [51].

У контексті формування глобальної парадигми розвитку світового суспільства варто відзначити нові сучасні тенденції розвитку світової економіки – масштабні соціальні зміни, спричинені технологічною революцією у вигляді глобалізації, інформатизації, діджиталізації, інтелектуалізації та креативності. Розглянемо сутність і специфіку кожної з них.

Глобалізація, як об'єктивний процес, що дедалі більше поглиблюється і охоплює всі сфери суспільного життя стала закономірним етапом розвитку світового суспільства в умовах сучасної технологічної парадигми. Важливо розуміти, що глобалізація має як переваги, так і недоліки для сучасної економічної системи. З одного боку, вона заохочує посилення конкуренції на ринках і змушує уряди до рішучих дій, спрямованих на стимулювання економічного зростання. З іншого боку, криза глобалізації може мати регресивний характер змін, впливаючи на нерівномірність економічного

розвитку, створюючи значні соціально-економічні асиметрії, поглиблюючи економічні диспропорції між країнами, спричиняючи серйозні конфлікти та санкціоновані війни, на відміну від завдання забезпечення сталого розвитку для більшості регіонів та країн світу. Саме тому вкрай важливо розробити механізми та інструменти, які дозволять країнам своєчасно реагувати на соціальні виклики, що виникають у зв'язку з глобалізацією.

Найяскравішою інтерпретацією глобалізації в цьому дослідженні є трактування професора Лейденського університету Яна Шолте, відомого дослідника феномену глобалізації [96]. Цей вчений розглядає глобалізацію з точки зору окремих сфер інтернаціоналізації, лібералізації, універсалізації, модернізації та детериторіалізації, чітко підкреслюючи силу та масштаб впливу цього явища на світову економічну систему (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Поняття глобалізації за Я. Шолте

Джерело: систематизовано за [96]

До основних передумов (об'єктивних і суб'єктивних) поширення глобалізації можна віднести такі:

- Наука і технології: зі зростанням цінності наукових знань сучасні технології динамічно розвиваються, прискорюючи процес передачі та обміну інформацією. Науково-технічні фактори спричинили торгівлю товарами та послугами, рух капіталу та робочої сили, а також пов'язане з цим розширення кордонів для інтелектуальних ресурсів, таких як знання та ідеї;

- Соціально-економічні: науково-технічний прогрес і революції заклали основи для інтеграції знань, капіталу і бізнесу. Зросла мобільність людей, що призвело до уніфікації потреб. Інтенсифікувалися міжнародні відносини, що сприяло розвитку міжнародної торгівлі. Поглибився міжнародний поділ праці, кооперація, спеціалізація та інтернаціоналізація виробництва, прискорився розвиток валютних ринків;

- Політика: зміни в різних сферах національного життя відбувалися під впливом політичних чинників у національних і міжнародних відносинах. Через різноманітні обмеження розвитку окремих країн посилилася тенденція до нерівності в економічному та соціальному розвитку між державами світу, що призвело до зміни глобальної геополітичної ситуації та створило нові загрози і ризики для людей та національних економік. З метою подолання існуючих загроз, що поширювалися, почали формуватися інституційні структури, покликані регулювати світосистемні відносини в глобальному масштабі, які невдовзі набули впливу через політичні рішення та загальноприйняті норми (наприклад, МВФ, Світовий банк, ООН, ОЕСР);

- Культурні фактори: транскордонне співробітництво та інтеграція економічного життя сприяли більшій мобільності людей, що, в свою чергу, посилило міграційні потоки. Все більше людей мігрували до інших країн з метою отримання кращої освіти, кращих умов праці та вищих доходів. Міграція збільшила міжкультурну комунікацію та обмін культурними цінностями і традиціями між людьми, покращила освітні стандарти та популяризувала англійську мову як мову міжнародного спілкування.

В результаті інтеграції світового ринку комунікаційний елемент між державами став більш важливим, а на початку 1990-х років розвиток

інформаційно-комунікаційних технологій стрімко набрав обертів, заклавши підвалини для формування глобального інформаційного середовища, завдяки різноманітним інформаційним інструментам та інформаційним системам. Збільшення потоку інформації та розвиток комунікаційних систем спричинили інтенсифікацію та зміну форм міжнародних відносин, посилили міжнародну взаємодію між економічними агентами і відповідно стимулювали зростання міжнародної конкуренції та стали рушійною силою для розвитку інновацій.

Кожен наступний етап розвитку глобального суспільства визначався інформаційною революцією. Інформаційна революція характеризувалася якісним стрибком у розвитку комунікаційних технологій, спочатку електронних, потім інформаційних, а потім цифрових, завдяки вдосконаленню процесів збору, зберігання та передачі інформації.

Таким чином, перехід до постіндустріального суспільства був зумовлений формуванням нового інформаційного суспільства. З кожною інформаційною революцією змінювався доступ до інформації та участь людини в інформаційному обміні, що дозволяло людям підвищувати власну інтелектуальну активність, збільшуючи частку розумової праці у виробничому процесі, генеруючи нові знання та змінюючи себе і своє соціальне життя.

Слід зазначити, що всеосяжний характер інтелектуалізації, її прояви та вплив як на глобальні економічні процеси та тенденції, так і на життя людини вже давно привертають значну увагу і є предметом численних наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Наукові результати в цій сфері є важливими та багатограними.

Враховуючи значення інтелектуалізації як важливого чинника глобальних трансформацій в контексті глобальної парадигми економічного розвитку, вважаємо за необхідне приділити час дослідженню її змісту та багатогранності проявів. Термін «інтелектуалізація» має психологічне підґрунтя, оскільки стосується безпосередньо людини як носія інтелекту і визначає людський інтелект як сукупність когнітивних здібностей, що

активізують процеси мислення. Однак термін широко використовується в наукових дослідженнях економічного розвитку підприємств, галузей, країн і світової спільноти в цілому, оскільки працюючі люди реалізують ці здібності у своїй трудовій діяльності.

Прояви інтелектуалізації, що спостерігаються в наукових дослідженнях, набувають різних форм і процесів. Інтелектуалізація охоплює всі економічні процеси та світову економіку і супроводжує всі етапи розвитку людського суспільства. Залежно від типу об'єкта, що зазнає якісних змін у контексті нових вимог, пов'язаних зі зростанням інтелектуальної активності, розрізняють інтелектуалізацію світової економіки, економіки галузей, секторів, підприємництва, підприємств, видів діяльності, ресурсів, продукції, праці, капіталу, міжсуб'єктних економічних відносин, управління, лідерства та інших економічних процесів, за масштабами та сферою поширення. Вона має різні масштаби з точки зору і може відбуватися в глобальному масштабі або в окремих країнах, регіонах, містах, видах бізнесу тощо.

Швидкість проникнення знань, інтелектуальних і творчих елементів у трудовий процес у різних сферах суспільного виробництва та життєдіяльності людини призвела до інтелектуалізації праці, про що свідчать два взаємопов'язані процеси, які відбуваються одночасно і відображають тенденції [28, с. 22]:

- збільшення частки розумових функцій (управління, контролю та координації) у структурі трудових зусиль
- розширення сфер застосування інтелекту і творчості в трудовій діяльності.

Інтелектуалізація праці за своїм функціоналом передбачає творчий підхід до виконання роботи, що сприяє створенню та впровадженню інновацій і, таким чином, досягненню високої ефективності та продуктивності виробництва. Ринковий попит на висококомпетентних працівників, які виконують інтелектуальні функції, зумовлений тим, що саме на складну розумову працю припадає значна частка творчості [5, с. 148].

Тому, виходячи з позиції людського фактора в суспільній праці, зростання ролі знань та креативного фактора, процес інтелектуалізації світового економічного розвитку здатен здійснити якісну трансформацію загальноекономічних процесів, підвищити якість життя людей та сприяти забезпеченню належного рівня безпечних умов життєдіяльності через розвиток передових технологій та інновацій. Її можна визначити як безперервний процес активного формування, ефективного розвитку та розширення використання інтелекту як глобальної бази знань, спрямований на розвиток технологій.

Саме тому в цьому контексті можна говорити про ще один прояв інтелектуалізації, а саме про формування сучасного тренду розвитку нової економіки – креативності. На нашу думку, в точці перетину інтелектуалізації та інноваційності починає проявлятися креативність, а новизна має трансформуватися в інновації, що призводить до розвитку підприємництва. Креативність супроводжує інтелектуалізацію як елемент, що підсилює інтелектуалізацію через підприємництво, особливо креативне підприємництво.

Організація бізнесу в складному та швидкозмінному середовищі вимагає нових навичок, серед яких важливу роль відіграють креативність, здатність фахівців швидко та ефективно вирішувати проблеми, а також оволодіння сучасними методами планування та аналізу. Таким чином, процес інтелектуалізації формує основу для творчості в бізнес-системах і бізнес-процесах.

Таким чином, в умовах глобалізації масова інтелектуалізація та технологізація суспільного розвитку надала простір для творчості та можливості для використання людського інтелекту через розвиток креативного підприємництва, яке набуло масштабів у креативних індустріях.

Прояви креативності у глобальній економіці на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Прояви креативізації у глобальному контексті
Джерело: систематизовано за [19].

Вони є багатограними і проявляються у таких формах: динамічний розвиток креативних індустрій та їх взаємодія з секторами традиційної економіки [91]; формування та поширення інфраструктурного забезпечення розвитку креативного сектору економіки [21]; використання креативних підходів в управлінській та бізнес-практиці, заснованих на креативно-інноваційній мотивації менеджменту міжнародних компаній [23]; розвиток креативного підприємництва [52], зокрема у сфері виробництва медіапродукції [35]; збільшення частки креативного класу та креативного капіталу, зростання зайнятості у креативному та культурному секторах економіки; створення нових підприємств креативного сектору, що утворилися

в результаті взаємодії сектору креативної економіки та технологічного сектору; посилення конкуренції між роботодавцями за людські ресурси та креативних менеджерів; зростання ринкового попиту на креативні навички.

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, створення глобального економічного розвитку можна розуміти як глибинний процес проникнення і розширення творчої діяльності в виробництво матеріальних і духовних цінностей, а також творчих елементів людського інтелекту (рис. 1.4).

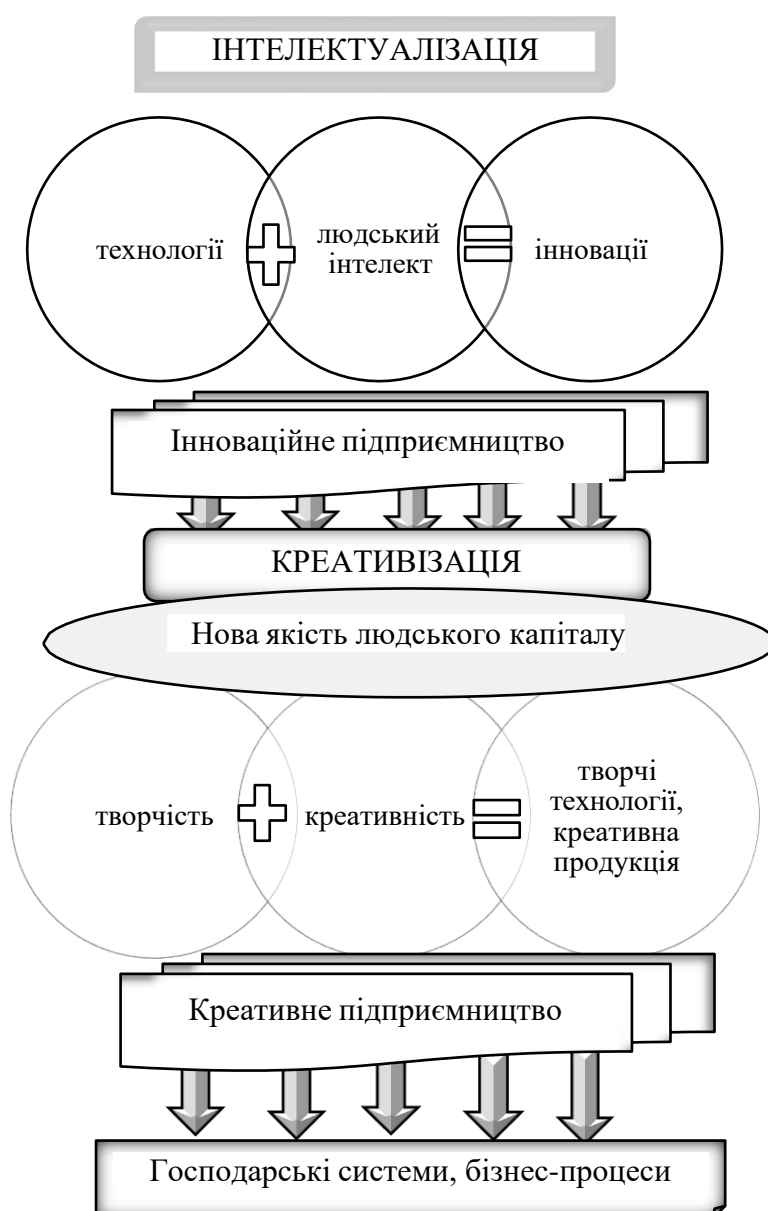

Рис. 1.4. Вплив інтелектуалізації та креативізації на економіку

Глобальний вплив цифровізації на світову економіку через сектор ІКТ

відбувається на трьох рівнях послідовності (рис. 1.5): на першому етапі формується цифровий сектор, що включає сектор інформаційно-комунікаційних технологій, сектор програмного забезпечення, сектор ІТ-консалтингу та сектор виробництва компонентів; на другому етапі формується цифрова економіка, яка виводить на світовий ринок платформну економіку та цифрові послуги; на третьому етапі відбувається масштабний процес цифровізації, який перетворює економічну систему на глобальну цифрову.

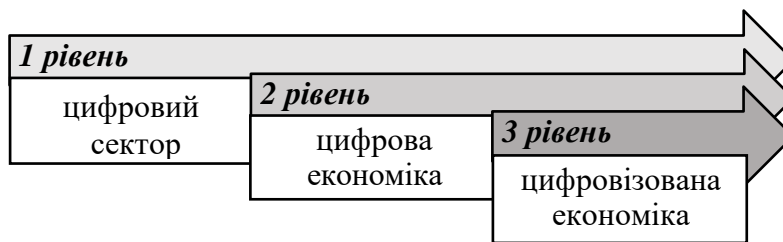

Рис. 1.5. Рівні становлення цифрової економіки

Цифрова економіка характеризується глобальним впливом на розвиток суспільних відносин, трансформуючи спосіб ведення міжособистісних відносин, викликаючи масштабні соціальні зміни, полегшуючи доступ людей до соціальних послуг, впливаючи на якість життя та створюючи більш інклюзивне суспільство (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Глобальні впливи цифровізації на світову економіку

<i>На людський капітал</i>	<i>На освіту</i>	<i>На працю</i>	<i>На ринки</i>	<i>На виробництво</i>
Формування нових сучасних навичок і компетенцій, затребуваних цифровим ринком праці, зміна стилю життя	Надання глобальних навичок і компетенцій на інноваційній основі, впровадження цифрових освітніх технологій	Трансформація світу праці та соціально-трудова відносин, зростання частки креативної праці	Глобалізація ринків капіталів та ринків товарів і послуг на цифровій основі, цифровізація форм взаємодії та господарських зв'язків між суб'єктами ринків	Трансформація природи виробничих і економічних відносин, зміна виробничих силі факторів виробництва, формування глобальних ланцюгів створення вартості

Таким еволюційним, структурованим та різновекторним шляхом у взаємозв'язку формувалася глобальний економічний розвиток (рис. 1.6).

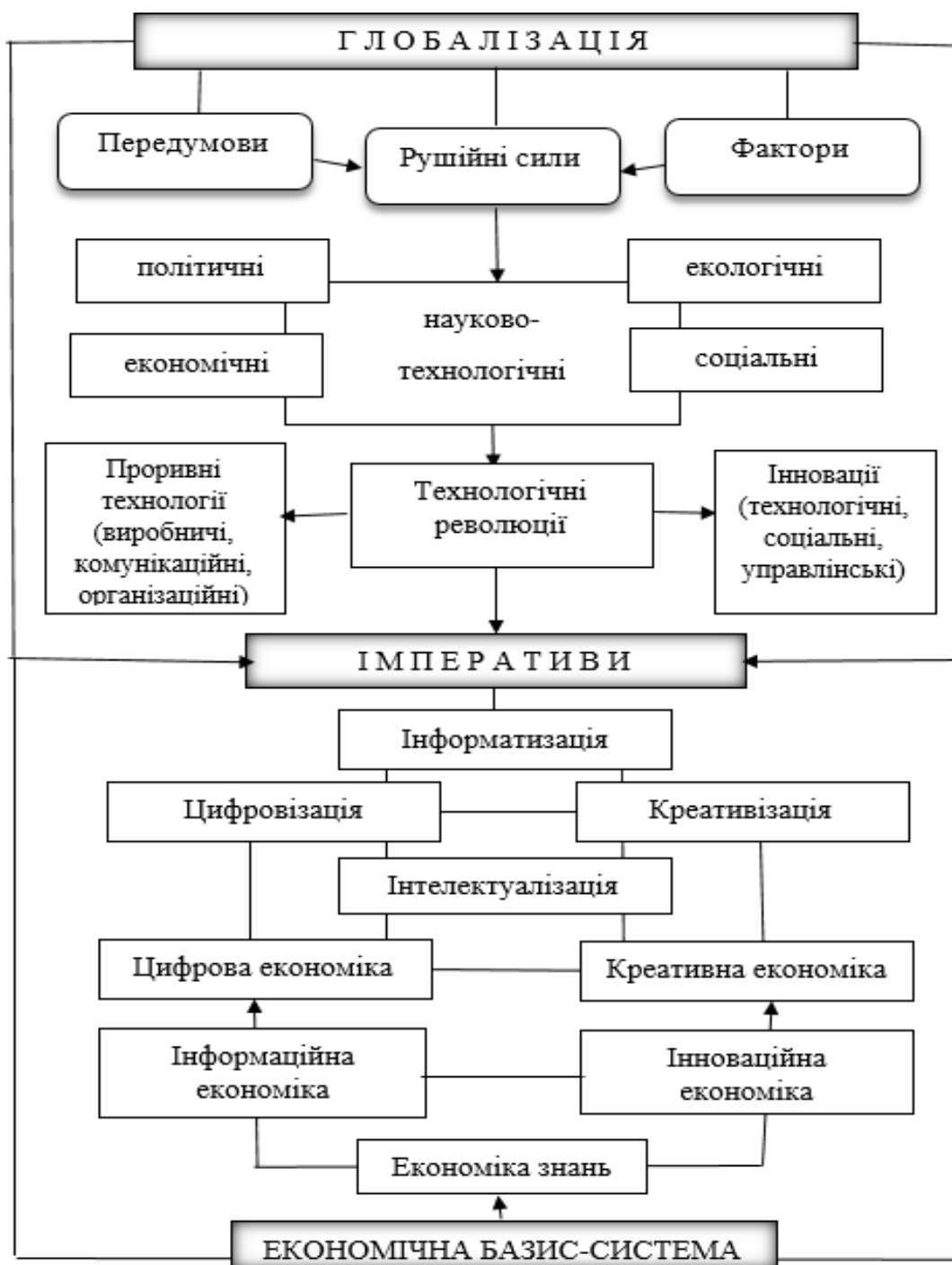

Рис. 1.6. Глобальна парадигма економічного розвитку

Соціальні чинники, що впливають на формування нових якісних характеристик, зазнали помітної трансформації, внаслідок чого змінився погляд на роль людського капіталу, а сам людський капітал став головною рушійною силою соціально-економічного розвитку. Таким чином, глобальні соціальні трансформації заклали фундаментальні основи нової парадигми розвитку людського капіталу (рис. 1.7).

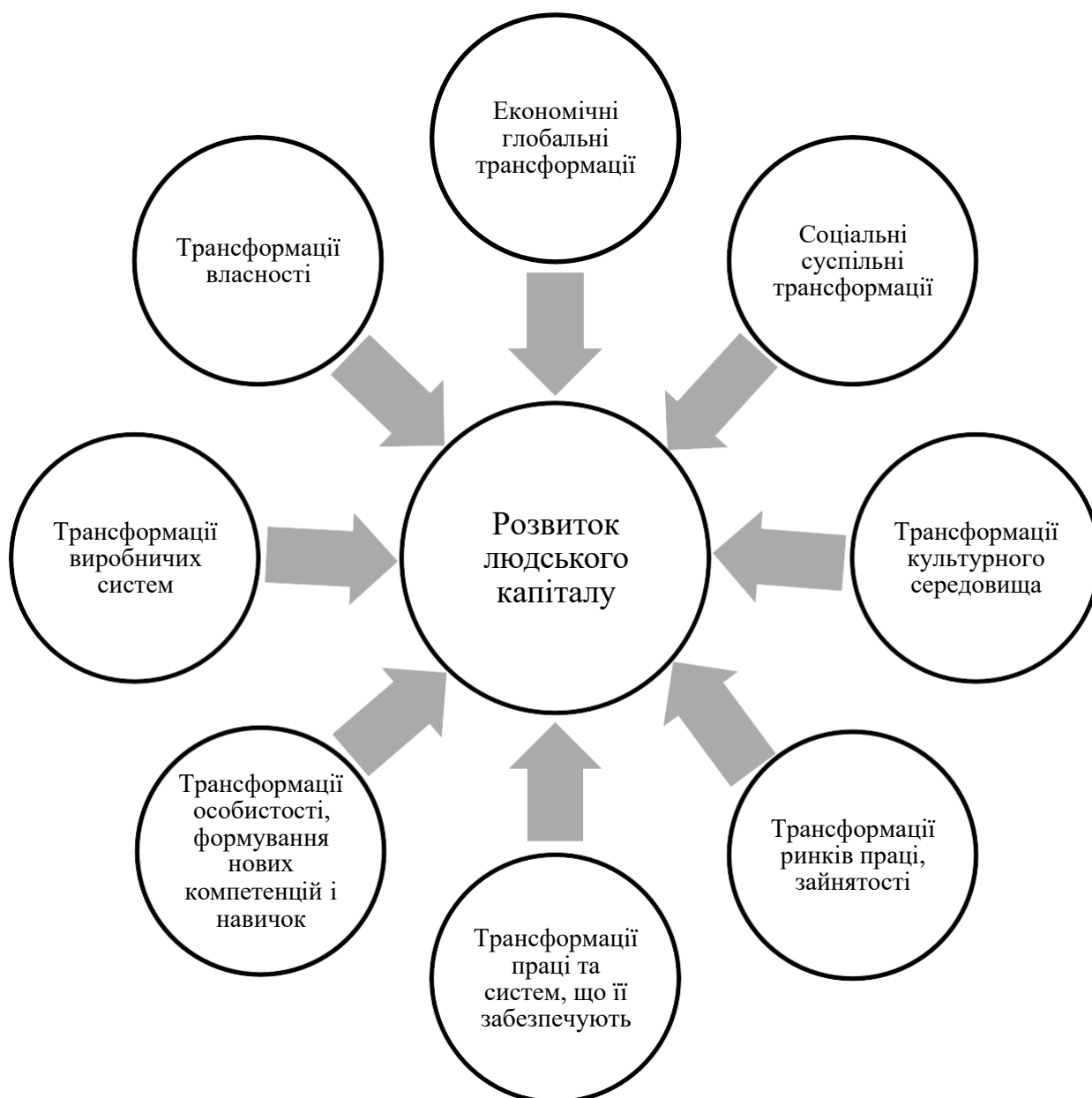

Рис. 1.7. Формування нової парадигми розвитку людського капіталу під впливом суспільних трансформацій

Технологічний розвиток суспільства зумовлений зростанням ролі знань і досліджень, а також необхідністю підготовки кваліфікованих працівників, здатних впоратися з новітніми технологіями. Знання в епоху технологічної та інформаційної революцій є невичерпними за своєю природою і стають цінним активом людського капіталу, який має здатність накопичуватися тим більше, чим більше знань використовується.

Соціальні інвестиції, спрямовані на підвищення якості життя та розвиток людського капіталу, відіграють важливу роль у формуванні сприйняття праці як капіталу. Особливо швидко на потребу відтворення людського капіталу відреагували такі розвинені економіки, як США, Австрія, Німеччина, Швеція, Данія, Фінляндія та Франція: з двадцятого десятиліття 20-го століття соціальна складова державних витрат динамічно зростала в усьому світі – з 3-5% до 20-25% у 1990-х роках. Така тенденція зростання сприяла зростанню людського капіталу, який, за різними оцінками, забезпечив від 1/5 до 1/3 приросту валового внутрішнього продукту (ВВП) розвинених країн у другій половині ХХ століття [24, с. 5].

Український вчений Д. Мельничук звертає увагу на трансформацію людського капіталу через призму теорії трудової вартості, де знання набувають форми людського капіталу і не можуть бути відокремлені від самої людини. На його думку, через розвиток науково-технічного прогресу «... . відбудеться перехід від питання кількості праці до питання якості, що вимагатиме значних інвестицій в освіту та професійний розвиток незалежно від статі та віку» [25, с. 48].

Масштабні трансформації, що відбуваються у суспільному виробництві, змінюють вектори впливу на зміни на ринку праці, відносини між роботодавцями та найманими працівниками, напруженість і продуктивність праці, структуру робочого часу, принципи організації та оплати праці та інші процеси, пов'язані з людською працею.

Соціально-трудова відносина зазнають глибокої трансформації під впливом таких чинників (рис. 1.8):

- глобалізація соціально-економічного розвитку, яка призвела до виникнення нових форм міжнародного суспільного поділу праці; динамічний розвиток світової економіки; інфраструктури, ринків капіталу, валют та міжнародної мобільності робочої сили;

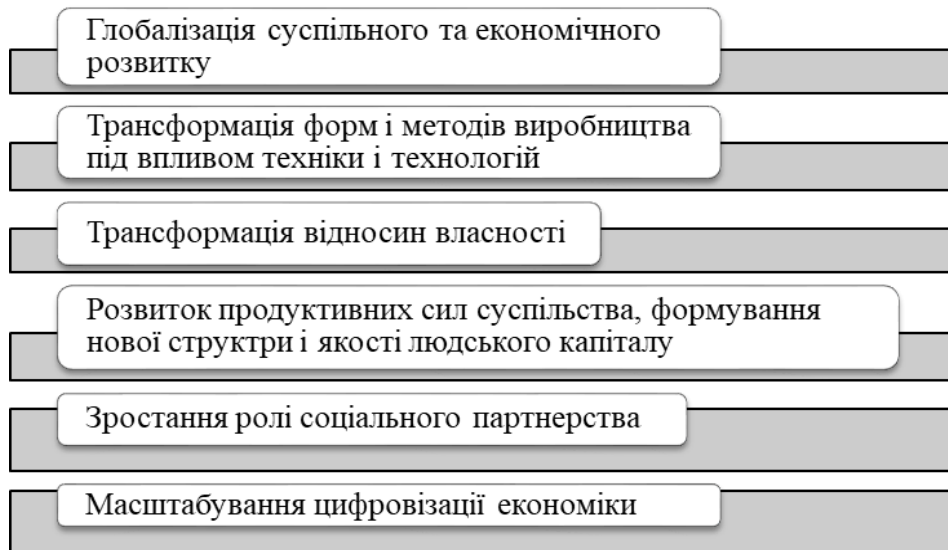

Рис. 1.8. Фактори трансформації соціально-трудових відносин

- трансформація форм і методів виробництва в результаті технологічної революції призвела до змін у змісті праці та підходах до її організації на підприємствах. Процес інтелектуалізації праці (збільшення питомої ваги функцій управління, контролю, організації та координації) як засіб якісного підвищення продуктивності праці та інтенсифікації виробництва;

- трансформація відносин власності через збільшення частки капіталу, що належить робочій силі, участь працівників у розподілі капіталу, зміну характеру праці, збільшення частки творчих елементів у трудовій діяльності працівників;

- розвиток продуктивних сил суспільства, формування людського капіталу нової якості, зміна змісту праці. Зміна змісту праці призвела до більшого поєднання творчої та інтелектуальної праці, так що фактор фізичної сили людини вже не гарантує зростання ефективності праці;

- зростання ролі соціального партнерства як чинника забезпечення соціального миру і злагоди, балансу інтересів найманих працівників і роботодавців, засобу соціального захисту найманих працівників. Соціальне партнерство в системі соціально-трудових відносин дозволяє узгоджувати інтереси та вирішувати проблеми соціально-виробничої діяльності шляхом

спільної організаційної роботи органів державної влади, роботодавців та найманих працівників на відповідному організаційному рівні;

- масштабна цифровізація економіки формує новий зміст соціально-трудового виміру, зумовлюючи зростання цифрової зайнятості та, водночас, технологічного безробіття і потребу в нових цифрових навичках через високу швидкість змін у розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій.

Комплексна автоматизація робочих місць, що відбувається під впливом цифровізації, зумовлює необхідність перегляду соціально-трудових відносин між роботодавцями та працівниками (в тому числі тими, хто не має статусу найманого працівника). Змінюються такі процеси, як формалізація трудових відносин, організація праці, оплата праці, охорона здоров'я та безпека, системи соціального захисту як для роботодавців, так і для безробітних та малозабезпечених верств населення.

Знання як складова людського капіталу накопичуються через інвестиції в навчання, в процесі праці та навчання, тоді як навички формуються в процесі праці та виробництва, через інвестиції в професійний розвиток працівників. Таким чином, залучення знань до соціально-виробничого циклу сприяє їхньому поширенню у вигляді нових знань, умінь, досвіду та професійних навичок, які набувають ознак капіталу (рис. 1.9).

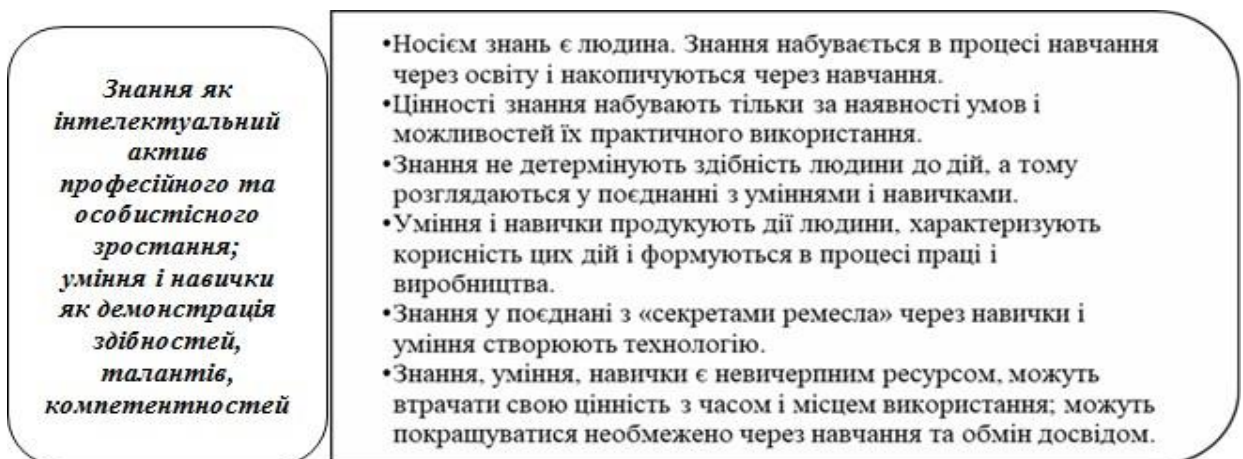

Рис. 1.9. Знання, уміння і навички у концепції людського капіталу

Джерело: розроблено за [3, 6, 25, 30]

Сьогодні знання використовуються у сфері самих знань, що характеризується їх швидким перетворенням на важливий фактор виробництва. У зв'язку з ускладненням технологій і технологічних процесів знання та професійні навички стають важливими інструментами зміни відносин між капіталом і найманою працею, а також принципів розподілу доданої вартості між власниками і роботодавцями робочої сили.

Дослідження [99, 80] показують, що попит на творчі професії та навички на глобальному ринку праці мають тенденцію до зростання по всій економіці. Креативні навички також затребувані в інших секторах економіки, що посилює конкуренцію за таланти та загострює дефіцит цих навичок в інших підгалузях. Водночас існуюча пропозиція креативних навичок та людських ресурсів не встигає за попитом, що збільшує ризик того, що кризовий розрив у навичках поглибитися, а окремі країни та міста не зможуть скористатися можливостями креативних індустрій.

Вплив технологій на диверсифікацію способів доступу споживачів до контенту змінює робочі навички, яких вимагають роботодавці, включаючи когнітивні, соціальні, емоційні та технічні навички. Загальні навички, такі як вирішення проблем, міжособистісне спілкування, стійкість та адаптація до змін, а також структурування «м'яких» і «твердих» навичок у зв'язку з розвитком підприємництва та бізнес-середовища, стають все більш важливими на ринку креативної праці». «Тверді навички» сьогодні вважаються більш легкими, бо їх можна набути через навчання та освіту.

До цієї групи навичок належать технічні, мовні та комп'ютерні навички. «М'які навички» - це передавані навички, які характеризують міжособистісні стосунки, але їх важче виміряти і важче навчити. Вони включають соціальні, комунікативні та емоційні навички. Сучасні тенденції розвитку ринку праці свідчать про те, що роботодавці все частіше віддають перевагу «м'яким» навичкам перед «твердими» (61% та 31% відповідно) [39]. Особливості формування складових знань, умінь та навичок у контексті креативності проілюстровано на рис. 1.10.

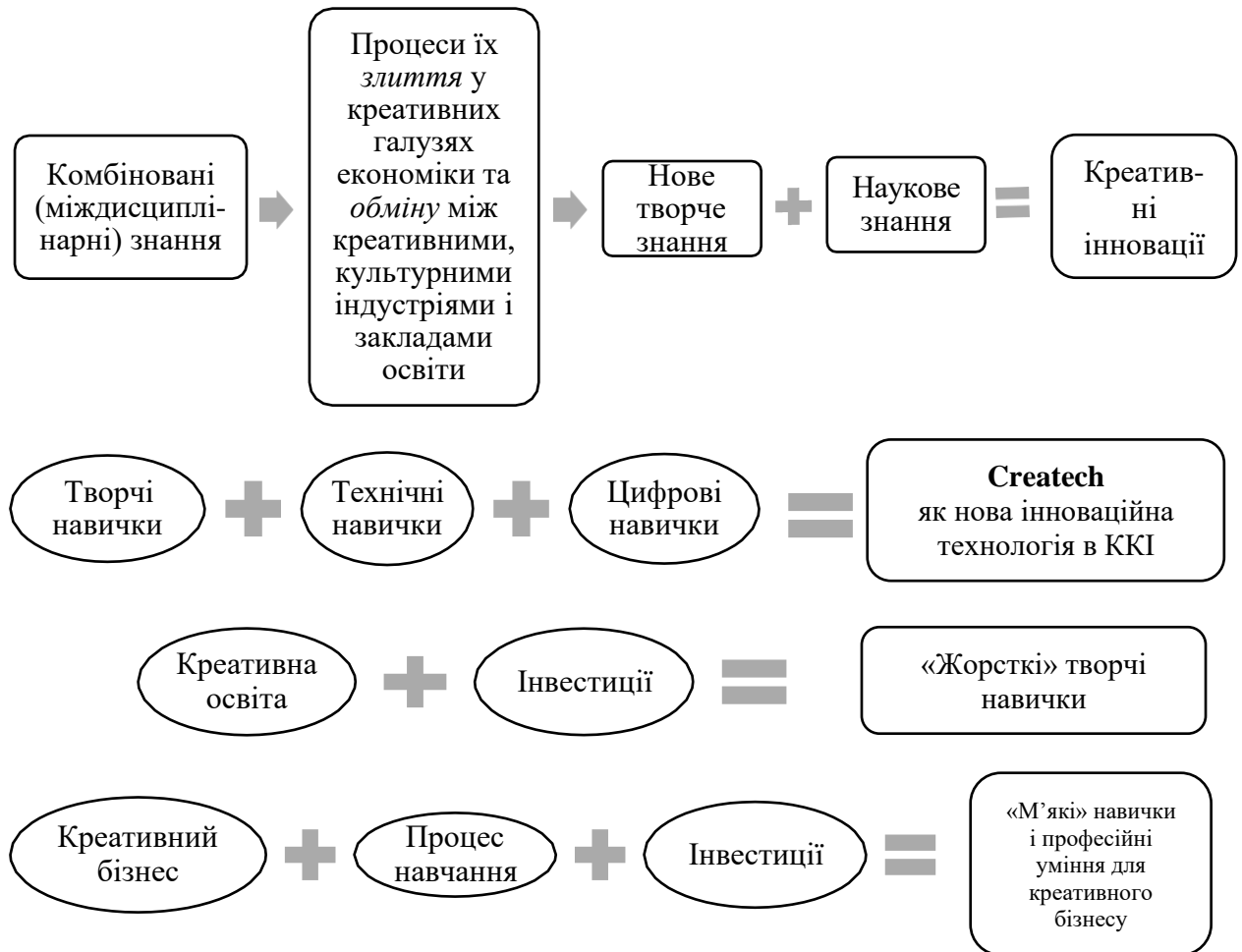

Рис. 1.10. Особливості знань, умінь і навичок в умовах креативізації

Питання якості людського капіталу набуло особливої актуальності через вплив вірусної інфекції COVID-19 на поведінку та психічне здоров'я людей. Наприклад, дослідження McKinsey показують, що пандемія та пов'язані з нею зміни у повсякденному та діловому житті призвели до почастишання випадків глибокої депресії та погіршення психічного здоров'я серед працівників американських компаній.

Психологи [22] підкреслюють, що творчий потенціал людини залежить від її психічного здоров'я. Від психічного здоров'я та благополуччя людини залежить ступінь активізації її творчих ресурсів, ефективність реалізації творчих здібностей у процесі життєдіяльності та їх гармонійний і всебічний розвиток (рис. 1.11).

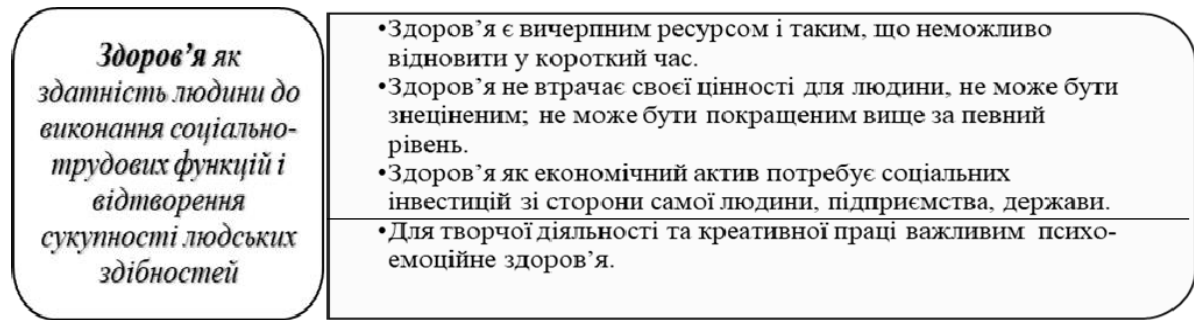

Рис. 1.11. Здоров'я як складова людського капіталу в умовах креативізації

Мотиваційні конструкти є важливими у структурі людського капіталу (рис. 1.12). Мотиваційні компоненти характеризують продуктивний стан психоемоційного напруження людини, оскільки спонукають її до певних дій та поведінки. Стосовно людського капіталу важливими є: матеріальна мотивація – спрямована на забезпечення високого рівня оплати праці, добробуту та високого рівня життя; жива праця – стосується самої роботи, її змісту, корисності, умов організації та захисту; статусна мотивація – стосується досягнення та визнання професійних досягнень і визначає прагнення людини до особистого статусу та безпеки, професійного зростання, кар'єрного розвитку та визнання престижу і соціальної значущості сфери професійної діяльності, в якій вона працює. Мотивація є важливим активом, який сприяє підвищенню продуктивності та якості праці, а отже, може впливати на розмір доходу власника людського капіталу, сприяючи збільшенню національного доходу [25].

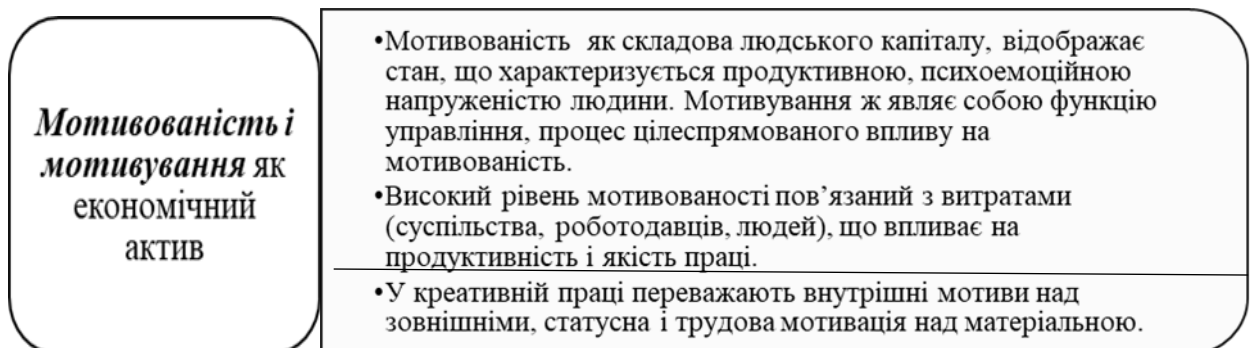

Рис. 1.12. Складова мотивованості у концепції людського капіталу в умовах креативізації

Важливою складовою людського капіталу є просторова мобільність, яка

реалізується через компонент мобільності. У теорії людського капіталу просторова мобільність розглядається як інвестиції в людину, включаючи інвестиції в міграцію та віддачу від неї [98]. Рушійною силою міграції є очікування людей, що доходи від міграції перевищать витрати на міграцію. Міграція надає людям доступ до можливостей, які існують за межами їхньої звичайної діяльності (нові робочі місця з вищими доходами, відкритий доступ до освітніх послуг, можливості професійного розвитку), що впливає на вартість людського капіталу [15, 81].

Слід зазначити, що в міру поширення цифровізації в соціальному просторі вона все більше охоплює трудову діяльність, трансформуючи працю та трудову мобільність, переміщуючи трудові процеси, зайнятість, оплату праці та соціально-трудова відносини у віртуальне цифрове середовище. Ця тенденція закладає підґрунтя для розвитку цифрової (віртуальної) трудової мобільності, коли носії людського капіталу переміщуються за межі свого місця проживання для здійснення трудової діяльності за допомогою цифрових технологій [1, с. 6]. Характеристику складових мобільності проілюстровано на рис. 1.13.

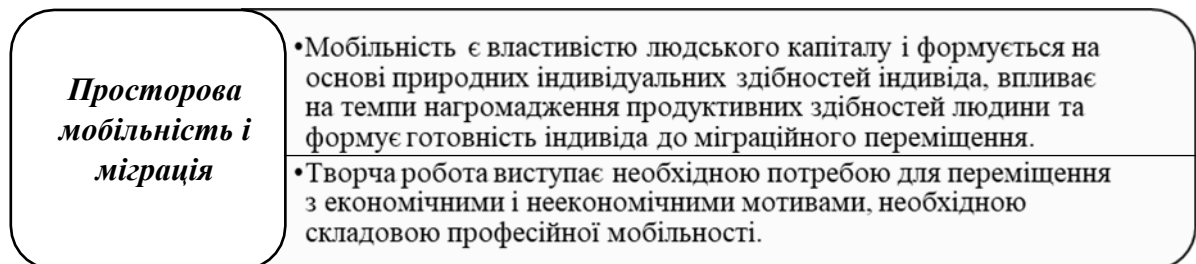

Рис. 1.13. Компонента мобільності і міграції у концепції людського капіталу в умовах креативізації

За традиційною концепцією людського капіталу, його основними складовими є знання, навички, здібності, здоров'я, мотивація та міграція, які набувають певних характеристик, специфічних рис та ознак під впливом креативності. Однак цей перелік не є повним, оскільки людський капітал функціонує в сучасних складних і часто небезпечних умовах. Багато існуючих небезпек створюють значні ризики та загрози життю, здоров'ю та майну

працюючих людей, тим самим суттєво обмежуючи їх можливості реалізувати максимальну віддачу від свого капіталу. Сьогодні безпека людини широко використовується в контексті глобального розвитку. Тому необхідно додати до традиційної концепції людського капіталу ще один елемент – безпеку та захист.

Елементи безпеки людського капіталу проілюстровано на рис. 1.14.

Рис. 1.14. Безпекова складова людського капіталу в умовах креативізації

Тому, враховуючи специфіку творчої діяльності та умови творчості, вважаємо, що вищезазначені складові людського капіталу в креативній економіці, такі як знання, навички, інформаційне забезпечення, здоров'я, мотивація та мобільність, безпека та захист, є ключовими і дають можливість визначити його як економічний актив (рис. 1.15).

З точки зору управління соціальними, економічними та трудовими процесами в контексті креативності бажано зосередитися на цих складових, які найбільш повно характеризують креативну людину як капітал, що дозволяє відтворювати, накопичувати, розвивати та використовувати на мікро- та макрорівнях. Більш збалансований підхід до формування ефективної системи управління цим процесом є можливим. Ці складові формуються через соціальні інвестиції.

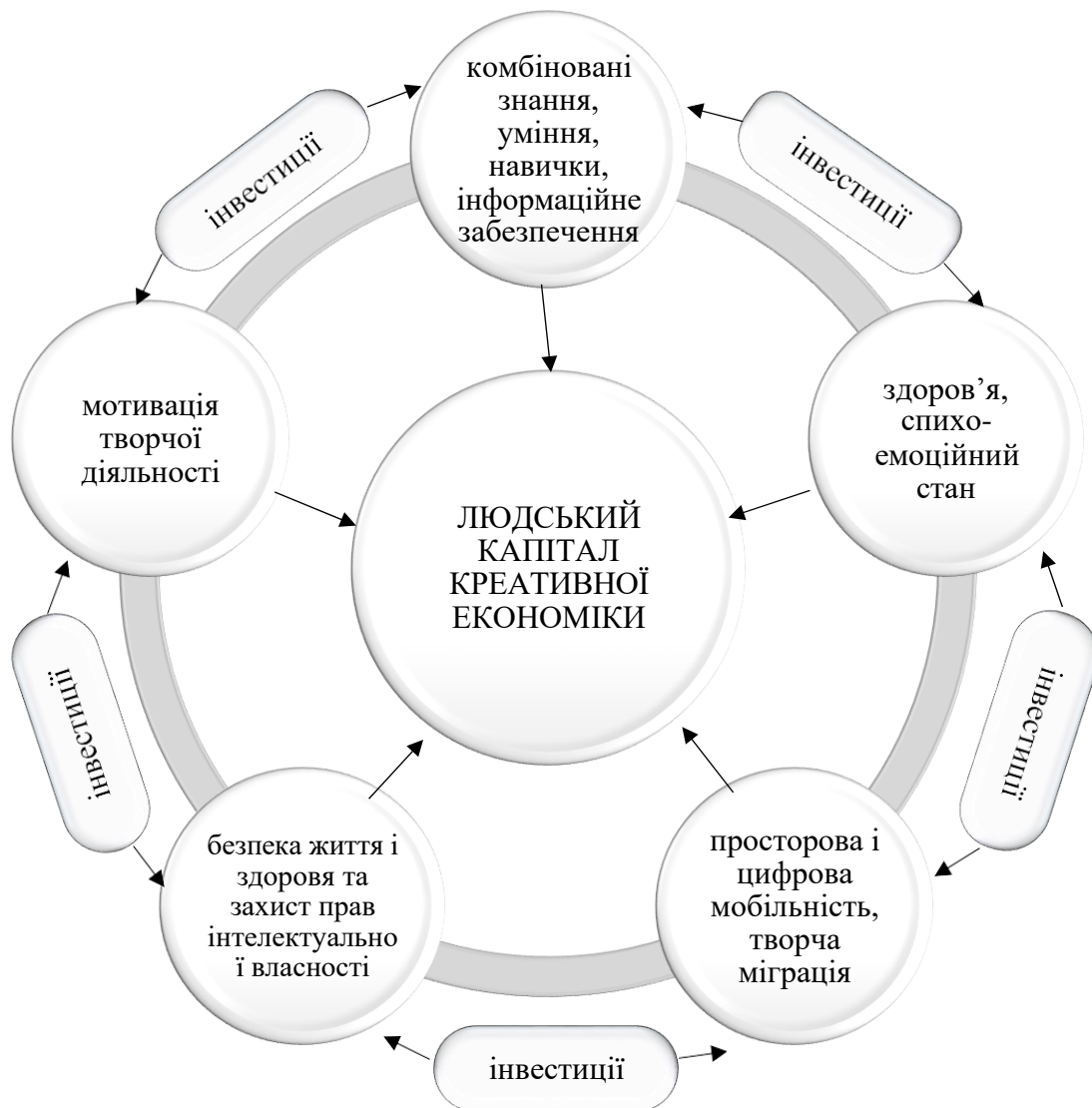

Рис. 1.15. Ключові компоненти людського капіталу креативної економіки

Таким чином, соціальні інвестиції у творчу освіту, професійну підготовку та розвиток потенціалу, здоров'я, творчу мотивацію, мобільність та безпеку людини розвивають її творчі таланти, ділові та професійні навички та працюють на загальну вигоду (як явну, так і неявну) людини, підприємства та суспільства. Знання, професійні навички, інформаційні навички, здоров'я, мотивація, просторова мобільність, безпека та захищеність є соціально важливими і можуть плануватися на різних рівнях управління.

Таким чином, вищевикладене свідчить про те, що в процесі суспільної еволюції процеси інтелектуалізації та цифровізації мали вирішальний

трансформаційний вплив на людський капітал, змінюючи внутрішні інститути індивідів, сприяючи розвитку людської мобільності, в тому числі професійної, формуючи потребу в безперервному навчанні та створюючи все більш зрілу систему людських цінностей і пріоритетів, яка сформувала складну систему.

1.2. Глобальні трансформації світових ринків праці та креативної зайнятості під впливом цифровізації

Глобальні тенденції, такі як глобалізація та цифровізація, мають вирішальний вплив на світову економіку та її розвиток. Вони змінюють все в раніше сформованому громадському порядку, економічних і соціальних структурах, в політиці і державному устрої, становищі людей в цифровому суспільстві, способі їх роботи, практично всі параметри якості життя.

Цифровізація сучасної економіки в глобальному масштабі впливає на трансформацію всього соціального розвитку, створюючи нові умови для розвитку бізнесу, національної макроекономічної політики та міжнародного рівня. З одного боку, процес цифровізації за рахунок прискорення генерації, обміну і поширення інформації створює нові можливості для країн здійснювати технологічні прориви і поліпшити якість життя, з іншого боку, ті виклики, з якими коли-небудь стикалося людство створює нові ризики, які ще не були усунені, і збільшує розрив між країнами.

У цифровій економіці основним фактором, що визначає створення цінності, є нематеріальна природа цифрових технологій, даних та інтелекту, що вирішує проблему відображення нових даних про економічну активність у статистиці. Прикладом цього є той факт, що цифрова платформа надає послуги та полегшує транзакції між покупцями та продавцями в інших країнах, які не враховують їх діяльність у країні, в якій була створена платформа.

Технологічні зміни, що відбуваються в даний час в глобальному масштабі, кидають виклик усталеному традиційному розумінню світу праці, включаючи природу праці і його продуктивність, зайнятість, безробіття,

організаційну політику, компенсацію і соціальний захист. Трудова модель зазнає серйозних змін: деякі робочі місця вирівнюються і скасовуються, а на їх місці створюються нові. Процес оцифрування може мати більший вплив на конкретну роботу, ніж на професію в цілому, що призведе до зміни змісту професійної компетентності, характеру виконуваної роботи та її технічних характеристик.

Цифровізація як глобальний тренд розвитку світового суспільства має свої особливості, показники і тенденції розвитку. Як епоха цифрових та мережових структур цінностей, вона є глобальною, позачасовою, взаємопов'язаною та вільно доступною для користувачів. Це епоха, «...коли будь-що може передавати цінність, миттєво і за необхідності мільярдною часткою долара» [31, с. 22]

Тема цифровізації та її впливу на соціально-економічний і людський розвиток цікава і затребувана в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених. Численні доповіді Міжнародної організації праці, Всесвітнього економічного форуму, Європейської комісії, дослідницької компанії McKinsey та інших міжнародних організацій присвячені проблемі цифровізації та її впливу на трансформацію ринку праці, особливо ринку креативної праці.

Еволюційний процес формування та розвитку цифрової ери проаналізовано Крісом Скіннером, незалежним експертом з фінансових ринків, у його книзі «Цифрова людина», згідно з якою [31], у своєму історичному розвитку людство переживає наступний етап еволюції цифровізації: web1.0 – поява Інтернету; web2.0 – поява соціальних мереж; web3.0 – розвиток інтернет-ринку («інтернет цінності»); Web4.0 – розвиток Інтернету речей; і Web5.0 – Ера «семантичного Інтернету».

Кожна епоха цифрової еволюції буде змінювати структуру світової економіки. Пріоритетними факторами економічного зростання є якісний розвиток людського капіталу, просунута комп'ютеризація суспільства, цифровізація, креативність, високоякісні сучасні знання, розвиток взаємодії зі штучним інтелектом, швидкість ринкових комунікацій, соціальний статус людей і рівень якості життя (Таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика індустріальної та цифрової епох за ключовими ринковими та економічними чинниками суспільних трансформацій

Ключові характеристики трансформацій	<i>Індустріальна епоха</i>	<i>Цифрова епоха</i>
Головні гравці на ринку	Функціонування фірм-монолітів, діяльність яких здійснюється самостійно	Правління компаній-цифрових платформ, діяльність яких забезпечується взаємодією людей на відкритому ринку
Ринкова діяльність	Територіальне обмеження ринкової діяльності (зовнішній, національний, регіональний, місцевий ринки)	Відкриті глобальні цифрові ринки
Провідний сектор економіки	Технічно розвинена промисловість	Розгалужена сфера послуг, індустрії майбутнього: роботизація, креативні індустрії, економіка великих даних
Основні економічні ресурси	Матеріальні і фінансові ресурси	Інформація, знання, інтелект, інновації, людський капітал
Персонал як джерело створення високої доданої вартості	Сотні тисяч найманих штатних і позаштатних працівників за професійною спеціалізацією	Кілька тисяч працівників з компетенціями, адаптивними дороботи на відкритих ринках
Інструментарій комунікацій бізнесу з клієнтами	Комунікації через рекламні засоби, ЗМІ	Комунікації через інтернет-простір (соціальні мережі мобільні додатки, цифрові прилади)
Матеріальна база діяльності	Наявність у компаній великогазових фізичних активів: великі площі будівель, складів, значний обсяг інвестицій у формування основного капіталу	Практична відсутність матеріальної бази, домінування інвестиційних вкладень у нематеріальні активи (високі технології)
Структура витрат діяльності	Значна частка операційних витрат	Значна частка капітальних витрат, мінімізація операційних витрат

У цифровому суспільстві ринок праці зазнає серйозних перетворень. Робота людей змінюється, оскільки вони все більше і більше переходять у цифровий простір і стають більш персоналізованими. Під впливом цифрових технологій вже відбулася інтелектуалізація і креативність праці, сформувалися нові структури зайнятості, з'явилися нестандартні форми зайнятості, взаємодія людського капіталу і цифрових технологій підвищило продуктивність праці, зросла мобільність людей, а ринок праці зазнав серйозних змін.

В епоху цифровізації з'являються нові елементи інфраструктури ринку праці і нові форми взаємодії між суб'єктами ринку в процесі працевлаштування та використання робочої сили. Динаміка розвитку інформаційних і комп'ютерних технологій за останні 10 років внесла суттєві

зміни в існуючу бізнес-модель і модель зайнятості. З появою цифрових трудових платформ та інфраструктури цифрової робочої сили, однієї з основних трансформацій у світі праці, епідемія COVID-19 прискорила появу цифрових платформ та пов'язаних з ними інновацій (хмарні обчислення, великі обсяги даних, алгоритми), які ще більше прискорюють їх поширення. Це призвело до інноваційних способів роботи та підвищення гнучкості як для працівників, так і для компаній. Електронна комерція, електронні послуги та онлайн-фріланс зросли завдяки використанню механізмів віддаленої роботи.

З глобалізацією економічного простору кількість цифрових платформ і їх капітал за останні роки багаторазово зросли. Наприклад, за оцінками експертів [88], за останні 10 років кількість онлайн-платформ та географічних онлайн-платформ зросла у 5 разів: з 142 до понад 777, а кількість самих онлайн-платформ за цей період зросла більш ніж у 3 рази, а кількість платформ диспетчеризації таксі та доставки зросла більш ніж у 10 разів (Таблиця 1.3).

Таблиця 1.3

Кількість активних цифрових трудових платформ у світі за категоріями

Категорії цифрових платформ	2000	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Динаміка, % (2020/2010)
Онлайн веб сайти	6	87	221	250	262	278	283	283	3,3 рази
Таксі	-	8	53	71	83	96	106	106	13,3 рази
Доставка	5	46	216	258	303	349	373	383	8,3 рази
Гібридні	-	1	5	5	5	5	5	5	5 раз

Джерело: складено за Crunch base database [88].

Серед онлайн-платформ найпоширенішими є платформи для фрілансу (181), платформи для мікрозавдань (46), конкурси (37) та конкурентні платформи.

Найбільша частка глобальних доходів від цифрових платформ зосереджена в Північній Америці (послуги таксі, веб-сайти та служби доставки), Азії та Європі. Більша частина фінансування розвитку цифрової платформи зайнятості надходить від венчурних фондів. Крім того, венчурний капітал дозволяє цифровим платформам працювати беззбитково протягом

тривалого періоду часу.

Наприклад, загальна виручка Upwork, однієї з найбільших інтернет-платформ, збільшилася в період з 2016 по 2019 рік з 16 400 млн ієн до 3 100 млн ієн [109]. Більшість цих платформ зосереджені в декількох місцях, включаючи США – 29 %, Індію – 8 % та Великобританію й Північну Ірландію – 5 %. Найбільшою в світі платформою для мікрозадачності є Amazon Mechanical Turk (АТМ), німецька Clickworker, американська CrowdFlower, американські Microworkers і британська prolific Academic.

Зростання масової цифрової робочої сили проявляється в певних дисбалансах на світовому ринку праці. Зокрема, поширення нестандартної роботи є не тільки неповною і тимчасовою, а й невизначеною, непередбачуваною і небезпечною, що підриває основи довіри і безпеки в самій системі праці, в результаті чого зростає ймовірність безробіття, підвищується загальна тривожність зайнятості, нестандартна зайнятість поширюється, і трудовий ризик переходить від роботодавця до працівника [77].

Зокрема, останні 10 років характеризувалися глобальною негативною тенденцією, що відображає зниження зайнятості молоді у віці 15-24 років, і ця тенденція триває донині. Наприклад, згідно зі звітом «Global Employment Trends for Youngs – 2020» [70], з 1999 по 2019 рік число молодих людей в робочій силі скоротилося на 12,5% (з 56 800 млн до 49 700 млн); до 2020 року зайнятість молоді ще скоротилася на 8,7%. Це пов'язано з тим, що молоді люди більше часу витрачають на саморозвиток та освіту. Це означає, що робоча сила майбутнього матиме кращі навички та буде підготовлена до змін у сфері праці, спричинених новими технологіями. Але, з іншого боку, в середньому 20% молодих людей, які не працюють без навчання, відображають високий рівень недостатнього використання молоді робочої сили. Іншими словами, ці молоді люди набувають досвіду роботи на ринку праці, не отримують доходу, не підвищують рівень освіти і кваліфікації і не мають стабільного середовища (не працевлаштовані, не навчаються, не працюють).

Глобальний рівень безробіття серед молоді у 2020 році становив 13,6% (з 9% у Північній Америці до 30% у Північній Африці). Потенційно 4100

мільйонів молодих людей у світі не працюють на ринку праці. Як результат, багато молодих людей частіше використовують нестандартні, неформальні та менш безпечні форми зайнятості. Ці дані показують масштаби проблем у сфері зайнятості молоді з негативними наслідками в найближчому майбутньому. Найбільша частка неформальної зайнятості спостерігається в бідних країнах Африки на південь від Сахари та таких субрегіонах, як Південна Азія, де близько 96% молодих людей працюють неформально [70]. Ця проблема носить глобальний характер і вимагає зусиль міжнародного співтовариства.

Ще одним важливим фактором, що впливає на масштаби глобальної цифрової зайнятості, є ситуація, пов'язана з епідемією COVID-19, яка прискорила цифрові тенденції і викликала фундаментальні зміни в навичках і знаннях. Більшість країн вже відчувають проблеми через брак навичок: згідно з опитуванням, проведеним відкритими університетами Великобританії в 2019 році, 9 з 10 організацій змушені більш агресивно переходити в віддалені онлайн-простори в результаті пандемії: бізнес займається пошуком фахівців з цифровими навичками, а працівники – пошуком джерел віддаленої роботи.

Наслідки пандемії збільшили ризик для працівників, які працюють на цифрових платформах. Зокрема, працівники, які не можуть бути ізольовані через слабкість соціального забезпечення та відсутність оплачуваних лікарняних, повністю залежать від роботи. Згідно з дослідженням МОП, 7 з 10 працівників, які мали позитивні результати тесту на COVID, не могли отримати компенсацію або взяти оплачувану відпустку [109].

Таблиця 1.4 показує, що онлайн-фрілансери та програмісти мають обмежений доступ до соціального захисту, що соціальне становище жінок важливіше, ніж чоловіків, і що рівень соціального захисту працівників цифрових технологій у розвинених країнах вищий, ніж у країнах, що розвиваються.

Таблиця 1.4

Рівень охоплення соціальним захистом працюючих на цифрових платформах, %

	Медичне страхування	Страхуванняна випадок безробіття	Страхування від нещасного випадку	Страхуванняна випадок інвалідності	Пенсійне страхування

<i>За типами платформ:</i>					
Мікрозавдання	61	16	21	13	35
Фріланс	16	2	1	2	6
Конкурсне програмування	9	4	6	2	6
<i>За статусом розвитку країн:</i>					
Економічно розвинуті країни	61	17	17	15	35
Країни, що розвиваються	43	9	18	7	23
<i>За статтю:</i>					
Чоловіки	42	13	18	12	21
Жінки	39	10	11	11	18
<i>За іншою зайнятістю:</i>					
Мають іншу роботу	45	14	17	13	26
Не мають іншої роботи	37	10	12	10	14
РАЗОМ:	41	12	15	12	20

Джерело: розраховано за [109].

В результаті появи цифрових платформ працевлаштування за останні 10 років світовий ринок зазнав значних змін, змінивши саму модель працевлаштування. З'явилися нові профілі працевлаштування: краудфандинг, робота на вимогу з програмними додатками, самозайнятість, особиста гібридна самозайнятість, фріланс, лізинг, тимчасова зайнятість з програмними додатками та інсорсинг [26, с.5].

Формуючи нові моделі зайнятості, цифрові платформи впливають та детермінують появу нових бізнес-моделей. Таким чином, мінімізуючи людські ресурси компаній, цифрові платформи сприяють поширенню нетипової зайнятості на глобальному, національному та регіональному ринках праці, надаючи роботодавцям відкритий доступ до наявних вакансій. Вони є дійсно ефективним компонентом ринкової інфраструктури, створюючи умови для цифрової взаємодії і набуваючи статусу повноцінного суб'єкта на світовому і внутрішньому ринках праці.

Серед переваг цифрової зайнятості – гнучкий графік роботи, свобода вибору роботи, можливість працювати в будь-який час і в будь-якому місці та отримувати додатковий дохід. Платформа цифрової роботи відкриває нові

можливості працевлаштування, особливо для жінок, людей з обмеженими можливостями, молоді та тих, хто маргіналізований на традиційному ринку праці. Робота в Інтернеті особливо популярна серед високоосвіченої молоді, що призводить до змін у структурі робочої сили, як з точки зору статі, віку, так і частки традиційної зайнятості. Таким чином, за даними МОП, більшість людей, зайнятих на цифрових платформах, – це люди у віці до 35 років (64%) з вищою освітою. У таблиці 1.5 показано середній вік та рівень освіти працівників, зайнятих на цифрових платформах, розбиті за типом платформи, рівнем розвитку країни та статтю. Зокрема, в країнах, що розвиваються зростає частка молодих людей і жінок, зайнятих на цифрових платформах.

Таблиця 1.5

Середній вік та частка працівників з вищою освітою (%), зайнятих на цифрових платформах

<i>Типи платформ</i>		
Мікрозавдання (33 роки; 64%)	Фріланс (33 роки; 74%)	Конкурсне програмування (22 роки; 40%)
<i>Країни за статусом розвитку</i>		
Розвинуті країни (35 років; 61%)		Країни, що розвиваються (30 років; 73%)
<i>Середній вік за статтю</i>		
Чоловіки (31 рік; 63%)		Жінки (33 роки; 64%)
<i>Загальна частка цифрових працівників з вищою освітою – 64%, з них:</i>		
Бакалавр (41%)		Докторська ступінь (23%)

Джерело: систематизовано за даними ILO country survey.

Ці дані показують трансформацію світового ринку праці під впливом цифровізації, тобто тенденцію більшості молодих людей переходити на роботу в Інтернеті.

Отже, хоча можна сказати, що переведення робочої сили в цифровий простір приносить людям багато переваг та зручностей, з іншого боку, цифрова праця також несе певні ризики для працівників.

Платформи digital labour виступають цифровим посередником між роботодавцями та працівниками, вказуючи на невідповідність між професійними навичками працівників та типом роботи, яку вони виконують, справедливою та своєчасною компенсацією, захистом від дискримінації, страхуванням по безробіттю та можливостями кар'єрного зростання.

Низька заробітна плата та коливання доходів, необґрунтоване закриття облікових записів працівників, обмеження доступу до роботи та соціального забезпечення, перешкоди для багатокористувацького доступу (підключення до декількох платформ) створюють нерівні умови для людей, які працюють на цифрових платформах, порівняно з традиційними робочими місцями. Наприклад, згідно з дослідженням Міжнародної організації праці (МОП) [109], середня погодинна заробітна плата працівників цифрових платформ становить 4,9 доларів на годину і 3,40 доларів після вирахування неоплачуваних годин. Різницю між середньою погодинною оплатою онлайн-працівників в розбивці за видами роботи в розвинених і країнах, що розвиваються можна побачити в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

Погодинний заробіток на онлайн веб-платформі, дол США

	<i>фріланс</i>			<i>мікрозавдання</i>			Всього:		
	всього	чол.	жінки	всього	чол.	жінки	всього	чол.	жінки
	За середнім статистичним рівнем								
Розвинуті країни	12,6	14,1	12	4	4,3	3,7	4,5	4,8	4,2
Країни, що розвиваються	5,5	5,1	6,1	2,1	2,1	2	2,8	2,6	3,4
	За медіанним рівнем								
Розвинуті країни	9,3	10	8,8	3	3,3	2,7	3,3	3,6	3
Країни, що розвиваються	3,8	3,5	3,8	1,2	1,2	1,2	1,4	1,4	1,8

Джерело: систематизовано за [109].

Але, незважаючи на ризики, робота на цифровій платформі приваблива для працюючих людей.

Основною мотивацією для того, щоб стати так званим «найманим працівником», є можливість отримання додаткового доходу, можливість гнучкої зайнятості та відсутність альтернативних можливостей працевлаштування для більшості здорових людей.

Виходячи з наведеної вище інформації, особливості функцій цифрової платформи в сфері праці можна резюмувати наступним чином [2, с. 71-73]:

- мінімізувати потреби компаній у трудових ресурсах, що працюють

через цифрові трудові платформи;

- сприяти глобальному перерозподілу робочої сили за допомогою цифрових інструментів працевлаштування.

- змінити умови праці та створити потенціал для нетипової зайнятості на повний робочий день, такий як неповний робочий день, мульти- і надзайнятість;

- формування нового типу зайнятості, що поєднує в собі риси найманої праці і самозайнятості;

- створення нових реалій на ринку праці, тобто працевлаштування поза сферою дії регуляторів ринку праці країни;

- відобразити недоліки внутрішнього ринку праці та поширити їх на глобальний простір (дискримінація за віком, статтю, країною проживання працівників);

- створити хороші можливості працевлаштування для маргіналізованих груп на традиційних ринках праці, таких як біженці та трудящі-мігранти.

Цифровізація створює нові форми зайнятості. Зокрема, в Європі уряди ЄС розробили програму «Цифрова Європа» з бюджетом в 7,5 млрд євро на 2021-2027 роки, спрямовану на просування і прискорення відновлення цифрової трансформації в Європі і подолання цифрового розриву [83]. Її реалізація спрямована на досягнення 5 цілей:

- 1) високопродуктивні обчислення, суперкомп'ютери - 2,2 мільярда євро;

- 2) штучний інтелект - 2,1 мільярда євро;

- 3) кібербезпека і довіра - 1,7 мільярда євро.

- 4) передові цифрові навички - 580 мільйонів євро.

- 5) розгортання та оптимальне використання цифрових можливостей та інтероперабельності (розвиток та зміцнення мережі Європейського центру цифрових інновацій) - 1,1 млрд євро.

Сучасні цифрові технології визначають нові якості бізнес-середовища, трансформують її розвиток і призводять до появи нового соціального і креативного підприємництва. Ці сфери включають в себе різні підрозділи

креативного сектора економіки: дизайн, маркетинг, рекламу, видавничу справу, моду, мистецтво, комунікацію, інформаційні технології.

Креативна індустрія вважається важливим інструментом інтеграції сучасних цифрових технологій в бізнес-сектор креативних продуктів і культурний простір країни. Цифровізація креативного бізнесу, з одного боку, впливає на зміни в стратегіях розвитку за рахунок оцифровки бізнес-процесів, з іншого боку, призводить до формування нових якостей креативного елемента людського капіталу. Це цифрова спритність, новий тип мислення для власників бізнесу. Це означає еволюцію поглядів керівництва на механізми та стратегії ведення бізнесу в новому контексті лідерства як основи для стійких змін у майбутньому.

Нова парадигма креативного бізнесу сьогодні – це сучасна система управління обслуговуванням клієнтів (CSM), заснована на штучному інтелекті, як спосіб вирішення всіх функціональних завдань бізнесу. За допомогою віртуальних представників клієнтів і чат-ботів creative business може забезпечити інтелектуальне управління сервісами з мінімальними витратами часу, людської праці, матеріалів і коштів.

Креативна індустрія характеризується високою доданою вартістю в країні, яка переживає динамічний розвиток. На думку експертів, цифрові технології, кіно- і телевиробництво, анімація, медіа, дизайн і видавнича справа часто задіяні у створенні 1 продукту. Це пояснює феномен симбіозу креативної економіки та цифрової економіки.

Штучний інтелект як цифрова технологія змінює ланцюжок створення цінності креативного контенту. Це дозволяє комп'ютерам розпізнавати закономірності та «освоювати» нову поведінку без явного програмування, і може бути використано для аналізу величезних обсягів даних для вивчення поведінки конкретного споживача. Штучний інтелект може допомогти авторам більш ефективно відбирати контент і глядачів, а також вивчати і класифікувати переваги конкретних груп користувачів. Важливо відзначити, що доповнена і віртуальна реальність створюють абсолютно нове середовище

для роботи з творцями, і що технологія блокчейн може допомогти вирішити проблему захисту інтелектуальної власності на креативні продукти. Ці техніки можуть трансформувати досвід, приносячи нові та значущі емоції, думки та розуміння, що важливо для розвитку потенціалу творчих людей.

Імерсивна технологія – це технологія, яка повністю або частково занурює у віртуальний світ, включаючи віртуальну реальність і доповнену реальність, яка матиме значний вплив на розвиток креативних індустрій і трансформацію творчої роботи. Чинником активного використання імерсивних технологій у креативному контенті є збільшення частки вільного часу, який люди проводять за екранними пристроями (таблиця 1.7), особливо серед молоді, а також існуючі прогнози зростання ринку віртуальної та доповненої реальності.

Таблиця 1.7

Кількість вільного часу користувачів, проведеного ними в екранних пристроях

Показники	2007	2015	2017
Середня кількість годин вільного часу в день	6,13	6,90	7,80
Частка екранного часу, %	33,0	41,0	47,0
Частка вільного часу, проведеного в інших місцях, %	67,0	59,0	53,0

Джерело: систематизовано за [54].

Очікується, що розвиток інформаційних технологій прискориться у всьому світі. За даними Goldman Sachs, ринок віртуальної і доповненої реальності до 2025 року досягне 9950 мільярдів доларів [53], за даними Citigroup – 6920 мільярдів [65]. Це показник майбутнього зростання попиту на ігри, фільми, візуальні розваги та роздрібну торгівлю в креативній економіці.

Ще однією сучасною технологією в епоху цифрових технологій є блокчейн, криптографічно захищений розподілений цифровий реєстр. Блокчейн дозволяє вам створити засіб обміну, який не вимагає центрального органу для обґрунтування або контролю транзакцій. Сьогодні технологія часто розглядається як криптовалютна платформа, але її використання може бути розширено, як тільки блокчейн буде застосований до інших структур даних, таким як властивості і деталі контрактів [54].

Технологія надає професіоналам креативної індустрії можливість швидко і легко розподіляти достатній дохід, забезпечує динамічне ціноутворення робіт, дозволяє художникам програмувати права інтелектуальної власності, доходи і роялті за допомогою смарт-контрактів, а також забезпечує нову прозору торговельну систему та власну систему репутації.

Світовий ринок електронної комерції динамічно розвивається, роблячи процес купівлі та продажу більш зручним як для покупців, так і для продавців. За даними Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), в 2017 році обсяг продажів на світовому ринку електронної комерції досяг 29 трлн доларів США, збільшившись на 13%. Число людей, що здійснюють покупки онлайн (4/1 населення земної кулі), збільшилася до 1,3 мільярда. В цілому обсяг міжнародної електронної комерції «бізнес-споживачів» (B2C) збільшився на 4% і досяг 412 млрд доларів [69]. Електронна комерція – це сектор глобальної цифрової економіки, який включає всі фінансові та торгові операції, а також бізнес та бізнес-процеси, що здійснюються через комп'ютерні мережі. Для продажу креативних товарів пропонуються міжнародні платформи, такі як Amazon, eBay, Etsy та Facebook. Для малого креативного бізнесу, ефективним способом продажу є створення власного інтернет-магазину на різних платформах електронного бізнесу: Wix.com, BigCommerce, Squarespace, Volusion, Shopify, 3dcart і т. д. З 2019 році двома найпопулярнішими та найбільшими компаніями з розробки веб-сайтів електронної комерції у світі є BigCommerce та Volusion, які пропонують клієнтам широкі можливості для розробки веб-сайтів, чудові інструменти SEO, маркетинг у соціальних мережах та маркетинг електронною поштою, а також багатоканальні маркетингові агентства [49].

Таким чином, цифровий вимір спадщини допомагає зміцнити зв'язки з технологічною індустрією і стати потужним інкубатором для нових та інноваційно-технологічних стартапів. Використання штучного інтелекту, віртуальної та доповненої реальності, гейміфікації та знаменних дат у творчій

сфері також сприятиме створенню ринку цифрового контенту, орієнтованого на культурну спадщину [72].

Використання цифрових технологій в різних сферах креативної економіки позитивно впливає на соціально-економічний розвиток міст і регіонів за допомогою поширення інформації про культурну спадщину серед туристів з інших країн, підвищення цінності продукції креативного сектора, сприяння зайнятості та поліпшення якості життя місцевих жителів. Цифрові технології також вплинуть на трансформацію освітніх і культурних установ, перетворивши їх в повноцінних інформаційних посередників.

Безсумнівно, динамізм цифрових технологій вимагає постійної адаптації людських ресурсів, змін в поведінці і установках людей до нових потреб ринку, розвитку сучасних фахівців, які володіють цифровими навичками.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ КРЕАТИВІЗАЦІЇ

2.1 Сучасні тренди розвитку міжнародної міграції та проблеми глобального управління

Сучасна картина світу і масштаби її трансформації викликають занепокоєність міжнародного співтовариства за людину і його життя, що пов'язано з формуванням принципово нових, раніше невідомих явищ і тенденцій, а також збільшеними небезпеками і ризиками. Сучасна глобальна загроза людству, викликана змінами кліматичних умов навколишнього середовища, виснаженням природних ресурсів, деградацією навколишнього середовища і зростаючими економічною і соціальною нерівністю між країнами, створює глобальну нерівність в принципах створення і накопичення багатства, у формуванні та доступі до створюваних можливостей, у формуванні світових силових структур.

Саме тому концепція розвинених країн визначає відповідальність урядів перед людським капіталом і гарантує принципи справедливості, соціальної інтеграції та здорового навколишнього середовища для всіх. Ця концепція викладена в «порядку денному сталого розвитку», який має на меті забезпечити безпечні та здорові умови життя для всіх, хто сприяє розвитку особистості, як викладено у своїх 17 цілях та 169 завданнях до 2030 року.

Одним з основних факторів досягнення Цілей сталого розвитку є: вирішення проблеми міжнародної міграції, яка існує як «багатовимірною реальністю, яка дуже важлива для розвитку країн походження, транзиту та призначення і вимагає комплексних заходів, координованих усім міжнародним співтовариством для забезпечення безпечної, впорядкованої та законної міграції» [108].

Сучасний міграційний процес у світі характеризується динамізмом, масштабами поширення і значним впливом на формування нових структур національної економіки багатьох країн, у тому числі Європи. Потік міжнародної міграції викликає значні зміни у зовнішньоекономічних зв'язках між країнами і визначає макроекономіку національного розвитку.

Крім того, роль і значення міжнародної міграції як важливого інструменту взаємодії міграції з геополітикою, торгівлею і культурою країни зростає в контексті змін в глобалізації, що визначають майбутні перспективи і можливості для розвитку націй, бізнесу і спільнот. Зокрема, міжнародна міграція є визначальним фактором, що формує конкурентні переваги окремих країн, регіонів і міст за рахунок елементів людського капіталу. Це пов'язано, зокрема, з припливом компетентних фахівців, що володіють професійним потенціалом, затребуваним в приймаючій країні, яка швидко реагує на цю тенденцію шляхом зміни міграційної політики. Крім того, на тлі зростаючої взаємодії між людьми та країнами розробка нових інструментів регулювання міжнародної міграції та забезпечення стандартів її безпеки стала важливим глобальним пріоритетом, особливо під час кризи COVID-19.

Слід зазначити, що міжнародна міграція має вирішальний двосторонній вплив на економічний розвиток як країн-донорів, так і країн-одержувачів людського капіталу. Таким чином, з одного боку, відтік людського капіталу з країни походження мігрантів призводить до фізичних втрат робочої сили, в тому числі потенційної робочої сили у вигляді молоді та дітей, а з іншого боку, створюються можливості для часткової компенсації цих втрат за рахунок припливу міжнародних грошових переказів. Країни-одержувачі також вдвічі страждають від збільшення припливу міжнародних мігрантів. З одного боку, це частково або значною мірою компенсує втрату людського капіталу через демографічну кризу, тоді як соціальна напруженість зростає через неконтрольований приплив мігрантів та низькокваліфікованих працівників. Так, згідно зі звітом про міжнародну міграцію за 2022 рік [110], обсяг міжнародних грошових переказів за останні 5 років збільшився більш ніж у 20

разів, з 126 млрд дол. у 2000 році до 702 млрд дол. до 2020 року. Якщо взяти до уваги приплив коштів через офіційні та неформальні канали, які ще не зареєстровані у Світовому банку, фактична сума міжнародних грошових переказів буде набагато більшою. У 2020 році найбільшими одержувачами грошових переказів були 5 країн: Індія, Китай, Мексика, Філіппіни та Єгипет. Лідирують, зокрема, Індія і Китай, загальний обсяг внутрішніх грошових переказів яких перевищує 83 млрд. і 59 млрд. доларів США відповідно.

Основним джерелом грошових переказів є країни з високим рівнем доходу. Сполучені Штати є лідером за обсягом грошових переказів з 1995 року, і до 2020 року він потроївся з 22 мільярдів до 68 мільярдів доларів. Крім Сполучених Штатів, в топ-5 країн за обсягом грошових переказів в 2020 році ввійшли Об'єднані Арабські Емірати (43,2 млрд. дол.), Саудівська Аравія (34,6 млрд. дол.), Швейцарія (27,96 млрд. дол.) і Німеччина (22 млрд. дол.) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

ТОП-5 країн з найбільшими обсягами отриманих та відправлених міжнародних грошових переказів у 2020 році

Місце за рейтингом	Країни-отримувачі	Обсяг отриманих міжнародних грошових переказів, млрд. дол. США	Місце за рейтингом	Країни-відправники	Обсяг відправлених міжнародних грошових переказів, млрд. дол. США
1	Індія	83,2	1	США	68,0
2	Китай	59,5	2	ОАЕ	43,2
3	Мексика	42,9	3	Саудівська Аравія	34,6
4	Філіппіни	34,9	4	Швейцарія	28,0
5	Єгипет	29,6	5	Німеччина	22,0

Джерело: систематизовано за [110].

Значні зміни за останні десятиліття також можна побачити в динаміці ключових показників міжнародної міграції, відображених в доповідях про міжнародну міграцію за 2000 і 2022 роки. Дані, представлені в таблиці 2.2, показують роль міжнародної міграції як ключового чинника розвитку, що трансформує сучасний світ. Що стосується числа міжнародних мігрантів, то

воно зростає прискореними темпами під впливом сучасних екологічних, соціальних і економічних потрясінь, викликаних різними зовнішніми факторами в глобалізованому світі.

Таблиця 2.2

Динаміка ключових індикаторів міжнародної міграції у світі за даними видань Звіту про міжнародну міграцію 2000-го та 2022 років

Індикатори	Звіт 2000 року видання	Звіт 2022 року видання	Динаміка, %
Орієнтовна кількість міжнародних мігрантів, млн. осіб	173	281	162,4
Орієнтовна частка населення світу, яке є мігрантами, %	2,8	3,6	128,6
Орієнтовна частка жінок - міжнародних мігрантів, %	49,4	48,0	97,2
Орієнтовна частка дітей - міжнародних мігрантів, %	16,0	14,6	91,3
Регіон з найбільшою часткою міжнародних мігрантів	Океанія	Океанія	--
Країна з найбільшою часткою міжнародних мігрантів	ОАЕ	ОАЕ	--
Кількість трудових мігрантів, млн. осіб	-	169	-
Загальний обсяг міжнародних грошових переказів, млрд. дол.	128	702	548,4
Кількість біженців, млн. осіб	14	26,4	188,6
Кількість внутрішньо переміщених осіб, млн.	21	55	261,9

Джерело: розраховано за [110].

Таким чином, згідно з сучасними глобальними оцінками [110], кількість міжнародних мігрантів у світі неухильно зростала протягом останніх кількох десятиліть, більш ніж утричі за 50 років, досягнувши 281 мільйона, або 3,6 % світового населення (рис.2.1).

Статус міжнародних мігрантів отримують люди працездатного віку (20-64 роки), частка яких до 2020 року перевищила 70%. Із загальної кількості міжнародних мігрантів 1,46 мільйона становлять чоловіки (3,7% населення світу) і 1,35 мільйона – жінки (3,5% населення світу).

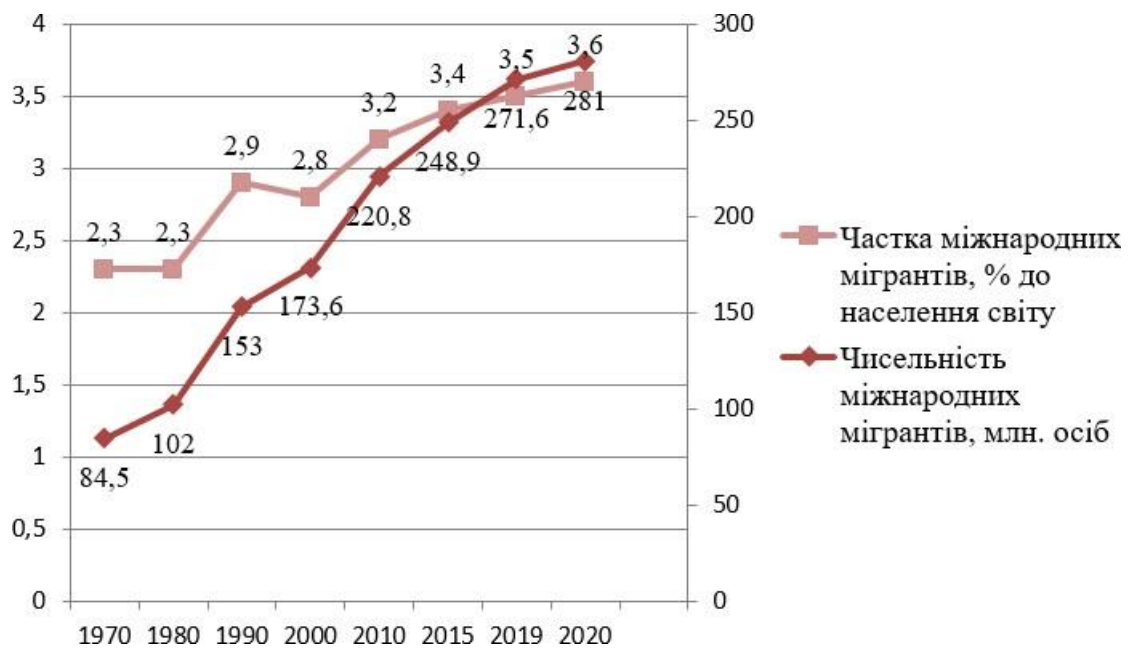

Рис. 2.1. Динаміка міжнародних мігрантів у світі

Джерело: побудовано за даними [110].

Загалом вікова структура показує, що чоловіки (52,1%) частіше залишають робочу силу, ніж жінки, але ця різниця незначна (4,2%). Ці цифри показують, що більшість людей, які мігрують в інші країни, молоді та фізично здатні працювати, що робить їх серйозною загрозою втрати робочої сили для країн-експортерів робочої сили.

Динаміка міжнародної міграції по регіонах також зростає (таблиця 2.3). Зокрема, за останні 30 років кількість міжнародних мігрантів збільшилася більш ніж в 2 рази в Латинській Америці, Карибському басейні і Північній Америці. В Азії їх кількість збільшилася майже в 1,8 рази, а в Європі – в 1,7 рази.

Порівнюючи частку міжнародних мігрантів у чисельності населення кожного регіону, можна відзначити, що в 2020 році найбільша частка від загальної чисельності населення припадала на Океанію (22%), Північну Америку (16%) і Європу (12%).

Частки Азії, Африки, Латинської Америки і Карибського басейну були

відносно невеликі – 1,8%, 1,9% і 2,3% відповідно. Однак найбільш помітне зростання частки і числа міжнародних мігрантів спостерігалось в Європі, де спостерігався 20-й за величиною приріст за 2000-2020 роки (30 мільйонів міжнародних мігрантів в абсолютному вираженні).

Таблиця 2.3

Динаміка та структура міжнародних мігрантів за регіонами світу

Регіон світу	Міжнародні мігранти у 1990 році		Міжнародні мігранти у 2020 році		Динаміка, %
	Кількість, млн. осіб	Частка, % до загальної чисельності населення регіону	Кількість, млн. осіб	Частка, % до загальної чисельності населення регіону	
Океанія	4,73	9,9	9,38	22,0	198,3
Латинська Америка і Карибський басейн	7,14	1,6	14,8	2,3	207,3
Африка	15,7	1,6	25,4	1,9	161,8
Північна Америка	27,6	9,9	58,7	16	212,7
Азія	48,2	6,9	85,6	1,8	177,6
Європа	49,6	1,2	86,7	12,0	174,8

Складено за даними джерела [110].

Ця тенденція викликає занепокоєння, оскільки є важливим економічним тягарем для європейських країн. Зрештою, урядам важливо розробити збалансовану міграційну політику для регулювання потенційних міграційних потоків та зменшення неконтрольованої міграції.

Слід зазначити, що згідно з результатами аналізу, внутрішня міграція є домінуючою в структурі глобальної міграції населення (більше 70%), а Міжнародна міграція явно зростає і дуже нерівномірно в різних країнах. Країни з високою часткою міжнародних мігрантів, швидше за все, будуть схильні до більш високих міграційних ризиків і повинні своєчасно реагувати на соціальні проблеми, пов'язані з міграцією. Наприклад, у таких країнах, як Об'єднані Арабські Емірати, міжнародні мігранти становлять понад 88% населення. Така неоднорідність визначається економічними, географічними, демографічними та іншими факторами кожної країни і обумовлена появою різних моделей міграції та довгострокових міграційних «коридорів».

Накопичені глобальні міграційні потоки припадають в основному на

азіатські країни (в 2020 році більше 40% міжнародних мігрантів народяться в Азії, і 20% з них – з Індії, Китаю, Бангладеш), серед азіатських країн Індія вважається найбільшою країною походження, за нею йдуть Мексика і Росія. Велика кількість мігрантів з України, Польщі, Сполученого Королівства, Румунії та Німеччини проживають у більшості європейських країн; з 1970 року основною країною призначення міжнародної міграції є Сполучені Штати, а кількість міжнародних мігрантів збільшилася з 12 мільйонів у 1970 році до майже 51 мільйона 2019 році. Другою країною призначення, яка залучає міжнародних мігрантів, є Німеччина, де за останні 20 років кількість мігрантів майже подвоїлася і до 2020 року досягла майже 16 мільйонів людей. Загалом найбільший у світі міграційний коридор формується з країн, що розвиваються, до розвинених, таких як Сполучені Штати, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Німеччина та Франція.

Тому, якщо ми розглянемо загальну тенденцію міжнародної міграції в світі, то можемо відзначити, що на європейські країни і Сполучені Штати лягає значне міграційне навантаження. У зв'язку з цим необхідно сформувані механізми і національну політику для координації потоку мігрантів, їх адаптації та інтеграції в європейське суспільство і отримання максимальної вигоди для європейської економіки.

Вивчення міграційної поведінки – факторів і першопричин, що спонукають творчих людей мігрувати, – сьогодні є дуже актуальним і суперечливим питанням. Зрештою, дуже складно дослідити механізми, які мотивують творчих людей фізично переїжджати в інші міста і країни [75, с.212]. Креативна імміграція та її робоча сила важливі для розвитку міст та регіонів, куди спрямовуються трудові ресурси культурного та креативного секторів економіки. Наприклад, є країни, які вважаються основним джерелом гарантій розвитку креативних індустрій у цих країнах через дуже велику кількість іноземних іммігрантів, які працюють у креативному секторі економіки. Наприклад, в Америці імміграція розглядається як потужна рушійна сила американської культури, яка збагачує культурну та мистецьку

спадщину країни своїми роботами. За даними джерел [76], у 2017 році понад 400000 іммігрантів працювали у творчій та культурній сферах економіки США, і їхня праця принесла країні близько 1 трлн доларів доходу. У деяких творчих професіях іммігранти становили значну частку національної робочої сили (таблиця 2.4). Наприклад, у медіа та комунікаціях іммігранти складають понад 1/3 всіх працівників, тоді як у дизайнерській галузі вони становлять понад 15%. В цілому понад 25000 акторів, продюсерів і режисерів, майже 23000 музикантів, 17400 фотографів і 16000 письменників працювали в Сполучених Штатах в якості працівників іноземного походження [39].

Таблиця 2.4

Частка іноземців, зайнятих у творчих професіях США, 2017 р., %

Творчі професії	Частка робочої сили іноземного походження, %	Творчі професії	Частка робочої сили іноземного походження, %
Письменники ЗМІ і сфери комунікацій	37,2	Техніки з радіомовлення, звукозапису, радисти	11,2
Дизайнери	15,1	Спортсмени, тренери, судді і працівники споріднених професій	10,3
Художники і працівники споріднених професій	13,1	Фотографи	9,8
Диктори	12,7	Редактори, аналітики новин, репортери і кореспонденти	9,3
Танцівники і хореографи	12,7	Артисти і актори	8,7
Оператори і редактори теле-, радіо- і кінооператорів	12,3	Спеціалісти із зав'язків з громадськістю	8,6
Актори, продюсери, режисери	11,6	Технічні письменники	7,5
Музиканти, співаки і працівники споріднених професій	11,6	Письменники і автори	6,7

Джерело: систематизовано за [39].

Згідно з дослідженням [39], в 2017 році (рис. 2.2) найбільша частка трудящих-мігрантів була зафіксована в кіноіндустрії і відеоіндустрії, мовних і онлайн-виданнях, звукозаписах і публікаціях в пресі. Ця статистика показує важливість залучення талантів іммігрантів до культурних та творчих галузей розвинених країн та сприяння регіональному економічному розвитку.

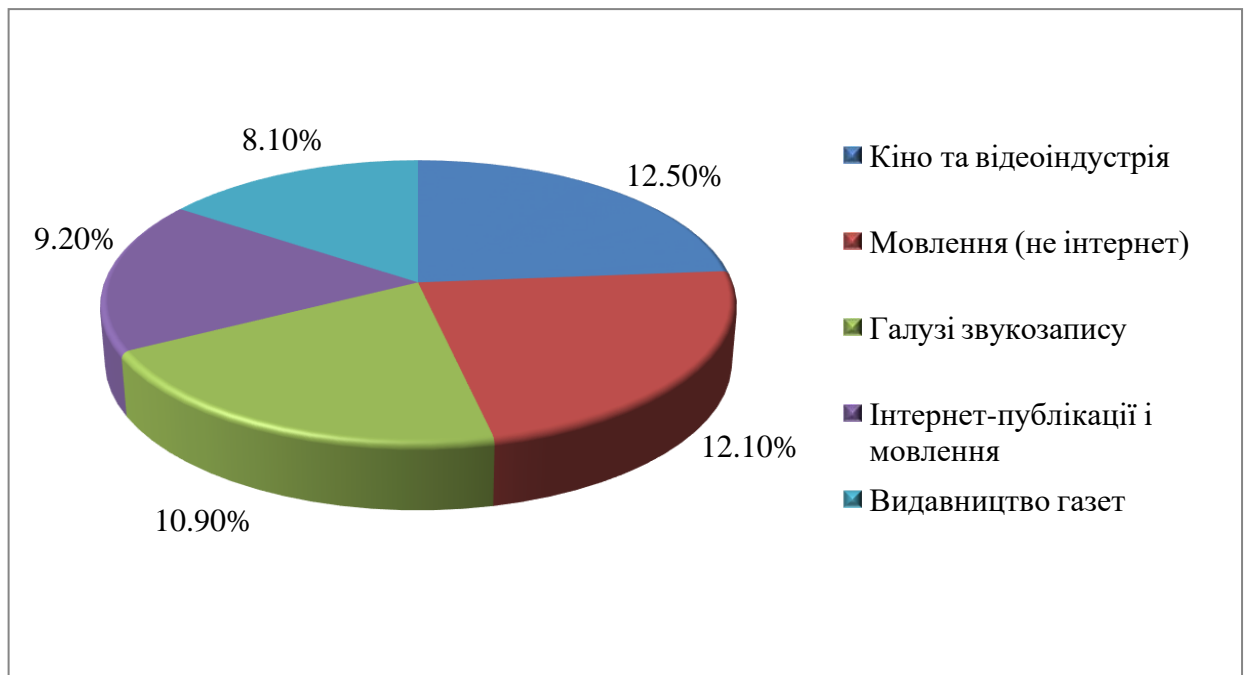

Рис. 2.2. Частка іммігрантів у складі робочої сили за видами креативних галузей США у 2017 р., %

Джерело: [39]

За останнє десятиліття міграція молоді стала серйозною глобальною проблемою. Це пов'язано з тим, що міграція молоді серйозно виснажує інтелектуальні ресурси країни походження. Це пояснює підвищений інтерес до досліджень міграції молодих випускників з-за кордону, таких як Великобританія (Faggian & McCann, 2006, 2009), Нідерланди (Venhorst et.al, 2010, 2011), Швеція (Bjerke, 2012) та Австралія (Corcoran et.al, 2010).

З цих досліджень можна розрізнити жорсткі та м'які фактори, що визначають та стимулюють творчу міграцію (табл.2.5).

Освітні фактори відіграють важливу роль у міграційній поведінці молодих творчих особистостей. Британські вчені [70] продемонстрували пряму залежність міграції від рівня освіти мігрантів. Дослідження показали, що випускники коледжів частіше їздять на великі відстані, тримаються подалі від коледжу та шукають роботу, легко адаптуються до нових ситуацій та прив'язуються до сім'ї та друзів.

Таблиця 2.5

Фактори, що зумовлюють творчу міграцію

Жорсткі	М'які
Можливість зайнятості, кар'єрні мотиви	Природні зручності (місце розташування – місто чи замиська зона)
Розмір заробітної плати	Розвиток інфраструктури міста (побутові зручності)
Рівень розвитку освіти з творчих спеціальностей	Місцеві умови споживання
Міжнародна торгівля та інвестиції	Якість життя
Розвиток інформаційно – комп'ютерних технологій	Культурні аспекти (відкритий і толерантний характер міста, терпимість, різноманітність його атмосфери)
Політика уряду приймаючої країни щодо залучення та утримання талантів	

Вперше Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у співпраці з Фондом Бертельсмана [101] провела багатоаспектну оцінку відносної привабливості держав-членів з використанням ряду показників, згрупованих за семи критеріями (рис. 2.3). Ця оцінка проводилася щодо трьох типів персоналу: відмінних співробітників на рівні магістратури та докторантури, іноземних студентів у вищих навчальних закладах та іноземних підприємців.

Рис. 2.3. Критерії привабливості країн для міграції талантів

Джерело: систематизовано за [101].

Зокрема, відмінні співробітники та підприємці (представлені засновниками та інвесторами), які мають ступінь магістра або доктора наук, є високоосвіченими, професійно підготовленими, досвідченими, готовими до роботи та можуть безпосередньо сприяти економічному, технологічному та інноваційному розвитку цих країн.

У дослідженні чітко виділено 3 типи країн ОЕСР, в основному розташованих в Європі і в той же час привабливих для міграції іноземного персоналу. Таблиця 2.6 показує найбільш привабливі країни в загальному рейтингу, які характеризуються як розвинені країни з високим рівнем доходу та гнучкою імміграційною політикою, такі як Канада, Швеція, Швейцарія, Норвегія, Нова Зеландія, Австралія, Німеччина, Фінляндія та США.

Таблиця 2.6

Топ-5 країн ОЕСР з високим рівнем привабливості для міграції талантів

Типи міграційних талантів		
Висококваліфіковані працівники зі ступенями магістра / доктора наук	Підприємці	Студенти закладів вищої освіти
Австралія Швеція Швейцарія Нова Зеландія Канада	Канада Нова Зеландія Швейцарія Швеція Норвегія	Швейцарія Норвегія Німеччина Фінляндія США

Джерело: систематизовано за [101].

Таким чином, можна узагальнити різні підходи до оцінки міграції творчих людей, поспостерігати за впливом деталей творчої діяльності талантів на формування мотиваційних установок на міграцію і сформулювати наступні фактори міграційного поведінки представників творчих професій, зайнятих у творчій сфері економіки [82]:

- творчі люди в основному ведуть дуже чутливий спосіб життя, тому подорожі є для них джерелом творчого натхнення і нових емоцій;

- вони в основному синестезії – люди, що володіють «колірним слухом», у яких внутрішній світ набагато яскравіше і багатше; почуття синестезії – у художників, поетів, письменників, музикантів – зустрічаються у 8 разів частіше у творчих осіб;

- головною рисою творчих людей є постійне бажання і відданість творчому розвитку, їх приваблює багатство регіону, динаміка і різноманітність культурного середовища;

- відсутність можливостей за місцем проживання для професійного розвитку, можливостей для професійної реалізації, віртуальних мистецьких мереж, спілкування з національними та глобальними промисловими мережами, географічного розвитку;

- важливою причиною міграції творчих людей є можливість працевлаштування. Однак такий переїзд рідко є прив'язкою до обраного місця, і найчастіше це переїзд в місце, де конкретна індустрія мистецтва більш розвинена і є багато можливостей почати професійну діяльність, де є швидкий доступ до сім'ї і друзів. Це нестабільний перехідний період, який часто пов'язаний з фінансовим ризиком;

- творчі люди характеризуються кар'єрною нестабільністю та мобільністю (не завжди високою), схильністю до кластеризації; міграційна модель творчих людей – це, по суті, вибір певного місця, відомого у світі як «творче середовище», яке закладає основу для творчої праці та формування ринку креативних продуктів.;

- динаміка міграції творчих людей трохи вище, ніж у інших професійних групах.

Результати цього дослідження показують неоднорідність міграційного ефекту. Фактично, міграція вносить вклад в економіку країн ЄС і короткостроковий внесок в економіку країн-іммігрантів. У той же час легальні іммігранти також вносять свій внесок у вигляді формування доходу, тобто соціального захисту іммігрантів, які були безробітними більше 12 місяців, врівноважуючи неоднорідність результатів. Дослідження також підтвердило теорію нової економіки трудової міграції, яка передбачає підхід до розуміння внеску мігрантів як доходу в забезпечення поточної вартості життя. У той же час, розуміючи міграцію як реакцію на ризик отримання доходу, можна спростити теоретичне уявлення про нову економіку трудової міграції.

2.2. Дослідження управління людським капіталом в контексті укладу Креативної індустрії 4.0

Сьогодні динамізм світової економіки постійно перебуває під впливом таких тенденцій, як глобалізація, інтелектуалізація, діджиталізація та креативність. Важливу роль у цій динаміці відіграють сучасні технології, які стрімко розвиваються, динамічно розширюються та глибоко проникають в усі сфери життя суспільства, спричиняючи масштабні трансформації, що створюють нові соціальні виклики для людства.

Креативність, на відміну від праці, вважається вищим і досконалішим видом діяльності. Як здатність людини створювати щось оригінальне, суб'єктивно і об'єктивно нове, креативність існувала завжди, але як економічне явище вона була невідома як у доекономічних, так і в економічних суспільствах [47].

За визначенням ЮНКТАД у звіті ПРООН (2008), креативна економіка – це концепція розвитку, заснована на творчих активах, що мають потенціал сприяти економічному зростанню та розвитку (створенню робочих місць та експортних надходжень), включаючи соціальну інтеграцію, культурне розмаїття та розвиток людського потенціалу.

Гнучкість та інклюзивність креативної економіки забезпечує її роль як одного з ключових рушіїв досягнення Цілей сталого розвитку та зростаюче значення у світовій економіці. Цю позицію підтверджує рішення Генеральної Асамблеї ООН про проголошення 2021 року Міжнародним роком креативної економіки. У ньому зазначено, що розвиток креативної економіки у світі вирізняється з-поміж інших секторів завдяки своїй соціальній інклюзивності, культурному розмаїттю та людському розвитку, а відтак у різний спосіб сприяє досягненню щонайменше дев'яти Цілей сталого розвитку, зокрема: 1 (скорочення бідності), 5 (гендерна рівність), 8 (гідна праця), 9 (розвиток людського потенціалу), 10 (зменшення нерівності), 11 (сталі міста), 12 (сталі

моделі споживання та виробництва), 16 (мирні та інклюзивні суспільства) та 17 (засоби реалізації та глобальне партнерство) [93].

На 15-й Всесвітній конференції ЮНКТАД з креативної економіки у 2021 році, незважаючи на певний спад у розвитку креативної економіки під час пандемії COVID-19, запропонована Генеральним секретарем ООН робоча група з питань міст майбутнього, центральна роль креативної економіки на регіональному та глобальному рівнях було підтверджено, що вона повинна продовжувати відігравати свою роль [55].

За даними ЮНКТАД, сектор креативної економіки є одним з найбільш глобалізованих секторів у світі, на який припадає 3% світового ВВП. За прогнозами ЮНЕСКО, до 2030 року внесок креативної економіки у світовий ВВП має сягнути 10%. До пандемії сектор характеризувався стрімким зростанням: у період з 2002 по 2015 рік глобальні продажі креативних товарів зросли більш ніж удвічі – з 208 млрд доларів США до 509 млрд доларів США, головним чином за рахунок дизайну, моди та кіно, а частка креативних послуг зросла з 17,3% до 18,9% [57].

Креативні індустрії також мають потужний потенціал для створення робочих місць і позиціонуються як глобальний ринок праці. Загалом у 2020 році креативний сектор створив приблизно 50 мільйонів робочих місць у всьому світі, а глобальний рівень зайнятості становитиме 6,2%, з великою часткою молоді у віці 15-29 років [56]. Порівняно з виробництвом і технологіями, креативні індустрії є найбільшими рушіями економічних перетворень у країнах, що розвиваються, особливо на ринках Східної Азії. Креативні індустрії сьогодні особливо важливі для економічного розвитку африканських країн з точки зору генерування доходів, експорту та створення робочих місць. Тому, за прогнозами МОП, розвиток креативної економіки в африканських країнах має забезпечити приплив молоді, який, як очікується, збільшиться на 42% до 2030 року [38].

Креативні індустрії є одними з найсильніших гравців на світовому ринку та мають значний експортний потенціал: за оцінками ЮНКТАД, частка

креативних товарів та послуг у структурі світового експорту у 2020 році становила 3% та 21% відповідно. Світовий експорт креативних товарів та послуг демонструє тенденцію до зростання, незважаючи на пандемію, поглиблюючи активну фазу діджиталізації креативної економіки. Так, у період з 2010 по 2020 рік світовий експорт креативних товарів збільшився більш ніж на 25% з 419 млн доларів США до 524 млн доларів США відповідно. Експорт креативних послуг зріс у рекордні 2,5 рази – з 487 млрд доларів США до майже 1,1 трлн доларів США [56]. Найбільшими світовими експортерами продукції креативних індустрій серед економічно розвинених країн залишаються США, Франція, Італія, Великобританія, Німеччина, Швейцарія, Нідерланди та Польща. Серед країн, що розвиваються, провідними експортерами є Китай, Гонконг, Індія, Сінгапур, Тайвань, Туреччина, Таїланд, Малайзія, Мексика та Філіппіни.

Загалом, міжнародна торгівля товарами стрімко зростала з 2005 року. Однак в останні роки зростання значно сповільнилося і майже зупинилося у 2018 році; внаслідок пандемії COVID-19 у 2019-2020 роках спостерігається тенденція до зниження. Для великих економік як імпорт, так і експорт зростали протягом останніх 15 років; у 2020 році імпорт та експорт зростуть у Китаї, тоді як у США та ЄС вони зменшаться.

Таблиця 2.7

Загальносвітові тренди експортно-імпортних операцій в креативних галузях в розрізі країн за рівнем розвитку, %

Групи країн		2020 рік				2021 рік		
		1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	3 кв
Розвинуті країни	Експорт	95,0	76,0	92,0	103,0	106,0	113,0	110,0
	Імпорт	93,0	79,0	96,0	105,0	106,0	115,0	114,0
Країни, що розвиваються	Експорт	86,0	82,0	99,0	108,0	108,0	120,0	126,0
	Імпорт	89,0	79,0	93,0	106,0	107,0	118,0	121,0

Джерело: систематизовано за джерелом [56].

Таблиця 2.7 демонструє позитивну динаміку в тенденціях експорту та імпорту креативних товарів і послуг для різних груп країн з різним рівнем розвитку. Причому вищі темпи зростання як експорту, так і імпорту

спостерігаються в країнах, що розвиваються. Це свідчить про те, що креативна економіка здатна стимулювати розвиток найменш розвинених країн через участь власної креативної торгівлі у глобальних ланцюгах доданої вартості.

Початок 21 століття характеризується активною динамікою розвитку креативних індустрій. Креативні індустрії не лише сприяють концентрації творчих людських ресурсів у певних локаціях, але й визначають регіоналізацію творчої діяльності, що системно відображається у формуванні цілих кластерів креативних підприємств.

Сьогодні формування кластерів у креативному секторі економіки продовжує активно розвиватися в різних масштабах, як на рівні міст, так і на рівні окремих країн як регіонів креативного бізнесу, включаючи континенти, що підвищує інтерес наукової спільноти до його вивчення та дослідження.

Саме поняття «креативні кластери» було сформульовано Саймоном Евансом, провідним британським куратором програми ЮНЕСКО «Креативні міста», як спільнота креативно орієнтованих підприємців, що взаємодіють на закритій території. Однак, на думку С. Еванса, креативні кластери відрізняються від класичних кластерів тим, що вони включають наукові парки, медіа-центри, культурні установи, мистецькі центри, митців та інші неприбуткові організації.

Саймон Еванс [64], який вивчає особливості, що породжують креативні кластери, виділяє чотири типи в їх просторовому розташуванні, що характеризуються різними типами комунікації, співпраці, конкуренції та ідентичності, кожен тип креативного кластера має свій власний чіткий SWOT (сильні та слабкі сторони, можливості та загрози). Важливою рисою ідентичності окремого кластера є його творча атмосфера (рис. 2.4).

Дані щодо ідентифікації креативних кластерів у Європі різняться між різними джерелами, що ілюструє існуючі проблеми з використанням різних підходів до класифікації креативних індустрій та формуванням статистичної бази. Наприклад, за даними Європейської кластерної обсерваторії, в Європі налічується 40 кластерів креативних індустрій, а за даними кластерного аналізу, проведеного Європейським Секретаріатом, – 66 кластерів, 108

кластерів перераховано на сайті clustercollaboration.eu [79].

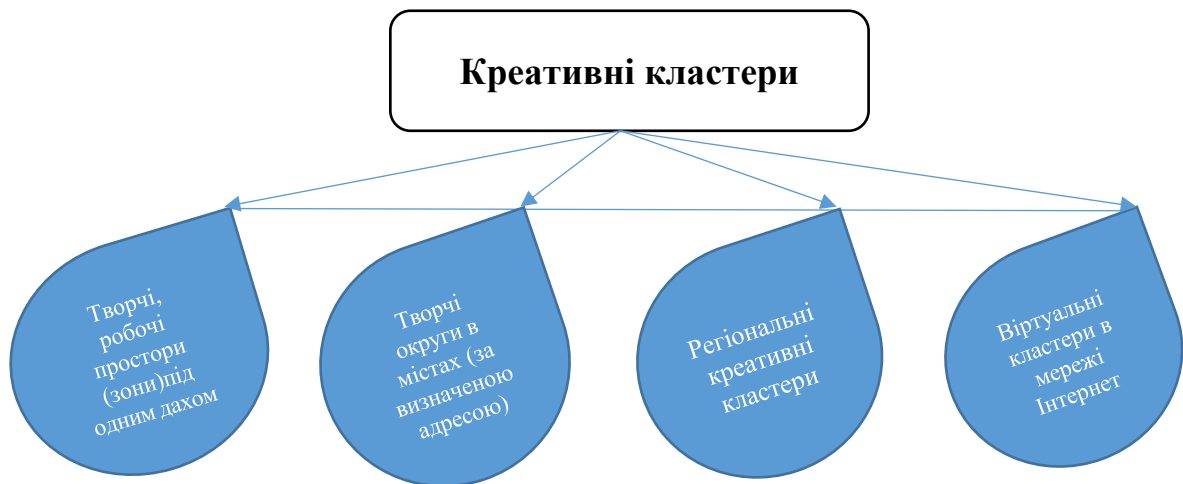

Рис. 2.4. Види креативних кластерів за їх просторовою локацією

Джерело: систематизовано за [64].

Для підвищення конкурентоспроможності європейської економіки Європейська платформа кластерної співпраці (ЕССР), створена у 2015 році в рамках Промислової стратегії ЄС, разом з Європейською обсерваторією кластерних та промислових змін (ОЕСІС) та Європейським центром знань з ресурсоефективності (ЕРЕК), об'єднує промислові кластери та через співпрацю Платформа покликана зміцнити європейську економіку.

Для реалізації промислової стратегії ЄС 1 вересня 2022 року було запущено 30 єврокластерів. Це мережа міжгалузевих, міждисциплінарних та транс'європейських стратегічних ініціатив промислових кластерів та інших економічних суб'єктів, спрямованих на посилення стійкості економічного розвитку Європи. Ці перші єврокластери фінансуються в розмірі 42 млн євро в рамках програми «Єдиний ринок» і залучають понад 170 партнерів з 23 країн (22 з яких є державами-членами ЄС), охоплюючи всі 14 промислових екосистем. З 30 єврокластерів дев'ять є креативними та культурними, працювали в екосистемах креативних та культурних індустрій. Найбільш глобальними за масштабами є CREATHRIV-EU та FRIEND CCI [62].

Ще одним реальним прикладом європейської кластеризації для процвітання креативних та культурних індустрій (CREATHRIV-EU) є

креативний кластер *Basilicata Creativa*, створений у 2018 році в рамках Стратегії розумної спеціалізації S3 італійського регіону Базиліката, до складу якого входять два великі науково-дослідні інститути – CNR (Національна дослідницька рада) та ENEA (Національне агентство з нових технологій, енергетики та сталого економічного розвитку), а також понад 50 компаній, що працюють у сфері креативних та культурних індустрій (ІКТ, телекомунікації, ігри, управління та використання культурної спадщини, видавнича справа, культурні послуги тощо). Наразі *Basilicata Creativa* є лідером європейського проекту *CREATHRIV-EU*, який сприяє інноваціям та інтернаціоналізації [45].

Впровадження цифрових технологій та інновацій у креативному секторі революціонізувало майже на всі його підсектори, продукуючи унікальні креативні інновації, які навіть під час пандемії COVID-19 визначили потенціал для динамічного розвитку національних економік.

Сьогодні оцифрування ТПП вже призвело до взаємопроникнення цифрових технологій у творчу діяльність, сформувавши на їх перетині новий сектор – *Crea Tech*. За своєю функціональністю *Crea Tech* поєднує творчі навички з новітніми технологіями, Це нова інноваційна технологія CCI, яка не лише застосовує технології безпосередньо в діяльності креативних індустрій, а й сприяє спільному виробництву креативних продуктів та послуг, покращує способи створення та використання креативних продуктів, знаходить нові способи залучення аудиторії, стимулює зростання бізнесу та інвестицій. Використовуючи спеціалізоване програмне забезпечення та алгоритми, ця інноваційна технологія допомагає учасникам ринку (бізнесу та споживачам) краще управляти своїми операціями та процесами.

Використання новітніх технологій, таких як штучний інтелект, доповнена реальність (AR), віртуальна реальність (VR), 5G та блокчейн у сфері *CreaTech*, революціонізує творчий досвід, креативні продукти, послуги та бізнес-процеси, а також змінює і стимулює інновації.

Наприклад, Великобританія стає основним ринком для створення та споживання широкого спектру цифрових активів – від програмного забезпечення, що дозволяє створювати музику на професійному рівні, до

аудіовізуального контенту та не взаємозамінних токенів (NFT), які є унікальними цифровими активами, побудованими на блокчейні, і кардинально змінюють світ мистецтва. Він активно впроваджує цифрові інновації в усіх сферах креативної індустрії, починаючи від нових ринкових ніш, найвідомішою з яких є продаж NFT на суму 69,4 млн доларів США художником Beeple [73]. На другому за величиною арт-ринку світу транзакції з цифровими творами мистецтва зростають: у 2019 році британський онлайн-ринок мистецтва зріс на 4%, а через рік, у 2020 році, кумулятивний приріст онлайн-продажів, організованих британськими аукціонними будинками Sotheby's, Christie's та Phillips, сягнув 436% [59, 74].

Унікальність CreaTech полягає в тому, що світова бізнес-спільнота розглядає CreaTech як єдиний сектор, що має перспективи зростання та розвитку, а тому є привабливим для залучення венчурних інвестицій. Вірусна криза, спричинена пандемією COVID-19, призвела до глобального сповільнення інвестиційного процесу у Crea Tech-компанії, але деякі країни, незважаючи на кризу, збільшили венчурні інвестиції в сектор. До них належать Ізраїль, Велика Британія, Франція та Нідерланди (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Венчурні інвестиції у компанії Crea Tech за окремими країнами,

млн фунтів стерлінгів

Країни	Роки			
	2017	2018	2019	2020
Китай	2280	5080	3010	1940
Великобританія	498,8	759,43	803,46	981,81
Франція	180,89	331,48	306,83	487,59
Ізраїль	95,3	226,8	324,2	461,84
Німеччина	228,17	398,49	309,99	265,97
Південна Корея	48,39	1600,6	711,46	196,06
Швеція	114,22	130,73	75,41	159,23
Індія	192,28	578,33	88,25	140,6
Японія	103,63	107,53	198,93	117,16
Нідерланди	3,07	5,46	31,16	73,87

Складено за джерелом [102].

Найбільшим інвестором у сектор Crea Tech стали США, залучивши у 2020 році 6560,12 млн фунтів стерлінгів. У трійку країн-лідерів за обсягом

венчурних інвестицій у сектор Crea Tech у 2020 році увійшли США, Китай, Великобританія. Кількість компаній Crea Tech стрімко зростає у всьому світі, формуючи пул компаній-єдинорогів на основі капіталу, тобто швидкозростаючих компаній з капіталізацією від 1 мільярда доларів США і вище. Єдинороги є найбільшими за розміром капіталу: 35 млрд фунтів стерлінгів для Coupang у Південній Кореї, 12 млрд фунтів стерлінгів для Sheln у Китаї та 1,7 млрд фунтів стерлінгів для Oxsight у Великій Британії [102].

В Україні наразі є два активних єдинороги в секторі Crea Tech: GitLab – DevOps-платформа, побудована як єдиний репозиторій для розробки програмного забезпечення та інтеграції робочих процесів для забезпечення якості продукції, вартістю 2,8 млрд. доларів США [34]; Grammarly – компанія з капіталом 1,3 млрд доларів США, що надає онлайн-сервіс для допомоги в написанні текстів англійською мовою на основі штучного інтелекту [37]; особливості бізнесу Crea Tech включають креативні індустрії та взаємодію з технологічними компаніями.

Коворкінги та креативні спільноти є важливими генераторами творчих інновацій через обмін знаннями та колективне навчання. Вони також підвищують рівень нетворкінгу та співпраці. Коворкінги зміцнюють свою стійкість завдяки перехресним інноваціям та поширенню знань за участю різних зацікавлених сторін. Такі обміни сприяють розвитку підприємницького мислення та кар'єрному зростанню завдяки інтерактивним моделям навчання, які залучають креативних підприємців до спільноти [46].

Ще одним представником інноваційних інфраструктур є так званий мистецько-науковий інкубатор як центр співтворчості, де поєднання науки, технологій та креативного сектору використовується для створення нових інноваційних ідей та проектів для бізнес-сектору через спільну взаємодію, надаючи значний стимул для їхньої інноваційної діяльності. Експериментальний проект зі створення мистецько-наукових інкубаторів «Інкубація знань у сфері інновацій та творчості для науки» [78] був реалізований Ecsite та Європейською мережею наукових центрів і музеїв, в якому взяли участь понад 5000 європейських учасників (науковці та митці). За

час реалізації проекту (2012-2015 рр.) було реалізовано 24 інноваційні бізнес-проекти. Такий науковий і творчий обмін не лише забезпечив нові інноваційні ідеї для бізнесу та більш ефективні бізнес-моделі для розробки відповідних продуктів, але й сприяв популяризації науки в суспільстві та формуванню нових міждисциплінарних курсів у місцевих школах.

Сьогодні вплив креативних індустрій та культурного сектору на інновації та економічний розвиток стає все більш очевидним у компаніях, які споживають креативні продукти та послуги, таких як реклама, програмне забезпечення, архітектура та мода. Цей вплив можна спостерігати в участі культурного сектору в ланцюгах постачання з іншими секторами економіки, зокрема у формі постачання креативних товарів і послуг. Наприклад, згідно з дослідженням конкурентоспроможності ЄС [63], 80% продажів програмного забезпечення та 93% продажів реклами припадає на торгівлю між бізнесом та бізнесом (B2B).

Зокрема, дослідження показали, що існує два напрямки впливу продажу креативних продуктів та послуг на компанії в інших галузях:

1) як проміжний ресурс у відносинах B2B (у Великій Британії 60% креативних продуктів використовуються як проміжний ресурс в інших індустріях);

2) як споживчий товар (інші креативні продукти, такі як мистецтво, радіо, телебачення та кіно) [63].

У дослідженні, присвяченому аналізу економічних елементів креативної економіки Великої Британії, британські вчені Хассан Бакші, Ерік Маквіті та Джеймс Сіммі [44] виявили, що нетворчі фірми подвоїли свої витрати на придбання креативних товарів та послуг (з 3% до 6%) в результаті взаємодії з креативними фірмами, виявили збільшення кількості інноваційних товарів на 25%. За даними ЮНЕСКО, дві третини торговельних угод, укладених між 2017 і 2020 роками, містять положення, що визнають особливий характер культурних товарів і послуг [92]. Залежно від характеру впливу, економічний внесок креативної діяльності, здійснюваної креативними та культурними

індустріями (ККІ), може бути прямим або непрямим (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Економічний внесок, який генерують креативні і культурні індустрії

Прямий економічний внесок	Непрямий (опосередкований) економічний внесок	Внесок усередині і поза межами креативних і культурних індустрій
<ul style="list-style-type: none"> • у розвиток світової економіки; • у розвиток національних економік; • у розвиток міст, регіонів; • у власний розвиток підприємств ККІ 	<ul style="list-style-type: none"> • в економічний розвиток інших секторів промисловості, як побічний економічний ефект; • у зростання якості життя населення країн 	<ul style="list-style-type: none"> • ефект “переливу” креативних інновацій в інші сектори економіки; • власний інноваційний розвиток ККІ через мережу креативного і соціального підприємництва

Креативні результати тісно пов'язані з інноваційною динамікою суспільства в цілому, і часто вважається, що вигоди від них поширюються на інші сектори [48, с. 13]. Крім того, важливим аспектом оцінки зовнішніх ефектів креативних інновацій є врахування факторів Четвертої промислової революції, яка призведе до швидких змін як у виробництві, так і в споживанні, що знайде своє відображення в розвитку креативної економіки, завдяки все більшому розвитку ІТ-сектору, програмного забезпечення, автоматизації виробництва та робототехніки.

За словами Клауса Шваба, засновника та генерального директора Всесвітнього економічного форуму [97], 4 промислова революція характеризується швидкістю, масштабами та системним впливом на глобальне суспільство, з руйнівним впливом на кожну галузь у кожній країні, безпрецедентним зростанням технологічних інновацій та необмеженим доступом до знань, трансформація цілих систем завдяки новим технологічним проривам у таких сферах, як штучний інтелект, Інтернет речей, нанотехнології, біотехнології та робототехніка. *Індустрія 4.0 позиціонує компетентні людські ресурси та висококваліфікованих фахівців як головні чинники успішного та ефективного виробництва.*

Як сучасний тренд Четвертої промислової революції, Індустрія 4.0

матиме значний вплив на формування нових моделей промисловості та виробничих потужностей, рушійною силою яких буде робототехніка. Це проявиться у вигляді здешевлення автоматизованих систем і заміни більшості функцій людської праці роботами, а також у зниженні виробничих витрат і, відповідно, нижчих порогів прибуткового виробництва.

Існуючі три сценарії створення майбутньої доданої вартості та концепції ринкової орієнтації фірм в постіндустріальному суспільстві [41], а саме решорінг, офшоринг та регіональні переваги в умовах Промислової революції 4.0, неможливо повністю застосувати у моделюванні зовнішніх інноваційних ефектів креативної економіки.

Для креативних та культурних індустрій решоринг як процес повернення виробництва товарів і послуг до країни походження підприємства може сприяти зміцненню національної та регіональної економіки шляхом концентрації підприємств на регіональному рівні та збільшення потенціалу для інноваційного розвитку через створення кластерів. Практика стратегій решорингу є типовою для таких європейських країн, як Німеччина, Франція та Італія. Ці країни вирішили об'єднати свої основні ініціативи з цифровізації промисловості («Plattform Industrie 4.0» у Німеччині, «Alliance 4.0» у Франції та «Alliance 4.0» в Plattform Industrie 4.0» у Німеччині, «Alliance Industrie du Futur» у Франції та італійську ініціативу «Piano Industria 4.0») для підтримки та посилення процесу цифровізації промисловості на основі тристоронньої співпраці, розробивши дорожню карту для сприяння зусиллям усіх країн ЄС у цій сфері [4, с. 45].

Офшоринг добре підходить для країн, що розвиваються, як процес виробництва товарів і послуг за кордоном. Це пояснюється тим, що офшоринг є менш ресурсоємним, сприяє зниженню трудових і виробничих витрат, а за допомогою інструментів 4 промислової революції (цифрових технологій) компанії в цих країнах можуть легше просуватися вгору по ланцюжку створення вартості, найбільш вигідним чином входити в глобальні ланцюжки створення вартості та координувати свою діяльність з великими компаніями.

Використання офшорингу визначає обсяг створеної доданої вартості, який корелюється з рівнем освіти та кваліфікації промислових працівників, тобто залежить від якості людського капіталу. Яскравими прикладами використання концепції офшорингу є сектор Crea Tech, інформаційні технології, комп'ютерні технології та дизайнерські компанії.

Використовуючи 3 класичні сценарії розвитку креативних індустрій та основні принципи Креативної індустрії 4.0, представимо наступні чотири сценарії зовнішніх інноваційних ефектів у креативних індустріях (рис. 2.6).

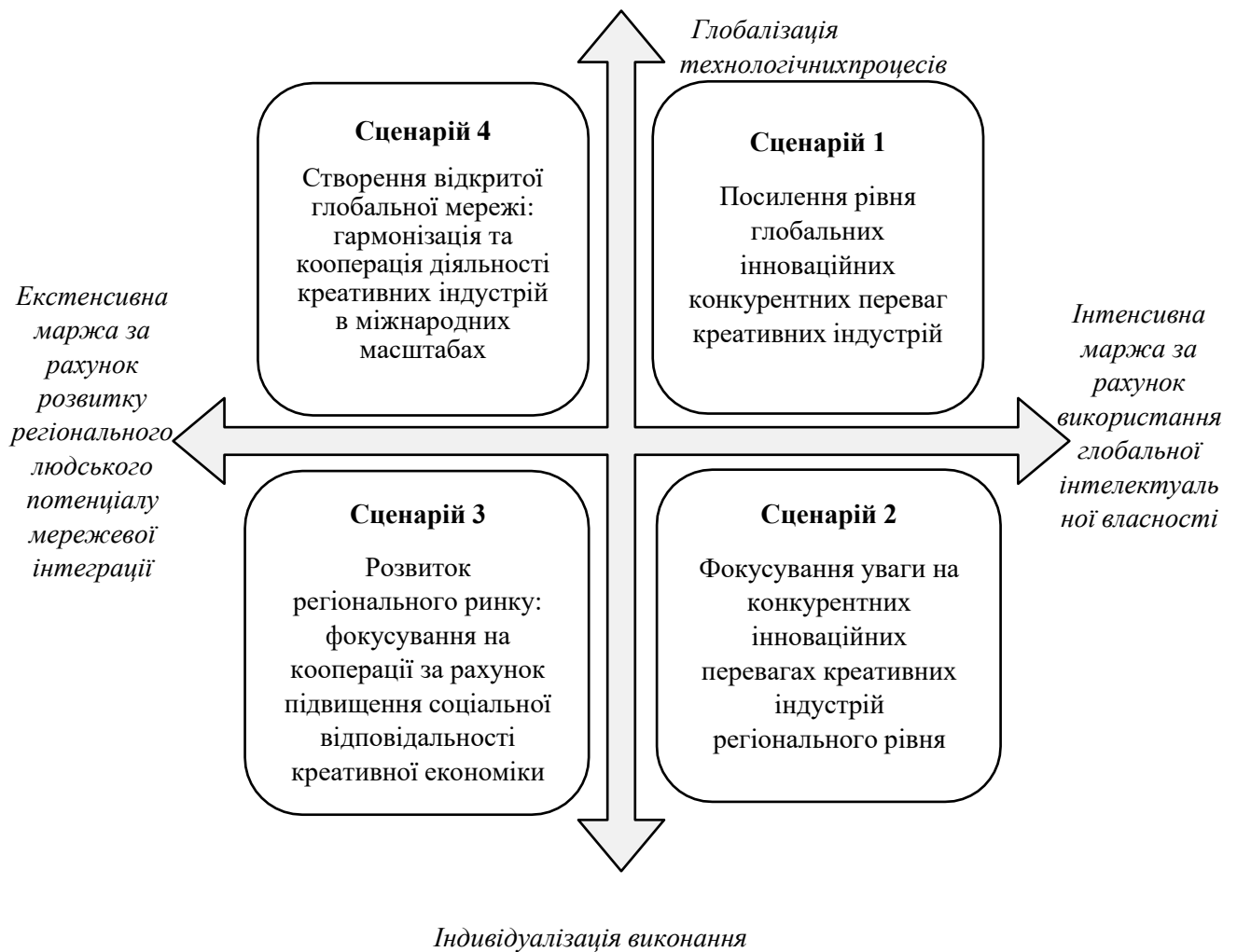

Рис. 2.6. Матриця сценарних напрямів урахування зовнішніх інноваційних ефектів креативних індустрій

Основна відмінність між запропонованими сценаріями полягає в рівні та напрямку проєкції по двох осях: «Глобалізація технологічних процесів» → «Індивідуалізація виконання» по вертикальній осі та «Інтенсивна маржа за рахунок використання глобальної інтелектуальної власності» → «Екстенсивна маржа за рахунок розвитку місцевого людського потенціалу через мережеву інтеграцію» по горизонтальній осі.

Це дозволить сформувати «коридор можливостей» – вибір конкретних інструментів регулювання й сценарії розвитку креативних індустрій залежно від їх специфіки та регіонального рівня розвитку (наступні таблиці 2.9-2.12).

Таблиця 2.9

Сценарій 1 «Посилення рівня глобальних інноваційних конкурентних переваг креативних індустрій»

Мета	Форсоване вбудовування у глобальну економіку з реалізацією постіндустріальної моделі розвитку, економіки знань
Інновації	Комплексна реформа: розробка та масштабне впровадження пакетів інструментів стимулювання попиту на інновації та підтримки їх пропозиції
Заходи підтримки розвитку	Комплексна реформа у зв'язку з оцінкою результативності діяльності креативних підприємств, диференційованої за напрямками та видами креативних індустрій; орієнтація на підтримку кращих світових прикладів
Людський потенціал	Інтенсифікація розвитку професійних компетенцій з урахуванням радикальної модернізації освітніх програм, системи відповідних професійних кваліфікацій. Фокус на «елітній» освіті у сфері Creative Industry 4.0
Інститути	Принципове покращення інституційних умов: - підтримка конкуренції, забезпечення відкритості креативного бізнесу та довгострокового економічного зростання; - оптимізація податкового регулювання з метою розвитку інновацій у креативних індустріях; - розвиток цивілізованого ринку інтелектуальної власності; - радикальна реформа корпоративного та прецедентного права як стандарту ефективного захисту прав людини

Сценарій 2 – сценарій поступового нарощування потенціалу креативних регіональних інновацій, запровадження заходів системної та інституційної підтримки, мережевої взаємодії на всіх рівнях регіональної креативної економіки, ручної системи управління, державного «контролю» за інноваційним розвитком, обмеження обсягів можливої підтримки та стимулювання розвитку на регіональному рівні можна віднести до поміркованого варіанту розвитку, який характеризується запровадженням

системи «державного контролю» (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Сценарій 2 «Фокусування уваги на конкурентних інноваційних перевагах креативних індустрій регіонального рівня»

Мета	Масштабна локалізація інноваційних креативних виробництв за рахунок підтримки креативного класу та регіонального економічного середовища
Інновації	Залучення до сфери креативних інновацій різних джерел регіональних коштів, регіональне «видавлювання» застарілих технологій та виробництв
Заходи підтримки розвитку	Цільова підтримка найкращих; випереджальна підтримка регіональних креативних виробництв; підтримка кооперації суб'єктів креативних індустрій Підтримка окремих технологічних та інноваційних проектів у рамках визначених тематичних пріоритетів регіонального розвитку
Людський потенціал	Акцент на підготовку та перепідготовку регіональних кадрів креативних індустрій, оновлення програм підготовки фахівців із залученням зарубіжних фахівців та успішних підприємців в сфері креативних індустрій
Інститути	Поступовий розвиток загальноекономічного середовища та регіональної інфраструктури інноваційної креативної діяльності Точкові рішення верхнього рівня («ручне» керування) Жорстка ієрархічна організація

Сценарій №3 можна визначити як більш інерційний, який характеризується збереженням сформованих тенденцій в умовах повільного росту креативної економіки, її «сировинної» орієнтації та формування залежності від зовнішньої кон'юнктури (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Сценарій 3 «Розвиток регіонального ринку: фокусування на кооперації при підвищенні соціальної відповідальності підприємств креативної економіки»

Мета	Акцент на ситуаційні рішення та «м'які» реформи регіональної креативної економіки, акцент на політичних соціальних аргументах при ухваленні рішень у сфері креативних індустрій
Інновації	Адаптація готових креативних технологій та виробництв до регіональних умов
Заходи підтримки розвитку	Консервація базових інститутів функціонування креативних індустрій, паралельне вирощування альтернативних структур розвитку креативної економіки Продовження пріоритетної підтримки традиційних секторів технологічної хвилі, універсальність інструментів традиційних тематичних пріоритетів
Людський потенціал	Поступове «переналаштування» програм підготовки професійних кадрів відповідно до запитів, що виникають у сфері Creative Industry 4.0
Інститути	Ручне керування креативною економікою, у тому числі інноваційними процесами у креативних індустріях «Точкові» рішення щодо покращення інноваційного клімату традиційного права інтелектуальної власності М'яка реформа корпоративного законодавства у креативних індустріях Соціальні пріоритети – «інновації на користь суспільства», інклюзивні інновації

Використання сценарію №4 дозволить розширити так званий «коридор можливостей» для здійснення вибору інструментів інноваційної політики в креативній економіці (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Сценарій 4 «Створення відкритої глобальної мережі: гармонізація та кооперація діяльності креативних індустрій в міжнародних масштабах»

Мета	Створення сприятливого середовища для інноваційних транснаціональних компаній та несприятливого для не інноваційних, розвиток мережевої кооперації на всіх рівнях
Інновації	Стимулювання масових інновацій у всіх секторах креативної економіки у глобальному масштабі Сприяння інноваціям у низько технологічних секторах креативних індустрій Сприяння розвитку нетехнологічних інновацій
Заходи підтримки розвитку	Пріоритетна підтримка секторів нової технологічної хвилі та виходу на зростаючі ринки (новий хайтек, сфера послуг, «зелене» зростання та ін.) Технологічні та нетехнологічні заходи підтримки для підвищення економічної ефективності та отримання інтелектуальної ренти («інновації» для «Creative Industry 4.0»)
Людський потенціал	Функціональні пріоритети (інжиніринг, дизайн, трансфер технологій, мережева кооперація, кластери, підготовка кадрів глобальної кваліфікації)
Інститути	Диференціація інструментів за секторами економіки та типами інноваторів Перерозподіл повноважень на користь глобального регіонального розвитку, інститутів розвитку, бізнес-асоціацій

Таким чином, запропонований сценарний підхід підтверджує висунуту гіпотезу: «Розширене відтворення сервісно-орієнтованої архітектури креативних індустрій на основі Індустрії 4.0 є кіберфізичним виробничим середовищем (комп'ютеризація через пристрої та інтернет). Вона забезпечує не лише створення доданої вартості у виробництві в географічно різних місцях, а й глобалізацію торгівлі знаннями та ідеями, втіленими в інтелектуальній власності, у міжнародному масштабі».

Результуюча структура кластерів 1-4 показана в Таблицях 2.13-2.16. Номера країн показують місце в Глобальному інноваційному індексі (2021).

Як показують дані табл. 2.13 до кластеру №1 потрапили 33 країни світу: Швейцарія (C_1), Швеція (C_2), Сполучені Штати Америки (C_3), Великобританія (C_4), Корея (C_5), Нідерланди (C_6), Фінляндія (C_7), Сингапур (C_8), Данія (C_9), Німеччина (C_10), Франція (C_11), Китай (C_12), Японія (C_13), Китай, Гонконг (C_14), Ізраїль (C_15), Канада (C_16), Ісландія

(C_17), Австрія (C_18), Ірландія (C_19), Норвегія (C_20), Естонія (C_21), Бельгія (C_22), Люксембург (C_23), Чехія (C_24), Австралія (C_25), Нова Зеландія (C_26), Мальта (C_27), Кіпр (C_28), Італія (C_29), Іспанія (C_30), Португалія (C_31), Словенія (C_32), Об'єднані Арабські Емірати (C_33).

Таблиця 2.13

Перелік країн світу, які за рівнем розвитку креативних індустрій потрапили до кластеру 1

Members of cluster number 1 (Data1) and distances from respective cluster center. Cluster contains 33 cases											
Case No.	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_10	C_11
Distance	15,200	14,959	13,366	11,399	10,979	9,927	11,688	12,435	11,286	8,468	5,943
Case No.	C_12	C_13	C_14	C_15	C_16	C_17	C_18	C_19	C_20	C_21	C_22
Distance	17,816	8,119	19,821	14,513	11,565	5,117	9,005	11,561	10,004	10,031	10,968
Case No.	C_23	C_24	C_25	C_26	C_27	C_28	C_29	C_30	C_31	C_32	C_33
Distance	17,513	12,875	11,614	11,216	20,397	13,466	13,746	11,206	16,957	20,421	17,377

Розраховано: STATISTICA 10 listing

Таблиця 2.14

Перелік країн світу, які за рівнем розвитку креативних індустрій потрапили до кластеру 2

Members of cluster number 2 (Data1) and distances from respective cluster center. Cluster contains 29 cases										
Case No.	C_34	C_35	C_36	C_37	C_38	C_39	C_40	C_41	C_42	C_43
Distance	19,719	20,197	16,003	15,845	13,656	14,789	14,177	19,347	14,125	11,658
Case No.	C_44	C_45	C_46	C_47	C_48	C_49	C_50	C_51	C_53	C_54
Distance	19,740	11,174	15,183	18,601	17,204	24,120	16,500	25,454	10,661	12,333
Case No.	C_55	C_56	C_57	C_58	C_59	C_61	C_63	C_67	C_70	
Distance	8,691	14,719	14,341	29,446	21,234	17,988	19,684	16,52136	19,893	

Розраховано: STATISTICA 10 listing

Як показують дані табл. 2.14 до кластеру №2 потрапили 29 країни світу: Угорщина (C_34), Болгарія (C_35), Малайзія (C_36), Словаччина (C_37), Латвія (C_38), Литва (C_39), Польща (C_40), Туреччина (C_41), Хорватія (C_42), Таїланд (C_43), В'єтнам (C_44), РФ (C_45), Індія (C_46), Греція (C_47), Румунія (C_48), Україна (C_49), Чорногорія (C_50), Філіппіни (C_51), Маврикій (C_52), Чилі (C_53), Сербія (C_54), Мексика (C_55), Коста-Ріка (C_56), Бразилія (C_57), Монголія (C_58), Північна Македонія (C_59), Південна Африка (C_61), Грузія (C_63), Колумбія (C_67), Перу (C_70).

Таблиця 2.15

Перелік країн світу, які за рівнем розвитку креативних індустрій потрапили до кластеру 3

Members of cluster number 3 (Data1) and distances from respective cluster center. Cluster contains 29 cases										
Case No.	C_52	C_60	C_62	C_64	C_65	C_66	C_68	C_69	C_71	C_72
Distance	33,557	28,923	26,088	15,236	20,328	24,408	16,063	18,273	22,66	16,105
Case No.	C_73	C_74	C_75	C_76	C_77	C_78	C_79	C_80	C_81	C_82
Distance	22,652	28,980	16,224	15,401	12,008	19,169	18,299	23,207	18,786	31,152
Case No.	C_83	C_84	C_85	C_86	C_87	C_88	C_89	C_91	C_98	
Distance	20,449	14,766	23,241	28,146	18,456	24,184	27,892	25,689	23,516	

Розраховано: STATISTICA 10 listing

Як показують дані табл. 2.15 до кластеру №3 потрапили 29 країни світу: Маврикій (C_52), Іран (Ісламська Республіка) (C_60), Білорусь (C_62), Молдова (C_64), Уругвай (C_65), Саудівська Аравія (C_66), Катар (C_68), Вірменія (C_69), Туніс (C_71), Кувейт (C_72), Аргентина (C_73), Ямайка (C_74), Боснія і Герцеговина (C_75), Оман (C_76), Марокко (C_77), Бахрейн (C_78), Казахстан (C_79), Азербайджан (C_80), Йорданія (C_81), Бруней Даруссалам (C_82), Панама (C_83), Албанія (C_84), Кенія (C_85), Узбекистан (C_86), Індонезія (C_87), Парагвай (C_88), Кабо Верде (C_89), Еквадор (C_91), Киргизстан (C_98).

Таблиця 2.16

Перелік країн світу, які за рівнем розвитку креативних індустрій потрапили до кластеру 4

Members of cluster number 4 (Data1) and distances from respective cluster center. Cluster contains 41 cases														
Case No.	C_90	C_92	C_93	C_94	C_95	C_96	C_97	C_99	C_100	C_101	C_102	C_103	C_104	C_105
Distance	25,385	19,266	17,203	16,561	26,174	22,147	18,080	17,455	24,365	20,033	21,982	31,035	30,058	19,115
Case No.	C_106	C_107	C_108	C_109	C_110	C_111	C_112	C_113	C_114	C_115	C_116	C_117	C_118	C_119
Distance	23,309	14,760	21,479	14,883	22,485	22,662	10,518	20,456	14,434	12,990	15,998	19,214	13,953	14,689
Case No.	C_120	C_121	C_122	C_123	C_124	C_125	C_126	C_127	C_128	C_129	C_130	C_131	C_132	
Distance	21,654	15,532	20,666	13,168	12,798	16,054	20,193	19,101	17,753	16,280	20,767	18,624	22,036	

Розраховано: STATISTICA 10 listing

Як показують дані табл. 2.16 до кластеру №4 потрапили 41 країни світу: Танзанія (C_90), Ліван (C_92), Домінікана (C_93), Єгипет (C_94), Шрі Ланка (C_95), Сальвадор (C_96), Тринідад і Тобаго (C_97), Пакистан (C_99), Намібія (C_100), Гватемала (C_101), Руанда (C_102), Таджикистан (C_103), Болівія

(C_104), Сенегал (C_105), Ботсвана (C_106), Малаві (C_107), Гондурас (C_108), Камбоджа (C_109), Мадагаскар (C_110), Непал (C_111), Гана (C_112), Зімбабве (C_113), Кот-д'Івуар (C_114), Буркіна Фасо (C_115), Бангладеш (C_116), Лаос (C_117), Нігерія (C_118), Уганда (C_119), Алжир (C_120), Замбія (C_121), Мозамбік (C_122), Камерун (C_123), Малі (C_124), Того (C_125), Ефіопія (C_126), М'янма (C_127), Бенін (C_128), Нігер (C_129), Гвінея (C_130), Ємен (C_131), Ангола (C_132).

Наступний етап – побудова «Карти позиціонування країн за вкладеннями та ступенем віддачі в м'які інновації креативних індустрій». Ця карта є матрицею, де по осі ОХ інтегральний показник – вхідний процес для виробництва м'яких інновацій; по осі ОУ – інтегральний показник – вихідний процес комерціалізації м'яких інновацій (рис. 2.7).

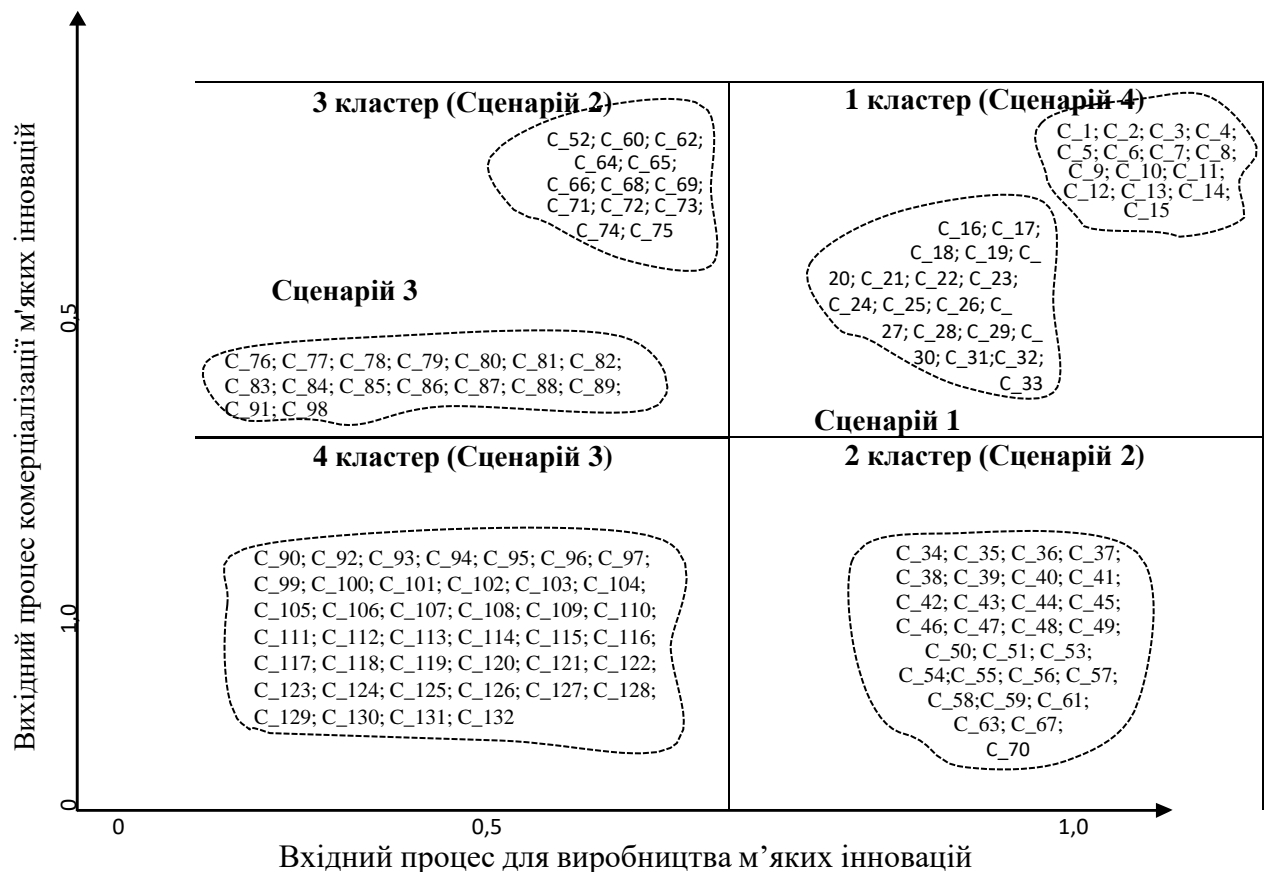

Рис. 2.7. Карта позиціонування країн за величиною внесків та ступенем віддачі «м'яких» інновацій креативних індустрій

Згідно з рисунком 2.7, країни-лідери інновацій у сфері креативних індустрій у Кластері 1 мають реалізовувати Сценарій 4: Створення відкритої глобальної мережі: гармонізація та співпраця креативних індустрій у міжнародному масштабі. Ця група країн характеризується лідерством як в інвестиціях у м'які інновації, так і в високій віддачі від їх застосування, створенням сприятливого середовища для інноваційних ТНК на шкоду неінноваційним ТНК, а також розвитком мережевої співпраці на всіх рівнях.

До кластеру 2 увійшли 29 країн. Цей список приблизно відповідає Глобальному інноваційному індексу (2021), який ранжує країни з 34-го по 70-те місце. Країни Кластера 2 повинні реалізувати Сценарій 2: «Зосередитися на конкурентній інноваційній перевазі креативних індустрій регіону», як правило, зберігаючи досягнутий рейтинг, коли ефективність інвестицій у «м'які» інновації утримується на рівні вище 50%. Виняток становлять такі країни: Маврикій, Іран, Білорусь, Республіка Молдова, Уругвай, Саудівська Аравія, Катар та Вірменія. Зниження показників у цих восьми країнах в основному пов'язане з погіршенням політичної ситуації, що знизило бажання «м'яких» інноваторів працювати в цих країнах. Україна також потрапила до цієї категорії, посівши 49 місце.

До кластеру 3 увійшли 29 країн, які посіли місця з 71-го по 91-ше. Для цих країн характерний так званий «ефект гістерезису», коли інвестиції в м'які інновації є низькими. Для цієї групи країн варто використовувати сценарій 3 «Розвиток регіональних ринків: фокус на співпрацю через підвищення соціальної відповідальності креативної економіки».

До кластеру 4 входить 41 країна. Країни цієї категорії характеризуються низьким рівнем інвестицій у м'які інновації та їх комерціалізацію. Для цієї групи країн також рекомендується використовувати сценарій 3, який включає інноваційні процеси в креативних індустріях, впровадження «точкових» рішень для покращення інноваційного середовища, традиційні права інтелектуальної власності, м'яку реформу підприємницького права в креативних індустріях, соціальні «інновації для суспільства» та інклюзивні

креативні інновації, а також ручне управління креативною економікою, включаючи дотримання пріоритетів.

Загальна рекомендація полягає в тому, щоб координувати розробку стратегічних інструментів для розвитку м'яких інновацій у креативних індустріях, беручи до уваги різні ролі проміжних технологічних продуктів і процесів. Чим доступнішими є знання та інтелектуальні продукти, які сприяють зростанню вхідних потоків м'яких інновацій, тим сильнішим є зворотний ефект, тобто їхня комерціалізація.

2.3 Трансформація освітньої моделі під впливом диджиталізації та креативізації

Освіта є одним з найдавніших соціальних інститутів сучасної цивілізації і вважається важливим чинником формування майбутнього будь-якої нації. Більше того, у глобалізованому світі освіта відображає унікальну ідентичність народу країни та є основним засобом національного самоствердження.

Зазначимо, що сьогодні традиційна освіта через свою стандартизацію вже не може встигати за динамікою технологічних інновацій, поширювати нові знання та розвивати сучасні навички у майбутніх фахівців. Це призводить до значних розривів у навичках та кваліфікаціях у всьому світі і є однією з основних причин нерівності та асиметрії в економічному розвитку країн.

Дослідження [16, 17] науковців дозволило виявити та систематизувати виклики та загрози на різних рівнях, що призводять до невідповідності навичок та кваліфікацій. Через поглиблення невідповідності навичок і кваліфікації суспільство зазнає перевитрат бюджету через збільшення витрат на перекваліфікацію, виплату допомоги по безробіттю та втрачений заробіток. Проблема безробіття загострюється пропозицією робочої сили, а проблема зайнятості – низьким попитом на працю, це викликає проблеми неефективного використання наявного людського капіталу [17].

Рис. 2.8. Традиційна модель освіти

Особливо небезпечною для регіону та країни є зростаюча тенденція до старіння навичок через неналежне довготривале використання, що швидко знижує конкурентоспроможний набір навичок, необхідний для людського капіталу. Крім того, різні види невідповідності навичок негативно впливають на формування стійких конкурентних переваг як на національному, так і на міжнародному рівні, уповільнюючи темпи економічного розвитку та посилюючи міграцію людського капіталу.

Особливо серйозною загрозою для молоді є те, що вона залишає ринок праці та стає неактивною (NEET) через розчарування, пов'язане з необґрунтованими очікуваннями щодо робочих місць, які не відповідають її навичкам, та небажанням перекваліфікуватися. Тому, за даними джерела [60], частка молоді NEET в країнах ОЕСР зростає, що викликає тривогу: у 2019 році вона становить 14,4% в середньому для молоді віком 18-24 роки, збільшившись вже до 16,1% у 2020 році; в країнах ЄС-22 ситуація схожа, причому частка зросла з 13% до 14,4% за один рік.

Усі ці виклики та загрози зумовлені неспроможністю традиційних моделей освіти задовольнити сучасні запити ринку праці та суспільства на якісну підготовку кваліфікованих фахівців і людського капіталу для їхньої якісної реалізації та розвитку.

Інноваційні моделі освіти – це ті, що спрямовані на розвиток індивідуальності та реальних життєвих потреб людей, а тому є «розвиваючими» (рис. 2.9).

Вони ґрунтуються на активній співпраці та взаємодії вчителів і учнів як суб'єкта та об'єкта в активній співпраці та організації освітнього процесу між різними типами та рівнями освітніх систем.

На відміну від традиційної, інноваційна освіта формує не тільки знання, уміння й навички, а й компетентності розвиненої особистості з власними поглядами, переконаннями, потребами і талантами.

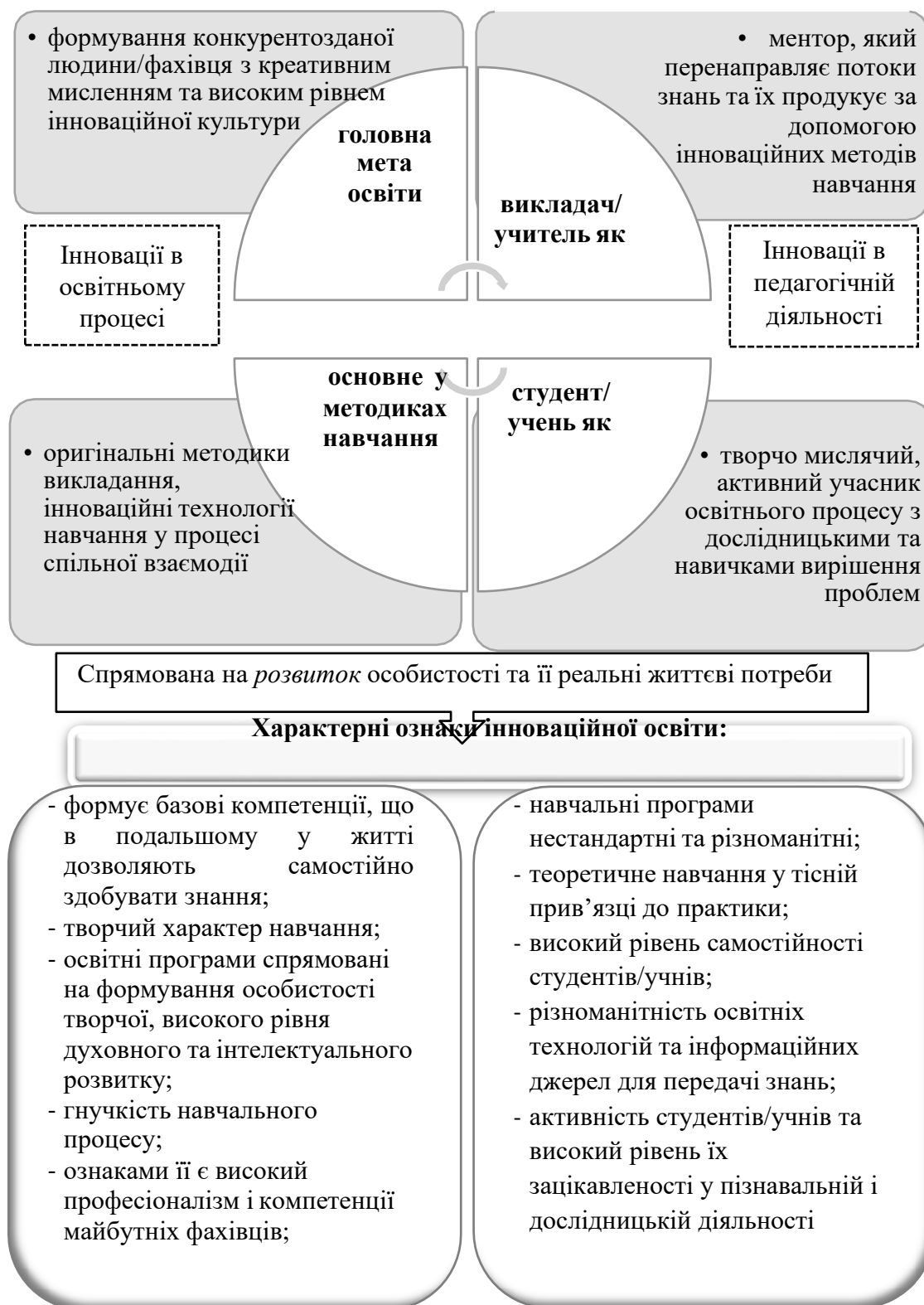

Рис. 2.9. Архітектура інноваційної моделі освіти

Складено за джерелом [11].

Становлення нової економіки вимагає нових типів мислення, творчого потенціалу та підприємницьких здібностей, що значною мірою визначається розвитком освітнього сектору. Освіта визначає якість людського капіталу, а

його реалізація та ефективне використання створює міцний фундамент для економічного розвитку суспільства. Поєднання цих складових людського капіталу перетворює його на потужне джерело економічної вигоди. Численні емпіричні дослідження розвитку освіти та її впливу на економічне зростання сформували в науковому середовищі дві радикально протилежні та суперечливі думки. Ці протиріччя можна пояснити відсутністю єдиного підходу до визначення показників, що характеризують людський капітал.

Крім того, численні наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених присвячені вивченню зовнішніх ефектів впливу освітніх чинників на індивідів та суспільство. Серед них – покращення здоров'я та збільшення тривалості життя, свідомий вибір під час голосування, вища політична активність, зниження рівня злочинності, вища академічна успішність та IQ дітей дошкільного віку, вища прибутковість заощаджень та кращі способи захисту від інфляції, вищі доходи людей, більша увага до планування сім'ї, адаптація до мінливих життєвих обставин та кар'єрний розвиток.

Політика розвинених країн має відчутний вплив на розвиток освіти через механізми міжнародного співробітництва в галузі освіти та реалізацію масштабних освітніх проектів. Однак водночас такі заходи спричиняють і відтік талановитої молоді з найменш розвинених країн внаслідок входження на їхні освітні ринки іноземних провайдерів, що значно послаблює їхню конкурентоспроможність і створює реальну загрозу втрати інтелектуального капіталу – основного ресурсу їхнього економічного розвитку [12]. Про це свідчить той факт, що США та Китай, які мають вирішальний вплив на розвиток міжнародного ринку вищої освіти, лідирують у світі за часткою витрат на НДПКР та часткою дослідників. Наприклад, США є лідером із залучення іноземних студентів, частка яких зросла з 1,1% у 1948-1949 рр. до 16,1% у 2019-2020 рр. (рис. 2.10); у 2020-2021 рр. їхня кількість зменшилася на 15% через епідемію COVID-19, але це не завадило країні залишитися в переліку країн-лідерів освіти. Це не завадило їй залишатися у списку [89].

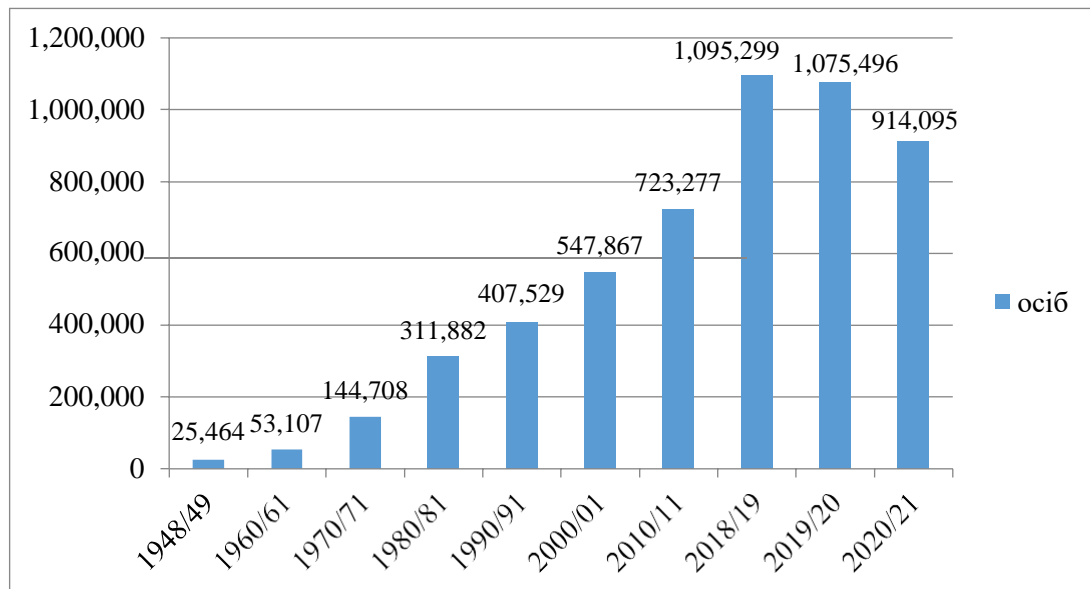

Рис. 2.10. Динаміка іноземних студентів у США за навчальними роками, ос.
Джерело: побудовано за джерелом [89].

США також є лідером за кількістю міжнародних науковців: з 1999-2000 до 2019-2020 рр. цей показник зріс на 65,6%, причому найбільше науковців з Азії та Європи (рис. 2.11). У наступні роки кількість науковців зменшилася на 31% через пандемію, але значного дефіциту науковців не відбулося [90]. Що стосується Китаю, то його глобальний вплив на перспективи розвитку вищої освіти зростає, але цей сценарій сьогодні залишається невизначеним, оскільки немає впевненості, як китайські цінності вплинуть на вищу освіту і як вона буде сприйнята світом.

На освіту в усьому світі впливає діджиталізація суспільного розвитку, яка сприяє всебічному проникненню сучасних інформаційних технологій в усі сфери життя. Як наслідок, прискорюються процеси обробки інформації, обміну та передачі знань. Ці тенденції сприяли вдосконаленню освітніх технологій і змінили основний зміст освіти: навчити людину вчитися.

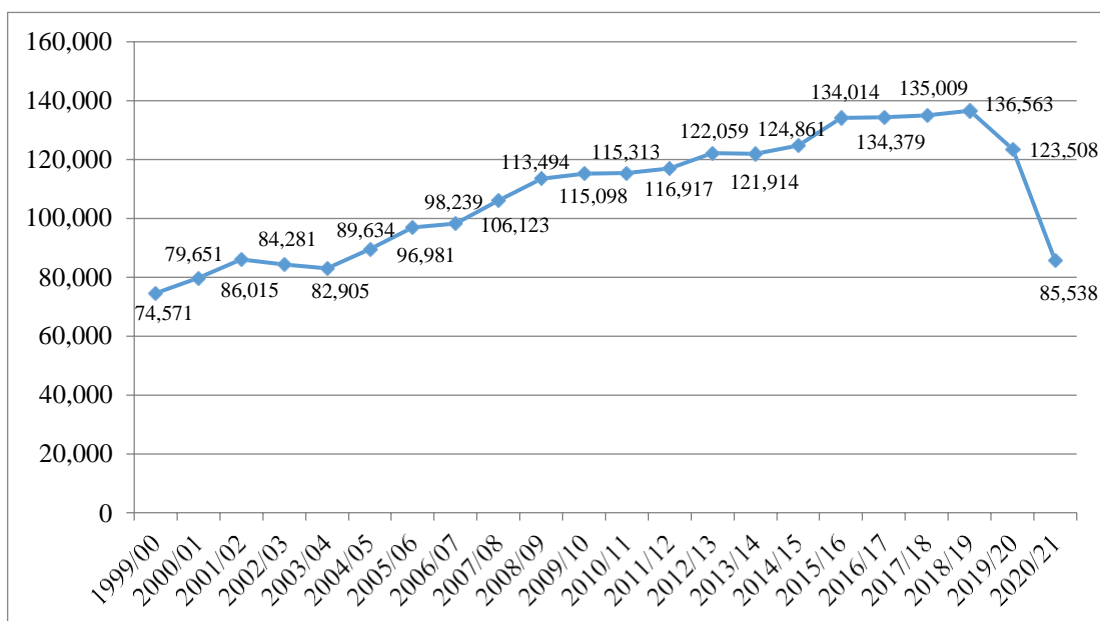

Рис. 2.11. Динаміка міжнародних вчених у вищій освіті США в розрізі навчальних років, осіб

Джерело: побудовано за джерелом [90].

Поява Інтернету в 1989 році кардинально змінила і продовжує змінювати світ, перетворивши його на цифровий світ, в якому людство живе вже понад 30 років. Сьогодні інтернет займає центральне місце в нашому повсякденному житті та діловій діяльності. З кожним роком цифровий світ охоплює все більше країн і людей. Так, якщо у 1995 році доступ до інтернету мали менше 1% населення світу, то у 2005 році цей показник сягнув 16,8%, а до 2021 року очікується, що він сягне 63% [71]. Рисунок 2.12 наочно ілюструє стрімке зростання кількості інтернет-користувачів у всьому світі.

Економічно розвинені країни мають найвищу частку інтернет-користувачів (до 2021 року вона досягла 90%), що свідчить про високий рівень цифрових навичок у їхньому людському капіталі. Однак слід зазначити, що темпи зростання частки інтернет-користувачів у період з 2005 по 2021 рік значно вищі в країнах з низьким рівнем доходу (у 19 разів) та країнах, що розвиваються (у 7 разів), ніж в економічно розвинених країнах (у 1,7 рази). Така ситуація демонструє мегашвидкість розвитку цифрових технологій у менш економічно розвинених регіонах, що, за умови впровадження та

використання цифровізації у суспільних процесах, створить кращі можливості для покращення комунікаційних навичок людей у цих країнах та розвитку людського потенціалу. Це призведе до розвитку людського потенціалу населення цих країн.

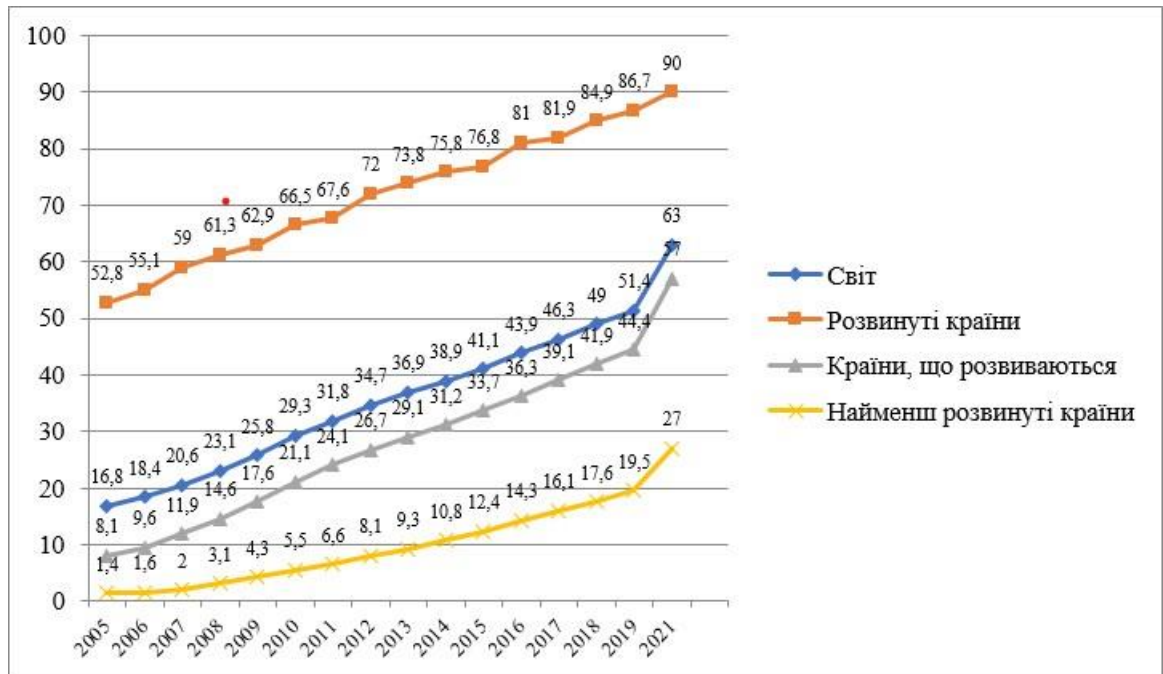

Рис. 2.12. Частка населення світу, що має доступ до Інтернету, залежно від зрілості ринку, %

Джерело: побудовано за [66].

Станом на грудень 2021 року у світі налічувалося 4,95 мільярда користувачів інтернету. Більшість з них – в Азії (279,15 млн), Європі (743,6 млн) та Африці (613,32 млн) [86]. Трійку країн-лідерів очолює Китай, який станом на початок 2022 року мав понад мільярд щомісячних інтернет-користувачів – більше, ніж будь-яка інша країна світу. На другому місці – Індія, де приблизно 933 мільйони індійців мають доступ до інтернету через комп'ютери та мобільні пристрої. На третьому місці – США, з близько 307 мільйонами онлайн-користувачів [87].

Цифровізація освіти має такі переваги: комфорт у здобутті знань без прив'язки до одного місця навчання (освітня доступність); підвищення мобільності як для учнів, так і для вчителів; підвищення цінності саморозвитку

та самомотивації до навчання; формування здатності до самостійного навчання; більш раціональне використання часу та навчальних ресурсів використання та співпраці з різними аудиторіями.

Важливим освітнім завданням є розвиток цифрової компетентності (цифрової грамотності). Цифрова компетентність включає набір базових цифрових навичок, таких як інформаційна грамотність, спілкування та співпраця в Інтернеті, створення цифрового контенту, безпека та вирішення проблем.

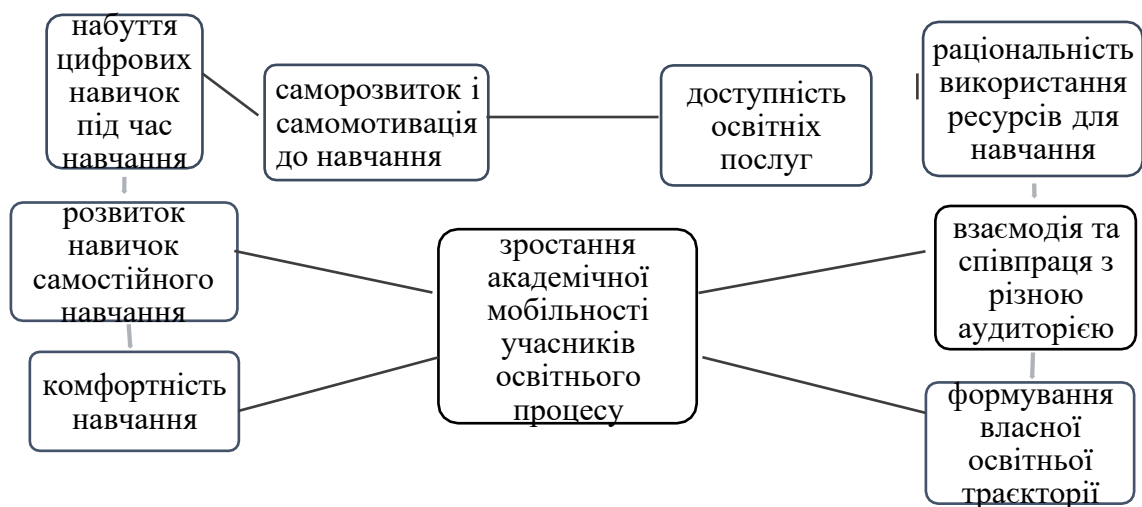

Рис. 2.13. Переваги цифровізації освітнього середовища

Сформовано за джерелом [20].

З 2006 року Європа активно розвиває політику, спрямовану на реформування освітнього сектору, включаючи розвиток цифрових навичок, впровадження цифрових технологій в системи освіти та управління, з метою підтримки економічного зростання та соціального розвитку. З 2016 року європейська освітня політика зосереджена на розвитку цифрових навичок і особливу увагу приділено розвитку «цифрових розумних професіоналів», які можуть використовувати цифрові технології та створювати інновації для зміцнення конкурентоспроможності європейської економіки. Для вирішення проблеми нестачі цифрових навичок в Європі Комісія створила Коаліцію з цифрових навичок і зайнятості, яка має на меті об'єднати спільні зусилля

існуючих підприємств, неурядових організацій, постачальників освітніх послуг, соціальних партнерів і держав-членів ЄС У 2017 році була створена багатомовна база даних «Європейська класифікація навичок, компетенцій і кваліфікацій», яка стала основою для діалогу між європейськими службами зайнятості та навчальними закладами; з 2018 по 2020 рік Європейська Комісія розробляє та впроваджує План дій з цифрової освіти.

Пандемія COVID-19 спричинила економічний колапс, внаслідок чого в більшості країн загострилися проблеми з людськими ресурсами. Пандемія створила нові виклики на ринку праці, прискорила цифрову революцію та докорінно змінила уявлення людей про роботу, робочий час, зміст роботи та працівників. Пандемія вже спричинила довгострокові структурні зміни, такі як поява гнучких і віддалених форм роботи та прискорена автоматизація, що вплине на 1,5 мільярда робочих місць протягом наступного десятиліття. У короткостроковій перспективі втрати продуктивності можуть зрости з 6% до 11% до 2025 року через вплив вірусної кризи, що призведе до нереалізованого ВВП у розмірі 18 трильйонів доларів США, згідно з дослідженням BCG. Крім того, автоматизація поставить під загрозу 12% існуючих робочих місць до 2030 року, а близько 30% робочих місць потребуватимуть нових навичок [68].

Пандемія мала руйнівний вплив на розвиток освітнього сектору протягом останнього століття, докорінно змінивши структуру освіти, в тому числі міжнародної вищої освіти через закриття кордонів та суттєво вплинувши на життя в освіті. За даними University World News, у квітні 2020 року університети та інші заклади вищої освіти були закриті у 175 країнах; понад 220 мільйонів студентів вищих навчальних закладів (13% від загальної кількості студентів у всьому світі) припинили або значно перервали своє навчання через COVID-19 [85]. Пандемія також спричинила закриття шкіл у багатьох частинах світу. Так, на піку закриття шкіл постраждали 1,6 мільярда дітей у 188 країнах [107].

У глобальному масштабі пандемія COVID-19 загострила кризу в галузі освіти, що існувала раніше. Одним з індикаторів кризи навчання є рівень навчальної бідності, який вимірює частку дітей, які не здатні розуміти і читати

прості тексти у віці до 10 років. Ще до пандемії, у 2019 році, цей показник становив 57% у країнах з низьким та середнім рівнем доходу (6 з 10 дітей не мали навіть мінімального рівня грамотності для 10-річної дитини) та 86% у країнах Африки на південь від Сахари. Крім того, глобальний прогрес у боротьбі з бідністю в навчанні призупинився: у період з 2015 по 2019 рік не відбулося жодного скорочення глобальної бідності в навчанні. Пандемія спричинила безпрецедентні перебої у шкільному навчанні в усьому світі, порушивши право дітей на освіту. Згідно зі звітом «Стан глобальної навчальної бідності» (The State of Global Learning Poverty), глобальна навчальна бідність не зменшилася в період з 2015 по 2019 рік. Згідно з «Оновленням до 2022 року» [107], спільно опублікованим Світовим банком, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Міністерством закордонних справ і у справах Співдружності Великої Британії (FCDO), Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та Фондом Білла і Мелінди Гейтс, нинішнє покоління студентів ризикує втратити потенційний дохід протягом життя в розмірі 21 трлн дол США в поточній вартості порівняно з 17 трлн дол США в 2021 році, що еквівалентно 17% ВВП. Прогнозується, що розрив у знаннях, який існував до пандемії, збільшиться, а розрив у навчанні погіршиться, особливо в країнах з низьким і середнім рівнем доходу (табл 2.17).

Таблиця 2.17

Показник браку знань до пандемії та моделювання його прогнозу у 2022 році
в розрізі груп країн за рівнем доходу, %

Групи країн за рівнем доходу	2015 рік	2019 рік	Прогноз 2022 року
Країни з низьким рівнем доходу	90	91	92
Країни з доходом нижче середнього рівня	56	60	77
Країни з доходом вище середньогорівня	30	29	43
Країни з високим рівнем доходу	9	8	14

Джерело: побудовано за [107].

Тому подолання наслідків пандемії COVID-19 вимагатиме швидкого реагування міжнародної спільноти та інтенсифікації зусиль і узгоджених дій країн для відновлення та прискорення освіти всіх членів суспільства – від глав урядів до окремих сімей та вчителів.

Сьогодні творча освіта в європейських школах переживає серйозну трансформацію, все більше уваги приділяється інтегрованій мистецькій освіті. На думку експертів, це має важливе значення для підвищення впевненості учнів у собі, здорової схильності до ризику, академічної успішності та поведінки. А з 2021 року ОЕСР відстежуватиме розвиток креативності та критичного мислення в школах за допомогою власних опитувань, щоб оцінити результати впровадження нових підходів до креативної освіти. Таким чином, креативна освіта розглядається як ключ до розвитку навичок, які стають все більш необхідними для виходу на ринок праці у 21 столітті, таких як підприємництво, соціальний інтелект, вміння вирішувати проблеми та критичне мислення [13, 14].

Велика Британія досягла значних успіхів у розвитку креативної освіти і вважається батьківщиною глобальної креативної економіки. У креативній освіті Велика Британія врахувала потреби креативної економіки в дослідженнях і навичках та визначила важливу роль для обміну знаннями. Для реалізації цього порядку денного було створено Раду з досліджень у галузі мистецтв і гуманітарних наук (AHRC) у Великій Британії та інвестовано 19,2 мільйона фунтів стерлінгів у програму «Обмін знаннями в галузі мистецтв і гуманітарних наук». Згідно з цією програмою, обмін знаннями визначається як процес, за допомогою якого нові знання виробляються через співпрацю, через взаємодію між професіоналами та широкою громадськістю.

Однак динамізм креативної освіти сьогодні сповільнюється через нездатність розвивати міждисциплінарні, творчі та підприємницькі навички для виявлення та розвитку творчих і культурних талантів. Гальмівними факторами в цьому контексті є сучасні світові тенденції та швидкість, з якою застарівають знання [10, 13]. Статус мистецьких предметів у шкільних програмах знижується, оскільки розуміння творчості є вузьким і часто обмежується поняттям мистецтва. Сьогодні перевага надається STEM-освіті для розвитку сучасних навичок, необхідних на ринку праці 21 століття, таких як підприємливість, креативність та критичне мислення, які можуть бути застосовані в різних сферах професійної діяльності.

Як фундаментальна концепція сучасної освіти, STEM-освіта стала досить популярною в різних країнах світу і розглядається педагогами як більш ефективний засіб підготовки учнів/студентів до життя шляхом озброєння їх набором навичок, необхідних для досягнення успіху в майбутньому. Її поява передуює моделі освіти K-12, де навчальний процес організовано у вигляді окремих предметів (бункерів), сформованих переважно з таких розділів, як математика, природничі науки, мовні мистецтва та суспільні науки.

STEAM-освіта стає сучасним світовим трендом, що втілює вдале поєднання творчості та технологічних знань і потребує відповідного ресурсного забезпечення у вигляді STEAM-лабораторій, оснащених 3D-принтерами, навчальною електронікою, голографічними фото- та відеостудіями та іншими сучасними технічними засобами. .

У таких країнах, як Австралія, Велика Британія, Ізраїль, Китай, Південна Корея, Сінгапур та США, діють державні програми підтримки та популяризації STEAM-освіти серед населення. Наприклад, Велика Британія планувала залучити 2 мільйони нових науковців, інженерів, техніків і математиків до 2022 року; Nesta проводить кампанію із залучення 1 мільйона нових креативних робочих місць до 2030 року; STEAM-освіта, як у креативних індустріях, так і STEAM-кар'єра у креативних індустріях, вважається єдиною освітою, яка дійсно готує студентів до творчого майбутнього [58].

Для визначення глобальної ролі та значення STEAM-освіти у формуванні конкурентоспроможних фахівців на глобальному ринку праці використаємо результати тестування 15-річних учнів у рамках дослідження навчальних досягнень учнів за Програмою Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) PISA (Programme for International Student Achievement, PISA) Два елементи STEAM-освіти обрано навички математичної грамотності та навички природничо-наукової грамотності, які вважаються базовими та фундаментальними навичками для 21 століття; у 2021 році цей аналіз не проводився у зв'язку з епідемією COVID-19, а 2018 рік – останнім роком для цього аналізу.

Отже, у 2018 році середній бал серед країн ОЕСР з математики та

природничих наук становив 489. Країнами-лідерами, які випередили середній показник ОЕСР в обох сферах (математика та природничі науки), стали Китай та Сінгапур. Найвищі середні бали з математики та природничих наук отримали учні з В-S-J-G (Китай): 591 з математики та 590 з природничих наук. Наступні за величиною середні бали були отримані в Сінгапурі (569 з математики та 551 з природничих наук). Зокрема, учні з Японії та Естонії показали найкращі результати з природничих наук, тоді як Японія, Південна Корея та Естонія були найефективнішими країнами з математики. У Додатку А наведено результати тестування з математики та природничих наук за країнами-членами ОЕСР у 2018 році, які можна охарактеризувати як тенденцію до зниження, якщо побудувати загальну тенденцію середніх балів для країн-членів ОЕСР з 2003 по 2018 рік (трирічні тести) (Рис. 2.14.).

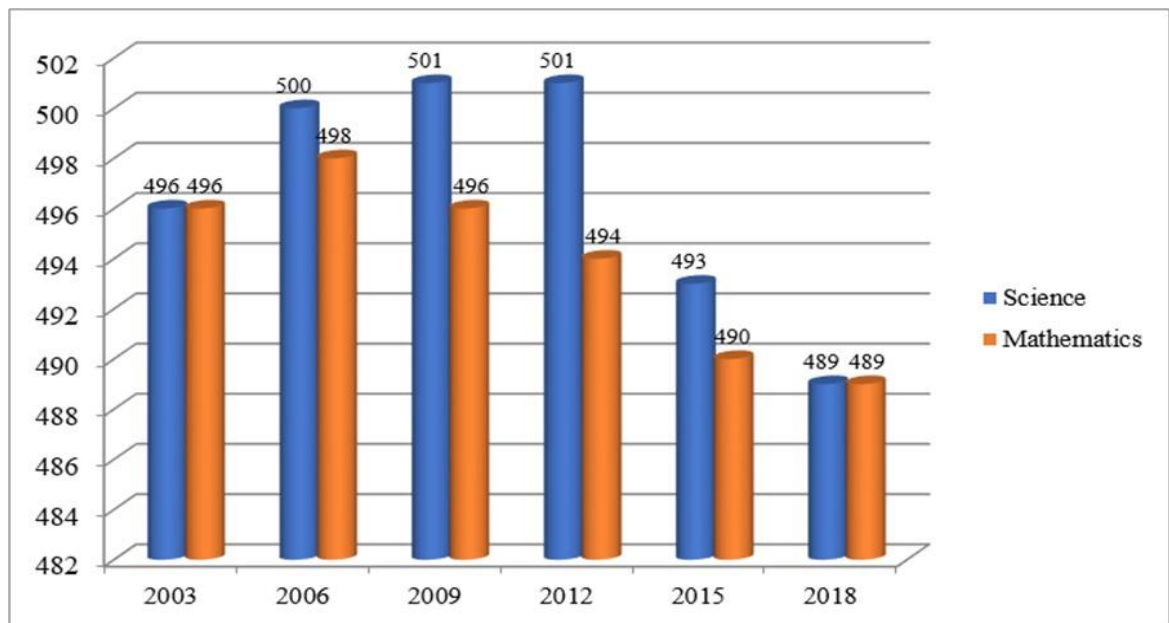

Рис. 2.14. Лінійний тренд за середнім балом по ОЕСР результатів успішності з математики та природничих наук

Побудовано за джерелами [95, 84].

Подібна тенденція спостерігається в Японії, Фінляндії, Південній Кореї, Бельгії, Португалії та Великій Британії – країнах, які раніше отримували високі бали в тестах з математики та природничих наук і мають середній бал вище середнього по ОЕСР (Таблиця 2.18).

Динаміка результатів тестування з математики і природничих наук PISA в окремих країнах (за роками тестування)

Країни	PISA Середній бал з природничих наук			PISA Середній бал з математики		
	2003	2015	2018	2003	2015	2018
Японія ↓	548	538	529	527	532	527
Фінляндія ↓	548	531	522	549	511	507
Корея ↓↑	538	516	519	537	524	526
Бельгія ↓	509	502	499	530	507	508
Португалія ↓↑	468	501	492	450	492	492
Великобританія ↓↑	515*	509	505	495*	492	502

* - показник 2006 року

Побудовано за джерелами [95, 84].

Негативні тенденції мають насторожувати та стати об'єктом пильної уваги для урядів країн для підвищення якості викладання та засвоєння знань з математики та природничих наук як основоположних для формування сучасних навичок, яких потребує світовий ринок праці.

Таблиця 2.19

Частка (%) вступників до вищої освіти на навчання за напрямками STEM-освіти (Science, Technology, Engineering and Mathematics), 2019

Частка нових вступників за галузями: - Природничі науки, математика та статистика; - Інформаційно-комунікаційні технології; - Інженерія, виробництво та будівництво	Країни ОЕСР	Частка нових вступників за галузями: - Природничі науки, математика та статистика; - Інформаційно-комунікаційні технології; - Інженерія, виробництво та будівництво	Країни ОЕСР
1	2	3	4
18%	Туреччина	28%	Колумбія, Мексика, Ірландія, Польща, Швейцарія
20%	Бельгія	29%	Литва, Швеція
21%	Нідерланди, Ісландія, Японія*	30%	Чеська Республіка
1	2	3	4
22%	Австралія, Данія	31%	Канада, Греція, Ізраїль, Італія, Корея
23%	Норвегія	32%	Естонія, Словенія, Фінляндія
25%	Угорщина, Словацька Республіка, Іспанія	33%	Австрія

27%	Чилі, Латвія, Франція, Люксембург, Нова Зеландія, Португалія, Великобританія	39%	Німеччина
-----	---	-----	-----------

* - усі галузі навчання включають сфери інформаційно-комунікаційних технологій
Побудовано за джерелом: [60].

Якщо проаналізувати дані табл. 2.19, то можна зазначити що STEAM-освіта має потенціал до зростання, оскільки частка вступників до закладів вищої освіти, зокрема у країнах ОЕСР, поступового зростає, проте за такими напрямками підготовки як «Природничі науки, математика і статистика» та «Інформаційно-комунікаційні технології» вона ще значно поступається іншим напрямкам, зокрема «Бізнес, адміністрування і право», «Здоров'я і добробут», «Мистецтво та гуманітарні науки» та «Суспільні науки, журналістика та інформація» (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Розподіл нових вступників до закладів вищої освіти за напрямками підготовки

2019 рік	Частка нових вступників за галузями, %									
	Освіта	Здоров'я і добробут	Суспільні науки, журналістика та інформація	Бізнес, адміністрування і право	Мистецтво та гуманітарні науки	Сфера послуг	Сільське, лісове, рибне господарство та ветеринарія	Наука, технології, інженерія та математика		
								Природничі науки, математика та статистика	Інформаційно- комунікаційні технології	Інженерія, виробництво та будівництво
Середній показник по ОЕСР	8	14	10	24	11	5	2	6	6	15
Середній показник ЄС22	8	13	10	23	11	5	2	7	6	16

Побудовано за джерелом: [60].

Основна мета сучасної освітньої моделі – сформувати у студентів базу знань, навчити їх переводити її в пул навичок і компетенцій та застосовувати їх через ранню практику в бізнес-процесах. Наша стратегічна ініціатива щодо розвитку сучасної моделі освіти базується на двох ключових аспектах: якість

знань та розвинені професійні навички.

Тому ми вважаємо, що сучасна освітня модель підготовки конкурентоспроможних фахівців повинна бути орієнтованою на майбутніх абітурієнтів, студентів та викладачів; бути позитивним та інноваційним навчальним середовищем, сприятливим для продукування та обміну знаннями; розвивати взаємовигідне партнерство між різними закладами вищої освіти, між закладами вищої освіти та стейкхолдерами, а також між національними та іноземними закладами вищої освіти з метою розвитку ключових навичок для задоволення потреб роботодавців через спільні навчальні програми, професійні стандарти та механізми обміну досвідом і знаннями; включити мистецький компонент у навчальні програми; залучати студентів до ранньої бізнес-практики, використовуючи інструменти проектного навчання; бути міждисциплінарними, інноваційними та стимулюючими для всіх учасників освітнього процесу.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Комплексна оцінка розвитку людського капіталу та потенціалу майбутнього розвитку в Україні

Динаміка та особливості розвитку креативної економіки як нового тренду сучасної економічної реальності, де рушійною силою економічного розвитку є оригінальні твори як продукти інформації, знань, індивідуальності та праці, формують підґрунтя для розуміння та визначення порівняльних характеристик людського капіталу в креативних індустріях.

Описуючи людський капітал у креативних індустріях, насамперед слід звернути увагу на визначення основних структурних елементів, тобто на класифікацію креативних індустрій. Це пов'язано з тим, що вона дозволяє провести порівняльний аналіз стану справ у цій сфері та окреслити роль людського капіталу у формуванні креативної економіки.

Креативні індустрії включають широкий спектр секторів, і їх класифікація залежить від критеріїв, які використовуються. На рис. 3.1 наведено класифікацію креативних індустрій в Україні за видами економічної діяльності. В Україні на законодавчому рівні класифікація креативних індустрій прив'язана до затвердженого переліку видів економічної діяльності, що належать до креативних індустрій [29]. Цей перелік включає 34 види економічної діяльності.

Рис. 3.1. Класифікація креативних індустрій в Україні за видами економічної діяльності

Джерело: побудовано на основі [8; 27;29]

Основна ідея цієї класифікації полягає в тому, що креативні індустрії мають розгалужений ланцюжок створення вартості, через який проходять креативні продукти (від ідеї до продукту/послуги). Наприклад, освіта, менеджмент, тренінги, збереження та виставки опосередковано беруть участь у створенні доданої вартості в креативних індустріях. Особливо це стосується ІТ-сектору, видавничої справи, аудіовізуального та аудіосектору. Лише такі сектори, як дизайн та реклама, не мають додаткових креативних індустрій.

Таким чином, враховуючи глобальний аспект міжнародної класифікації та особливості розподілу креативних індустрій за видами економічної діяльності, класифікацію креативних індустрій можна побачити на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Класифікація креативних індустрій

В основу досліджуваної нами класифікації лежить модель концентричних кіл Д. Сросбі, яка основана на функціональній цінності продукту. Отже, для характеристики людського капіталу креативних індустрій в Україні були використані дані з офіційного сайту Національного статистичного управління України за період 2013-2020 рр. [7]. Із загального переліку даних про суб'єктів господарювання за видами економічної

діяльності було відібрано дані про 34 види економічної діяльності. Вхідні дані для аналізу були згруповані за такими статистичними показниками:

- кількість суб'єктів за видами економічної діяльності, що належать до креативних індустрій (2013-2020), одиниць;
- кількість зайнятих працівників на суб'єктах господарювання, що належать до креативних індустрій (2013-2020 рр.), осіб;
- додана вартість за виробничими витратами суб'єктів креативних індустрій (2013-2020 рр.), тис. грн.

Вихідні дані для аналізу наведені у Додатку Б.

Таким чином, з метою аналізу внеску креативних індустрій у загальний процес економічного росту наведено порівняльну характеристику людського капіталу креативних індустрій в Україні за обраними показниками (рис. 3.3).

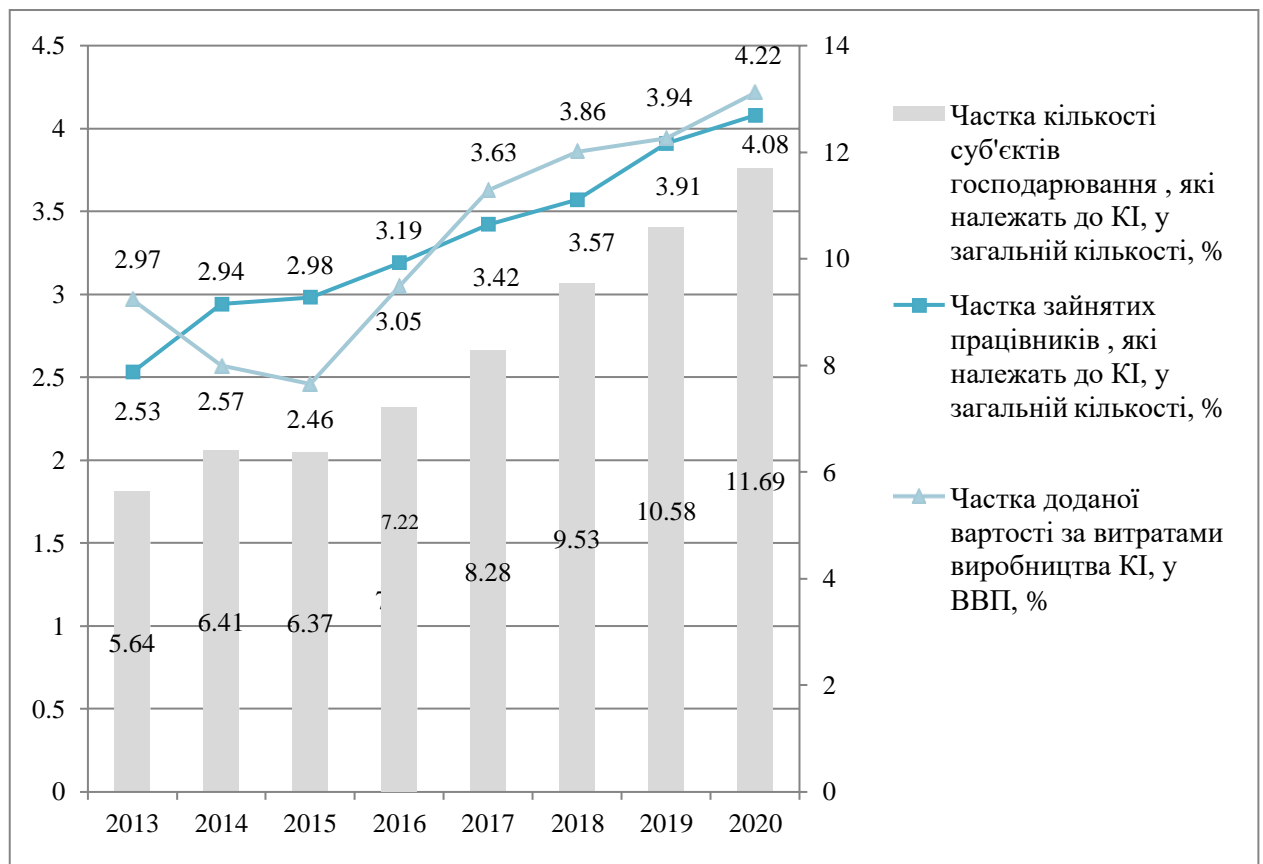

Рис. 3.3. Характеристика людського капіталу креативної індустрії України в динаміці за 2013-2020 рр.

Джерело: розраховано на основі [7]

На рис. 3.3 показано, що внесок креативних індустрій у загальний процес економічного зростання має такі тенденції:

1) темпи зростання кількості суб'єктів креативних індустрій у 2020 році порівняно з 2019 роком перевищують середні темпи зростання всіх видів економічної діяльності (12,3% та 1,6% відповідно), що свідчить про те, що креативні індустрії роблять значний внесок у розвиток підприємництва;

2) частка зайнятих працівників у креативних індустріях у загальній кількості зайнятих працівників в усіх видах економічної діяльності наближається до 4,08% у 2020 році. Відповідно до світових тенденцій, середня частка зайнятих працівників у креативних індустріях становить 5,78% [103], що свідчить про відставання України від світових показників розвитку креативних індустрій, при цьому щорічне зростання в Україні після 2014 року наближається до середньосвітових темпів досить швидкими темпами;

3) частка доданої вартості у собівартості продукції суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у креативних індустріях в Україні у 2020 році становить 4,22%, що також демонструє постійну тенденцію до зростання. Порівняно із середньосвітовим показником 5,54% [103], український показник є нижчим за середній, але також демонструє дуже сильну тенденцію до зростання.

Слід зазначити, що у 2014 та 2015 роках внесок сектору креативних індустрій у загальний процес економічного зростання мав тенденцію до зниження. Ця тенденція цікава з точки зору виявлення закономірностей розвитку креативних індустрій, зумовлених різними факторами формування людського капіталу. Наприклад, враховуючи той факт, що період 2014-2015 років характеризувався зниженням трудового потенціалу України, можна припустити наявність взаємозв'язку між цими показниками. Ця залежність перевіряється в ході комплексної оцінки розвитку людського капіталу України та його креативних елементів.

Рисунок 3.4 ілюструє внесок креативних індустрій у загальний процес економічного зростання.

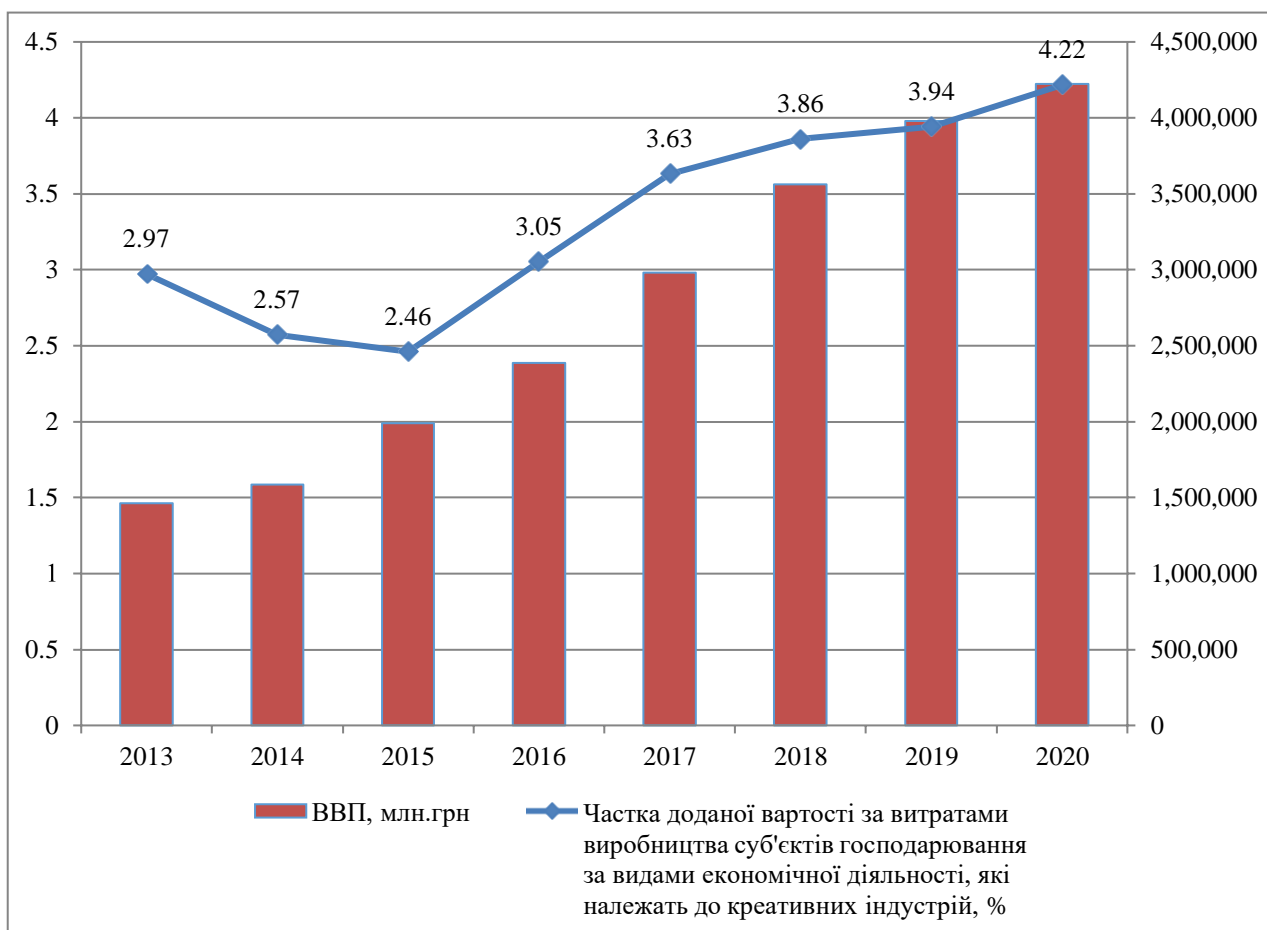

Рис. 3.4. Внесок галузі креативних індустрій у загальний процес економічного зростання

Джерело: розраховано на основі [7].

Таким чином, загальна порівняльна характеристика людського капіталу в креативних індустріях України підтверджує загальносвітову тенденцію значного внеску креативних індустрій у загальний процес економічного зростання через зростання доданої вартості та зайнятості.

Нижче наведено структурний аналіз внеску окремих видів економічної діяльності, віднесених до креативних індустрій, у створенні доданої вартості та зайнятості (рис. 3.5 та 3.6 відповідно).

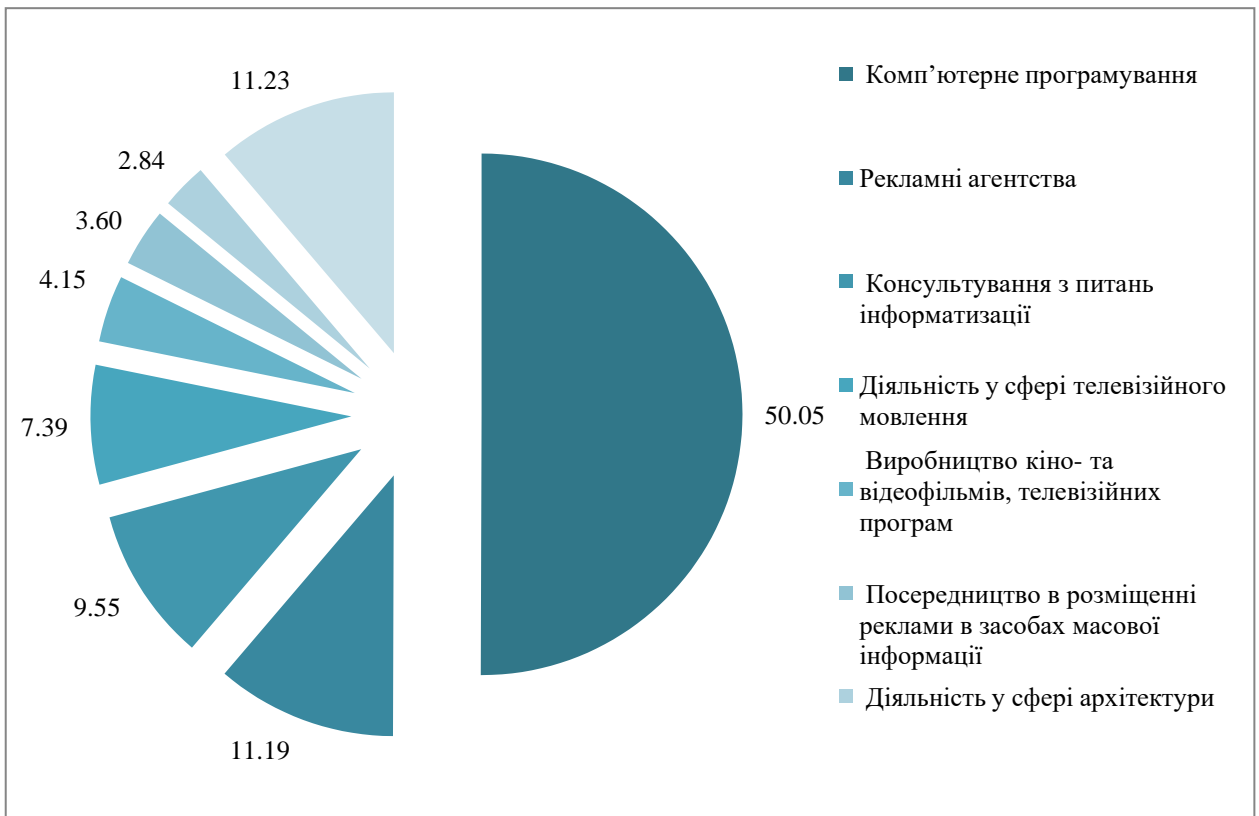

Рис. 3.5. Топ-7 видів економічної діяльності, які віднесено до креативних індустрій за внеском у загальний показник доданої вартості, %

Джерело: розраховано на основі [7]

Наприклад, найважливішим видом економічної діяльності, що робить найбільший внесок у ВВП країни завдяки розвитку сектору креативних індустрій, є комп'ютерне програмування. Його частка становить 50% від загального обсягу; на другому місці - «діяльність рекламних агентств», на третьому - «консультавання з питань інформатизації» (11,23% та 9,55% відповідно). До першої сімки також увійшли «діяльність у сфері телевізійного мовлення», «виробництво кіно-, відеофільмів та телевізійних програм», «посередництво в розміщенні реклами в засобах масової інформації» та «діяльність у сфері архітектури». Інші види економічної діяльності, що відносяться до креативних індустрій, становлять 11,23% від загальної кількості.

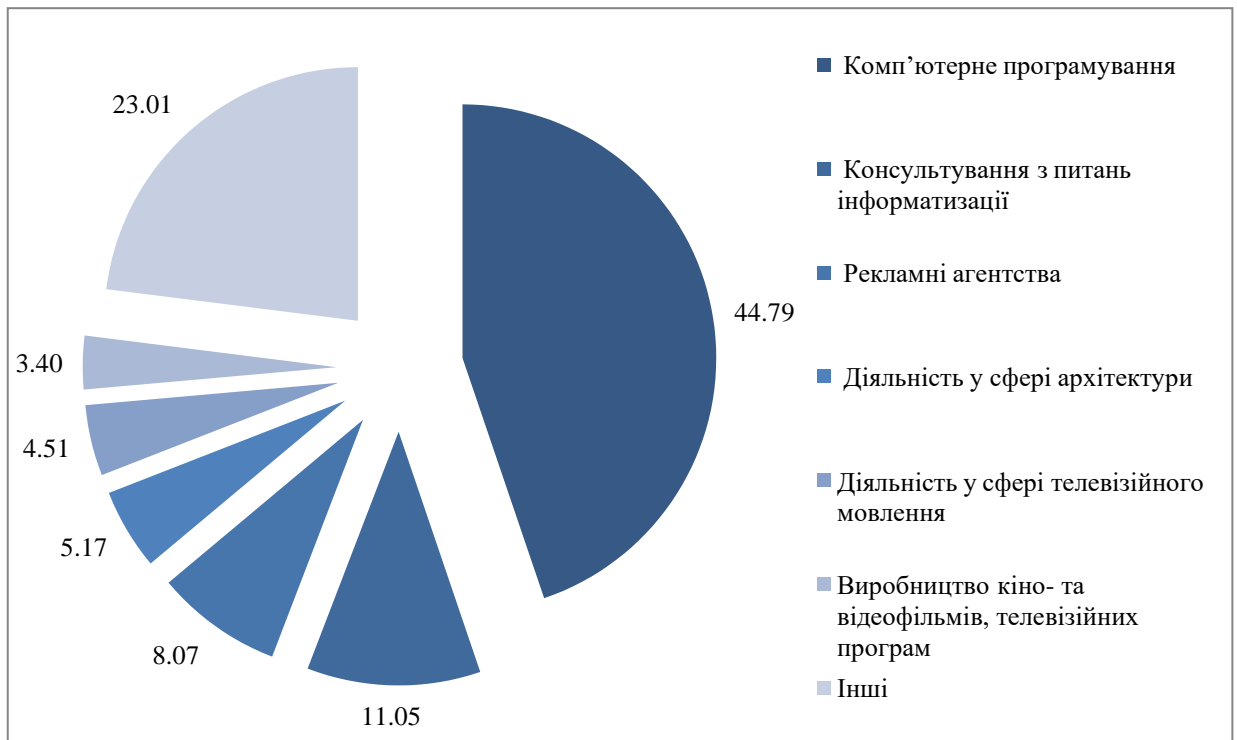

Рис. 3.6. Топ-6 видів економічної діяльності, які віднесено до креативних індустрій за внеском у показник зайнятості населення, %

Джерело: розраховано на основі [7]

Серед найважливіших видів економічної діяльності, які роблять найбільший внесок у розвиток людського капіталу креативних індустрій через рівень зайнятості населення України, є «комп'ютерне програмування». Його частка становить 44,79% від загальної кількості.

На другому та третьому місці – «консультавання з питань інформатизації» та «рекламні агентства» (11,05% та 8,07% відповідно). До першої шістки також увійшли «Діяльність у сфері архітектури», «Діяльність у сфері телевізійного мовлення» та «Виробництво кіно-, відеофільмів і телевізійних програм». На всі інші види економічної діяльності, що класифікуються як креативні індустрії, припадає 23,01% внеску.

Структурний аналіз свідчить про переважання груп 3 та 4 за класифікацією WIPO за внеском в економічний розвиток країни (група 3: підгалузі, що виробляють продукти, захищені авторським правом, як вторинні супутні продукти, інтегровані з іншими продуктами; група 4: допоміжні галузі, що виробляють послуги з розповсюдження, які сприяють виробництву та споживанню продуктів, захищених авторським правом).

Згідно з класифікацією, саме інноваційні індустрії та креативні індустрії, що надають спеціальні послуги, роблять найбільший внесок в економічний розвиток країни. За класифікацією, окрім ІТ-індустрії, до інноваційних індустрій віднесено також економічну діяльність «дослідження та експериментальні розробки у сфері суспільних та гуманітарних наук». Окремий внесок цього виду економічної діяльності становить: - 0,18% у додану вартість та 0,33% у зайнятість.

Загальні висновки щодо порівняльної характеристики людського капіталу в креативних індустріях в Україні та світі наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Загальні висновки щодо порівняльної характеристики людського капіталу креативної індустрії України та у світі в цілому

<i>Показники оцінювання</i>	<i>Україна</i>	<i>Глобальний вимір</i>
Частка сектору креативних індустрій у валовому внутрішньому продукті, %	4,22	5,54
Частка зайнятого населення у секторі креативних індустрій, %	4,08	5,78
Найвпливовіші підгалузі креативних індустрій за внеском у ВВП	Комп'ютерне програмування, Рекламні агентства, Консультування з питань інформатизації, Діяльність у сфері телевізійного мовлення, Виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, Посередництво в розміщенні реклами в засобах масової інформації, Діяльність у сфері архітектури <i>*(класифікація за видами економічної діяльності)</i>	Преса та література; Програмне забезпечення та бази даних Радіо та телебачення Рекламні агентства та послуги Музика і театр <i>*(класифікація за WIPO групами авторського права)</i>
Найвпливовіші підгалузі креативних індустрій за внеском у зайнятість населення	Комп'ютерне програмування, Консультування з питань інформатизації, Рекламні агентства, Діяльність у сфері архітектури Діяльність у сфері телевізійного мовлення Виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм <i>*(класифікація за видами економічної діяльності)</i>	Преса та література; Програмне забезпечення та бази даних Радіо та телебачення Рекламні агентства та послуги Музика і театр <i>*(класифікація за WIPO групами авторського права)</i>

Таким чином, аналіз показує, що Україна має великий потенціал для розвитку креативних індустрій, про що свідчить зростання доданої вартості

креативних індустрій у структурі економіки та збільшення кількості суб'єктів і працівників. Найшвидші позитивні зрушення спостерігаються в ІТ-секторі (інноваційна індустрія). Це, безперечно, матиме позитивний вплив на економіку в цілому та на показники інноваційного розвитку.

Концептуальні засади розвитку людського капіталу в контексті креативності переконують нас у тому, що креативна економіка стає важливим трендом сучасного розвитку суспільства. У контексті креативної економіки найбільш затребуваною компетенцією є здатність мислити нестандартно, креативне мислення [43]. Саме ця здатність людського капіталу створювати та формувати додану вартість є особливо важливою в сучасних умовах, що характеризуються непередбачуваною дією та наслідками факторів зовнішнього середовища (техногенні катастрофи, пандемії, військові конфлікти тощо) [18]. Крім того, слід зазначити, що саме творчий потенціал (креативність) носіїв людського капіталу формує конкурентну перевагу національної економіки в умовах глобалізації, реалізація якої призводить до інноваційного зростання національної економіки.

З огляду на вищезазначене, пропонується провести комплексну оцінку розвитку людського капіталу та його креативних складових в Україні. Основна увага при проведенні оцінки має бути зосереджена на розумінні етапів формування людського капіталу в креативній економіці. Тому ми пропонуємо розділити етапи формування людського капіталу на чотири стадії.

Етап 1 (фундамент). На цьому етапі формуються базові основи для розвитку людського капіталу країни через інвестиції в освіту, вищу освіту та наукові дослідження і розробки. Таким чином, перший етап є певним підґрунтям для формування людського капіталу в креативній економіці.

Етап 2 (первинний людський капітал). На цьому етапі людський капітал формується через створення знань, їх практичне застосування та поширення через сферу трудової діяльності. На цьому етапі ключовими складовими людського капіталу, що визначають його цінність для національної економіки, є знання, професійні навички та компетенції (кваліфікація) і досвід. На цьому етапі нові знання, технології та творчі навички об'єднуються, інтегруються у виробничий процес, впроваджуються та поширюються під впливом

цифровізації. Для реалізації сформованого на першому етапі потенціалу людського капіталу необхідний рух і обмін знаннями, а також управління знаннями та наявність відповідної інфраструктури, включаючи різні ринкові інститути (дослідницькі центри, бази даних, бази знань).

Етап 3 (вторинний людський капітал). На цьому етапі людський капітал формується у зв'язку зі створенням нематеріальних активів, креативних товарів і послуг та креативності в Інтернеті. В результаті взаємодії цифрових технологій, креативності та досліджень і розробок поєднання знань і творчого потенціалу людського капіталу втілюється в нематеріальні активи національної економіки, формуючи бренд країни на світовому ринку. Під впливом діджиталізації та креативності в економіці формується креативний клас, до якого входять працівники мистецтва, культури, технологій, освіти та медицини, а також професіонали з управління, консалтингу, фінансів та права.

Етап 4 (розвиток людського капіталу креативної економіки) – етап, на якому формується та розвивається людський капітал креативної економіки, що не тільки впливає на рівень її інноваційності, а й визначає інноваційну основу розвитку національної економіки. Реалізація творчих талантів призводить до інноваційного зростання національної економіки.

Таким чином, визначивши етапи формування людського капіталу в креативній економіці, перейдемо до комплексної оцінки розвитку людського капіталу та його креативної складової в Україні. На нашу думку, найбільш доцільним у цьому контексті є використання даних Глобального інноваційного індексу, Всесвітнього рейтингу талантів IMD та Глобального індексу конкурентоспроможності талантів. Кожен з цих індикаторів надає певну інформацію про позицію України в різних аспектах людського капіталу в креативній економіці.

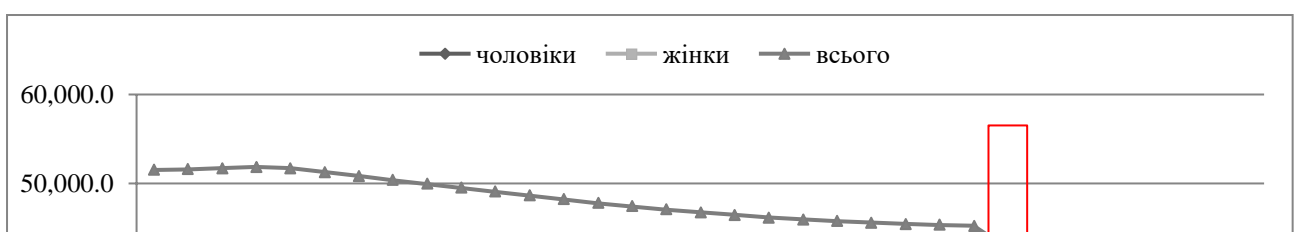
Глобальний інноваційний індекс є найбільш інформативним індексом, що відображає всі етапи формування людського капіталу в креативній економіці. Індекс відстежує останні глобальні інноваційні тенденції та щорічно оцінює ефективність інноваційних екосистем у всьому світі, виділяючи сильні та слабкі сторони інновацій та окремі прогалини в інноваційній діяльності. Індекс включає близько 80 індикаторів у таких

вимірах: «інституції, людський капітал та дослідження, інфраструктура, складність ринку, бізнес-середовище, технології та економіка знань, а також творчі результати». Нам особливий інтерес становлять: «людський капітал і дослідження», «технології та економіка знань» і «творчі продукти».

Світовий рейтинг людського капіталу IMD оцінює конкурентоспроможність людського капіталу країни на основі 32 критеріїв. Основна мета рейтингу – продемонструвати кадровий потенціал ключових країн і, таким чином, їх міжнародну конкурентоспроможність, яка оцінюється за критеріями: інвестиції та розвиток, привабливість та підготовленість. Інший впливовий щорічний рейтинг конкурентоспроможності людського капіталу – Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (GTCI) – оцінює якість людського капіталу та ресурси для його розвитку в країнах світу за критеріями: «стимулювання», «привабливість», «зростання», «утримання», «професійні навички» та «глобальні навички» [18].

Якщо простежити позицію України в Глобальному інноваційному індексі за показниками людського капіталу та досліджень, знань і технологій (див. Додаток В), то низька позиція країни в Індексі інновацій зумовлена низьким внеском у НДПКР та впливом на знання. Стає зрозуміло, що це свідчить про неефективне використання людського капіталу, а отже, про його низьку цінність як стратегічного активу для економічного розвитку країни.

Оцінюючи розвиток людського капіталу в креативній економіці, важливо відзначити важливість аналізу бази формування людського капіталу країни. Показником, який характеризує цю базу, є зміна чисельності населення України з різних причин. Сьогоднішні реалії, пов'язані з повномасштабним вторгненням в Україну РФ, безперечно, вплинули на кількість, структуру та якість трудових ресурсів. Ще до початку повномасштабної війни Україна була однією з країн-лідерів за темпами скорочення населення. За даними Державної служби статистики [7], за останні 33 роки чисельність постійного населення України скоротилася на 10,56 млн осіб (рис. 3.7) і станом на 1 січня 2022 року становила 40,99 млн осіб.

1990	23,826.2	27,730.3	51,556.5
1991	23,886.5	27,737.0	51,623.5
1992	23,949.4	27,758.8	51,708.2
1993	24,046.3	27,824.1	51,870.4
1994	23,981.1	27,734.3	51,715.4
1995	23,792.3	27,508.1	51,300.4
1996	23,591.6	27,282.5	50,874.1
1997	23,366.2	27,033.8	50,400.0
1998	23,163.5	26,810.0	49,973.5
1999	22,963.4	26,581.4	49,544.8
2000	22,754.7	26,360.3	49,115.0
2001	22,530.4	26,133.2	48,663.6
2002	22,316.3	25,924.6	48,240.9
2003	22,112.5	25,710.6	47,823.1
2004	21,926.8	25,515.3	47,442.1
2005	21,754.0	25,346.5	47,100.5
2006	21,574.7	25,174.5	46,749.2
2007	21,434.7	25,031.0	46,465.7
2008	21,297.7	24,894.6	46,192.3
2009	21,185.0	24,778.4	45,963.4
2010	21,107.1	24,675.5	45,782.6
2011	21,032.6	24,565.6	45,598.2
2012	20,976.7	24,476.6	45,453.3
2013	20,962.7	24,410.0	45,372.7
2014	20,918.3	24,327.6	45,245.9
2015	19,787.8	22,971.9	42,759.7
2016	19,717.9	22,873.0	42,590.9
2017	19,644.6	22,770.3	42,414.9
2018	19,558.2	22,658.6	42,216.8
2019	19,455.3	22,528.3	41,983.6
2020	19,343.5	22,389.3	41,732.8
2021	19,195.4	22,223.3	41,418.7

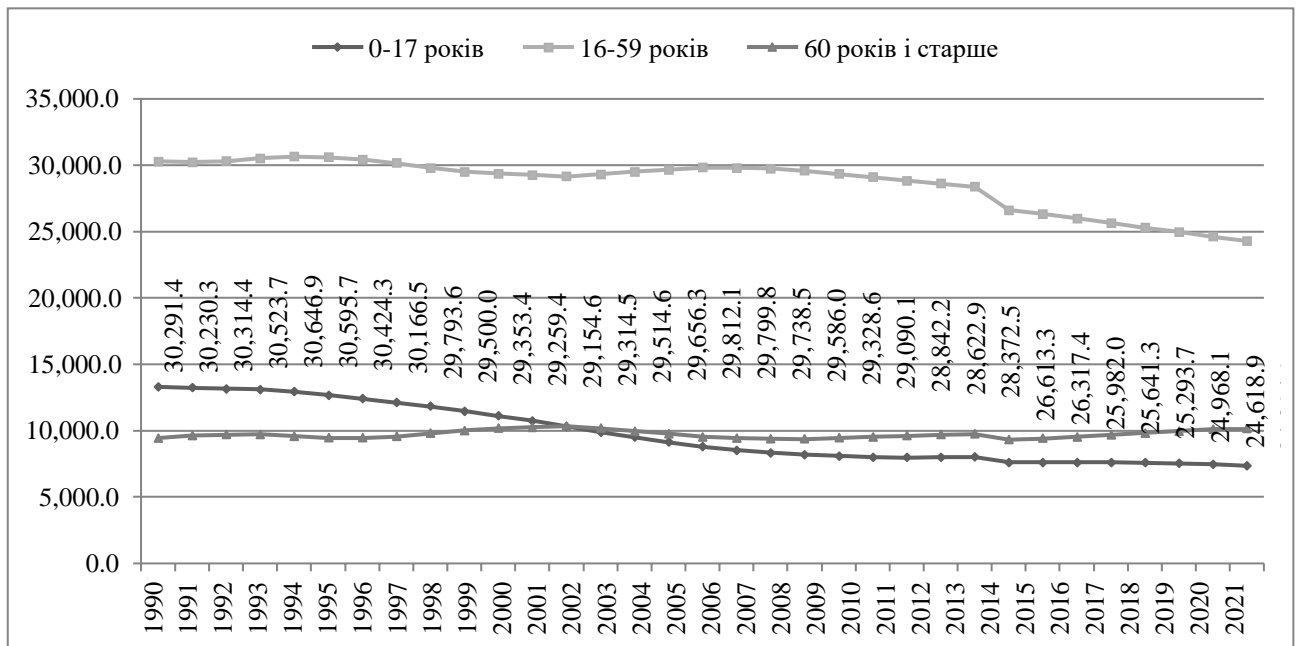
2015-2022 рр. без урахування тимчасово окупованої території АРК і м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. 3.7. Динаміка чисельності постійного населення України в гендерному розрізі (1990-2022 рр.)

Джерело: [7]

Найвищі темпи скорочення населення спостерігалися у 2015 році, після тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також частини території Донецької та Луганської областей, тобто населення України скоротилося на 5,5% у 2015 році, при середньому скороченні на 1,7% за період з 1990 по 2022 рік.

Гендерний склад населення не змінився з 1990 року, із середнім співвідношенням чоловіків і жінок 46% і 54% відповідно. Структурний аналіз динаміки населення свідчить про скорочення населення працездатного віку (16-59 років). Негативна тенденція за останні роки є особливо вираженою. Крім того, зменшується чисельність населення у віці 0-17 років і збільшується чисельність населення у віці 60+, що свідчить про тенденцію до старіння населення України (рис. 3.8).

2015-2022 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. 3.8. Динаміка чисельності постійного населення України в структурному розрізі (1990-2022 рр.)

Джерело: [7]

За прогнозами, 2022 року кількість жителів в Україні зменшиться на декілька мільйонів. Війна призводить до підвищення рівня смертності, зниження рівня народжуваності та погіршення стану здоров'я населення (стрес, відсутність доступу до лікування та якісної медичної допомоги).

За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини [105], лише з 24 лютого по 31 липня 2022 року в Україні зафіксовано 12584 жертви серед цивільного населення: 5327 загиблих і 7257 поранених (рис. 3.9).

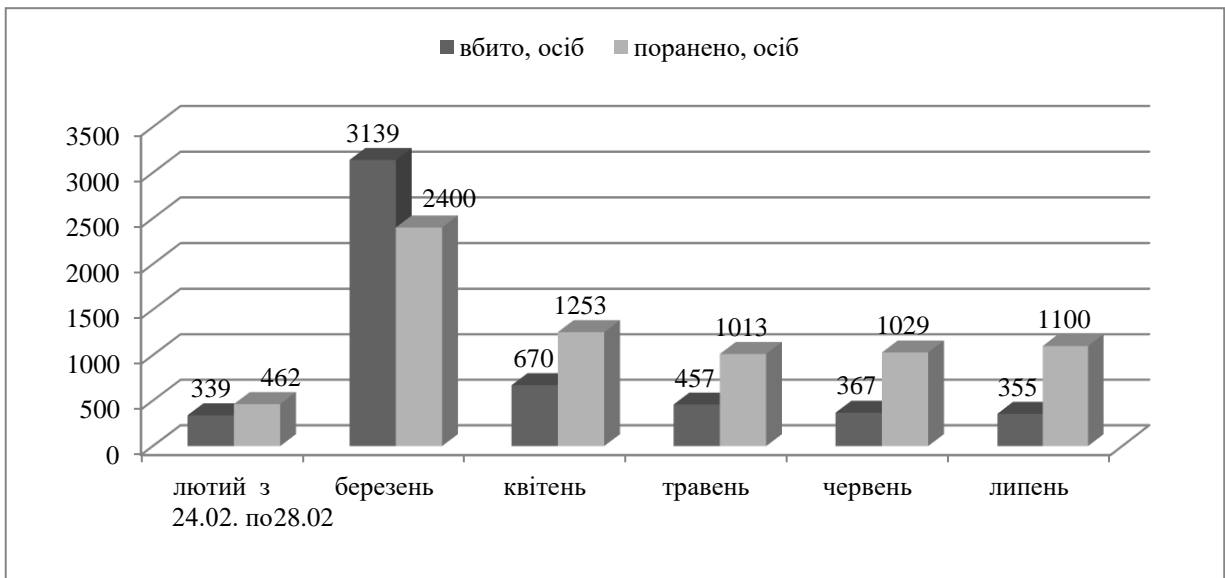

Рис. 3.9. Жертви серед цивільного населення в Україні з 24 лютого по 31 липня 2022 року за місяць

Джерело: [105]

Кількість загиблих включає 2056 чоловіків, 1400 жінок, 311 дітей, 41 дитину невідомої статі та 1519 дорослих. Крім того, мільйони українців мігрували з районів активних бойових дій до західних областей України та за кордон у пошуках притулку. Цей процес матиме значний вплив на формування та розвиток людського капіталу в середньо- та довгостроковій перспективі.

Зовнішня міграція має глобальний характер. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, з 24 лютого 2022 року Україну покинули 4,22 мільйона осіб. Раніше, з 21 по 23 лютого, з Донецької та Луганської областей до рф виїхали 113000 осіб. За даними Порталу оперативних даних [106], станом на 1 серпня 2022 року загальна кількість біженців з України, яким було надано статус тимчасового захисту або аналогічні національні схеми захисту в Європі, становила 3,77 мільйона осіб. На рис. 3.10 наведено інформацію про топ-10 країн, які надали українцям статус тимчасового захисту.

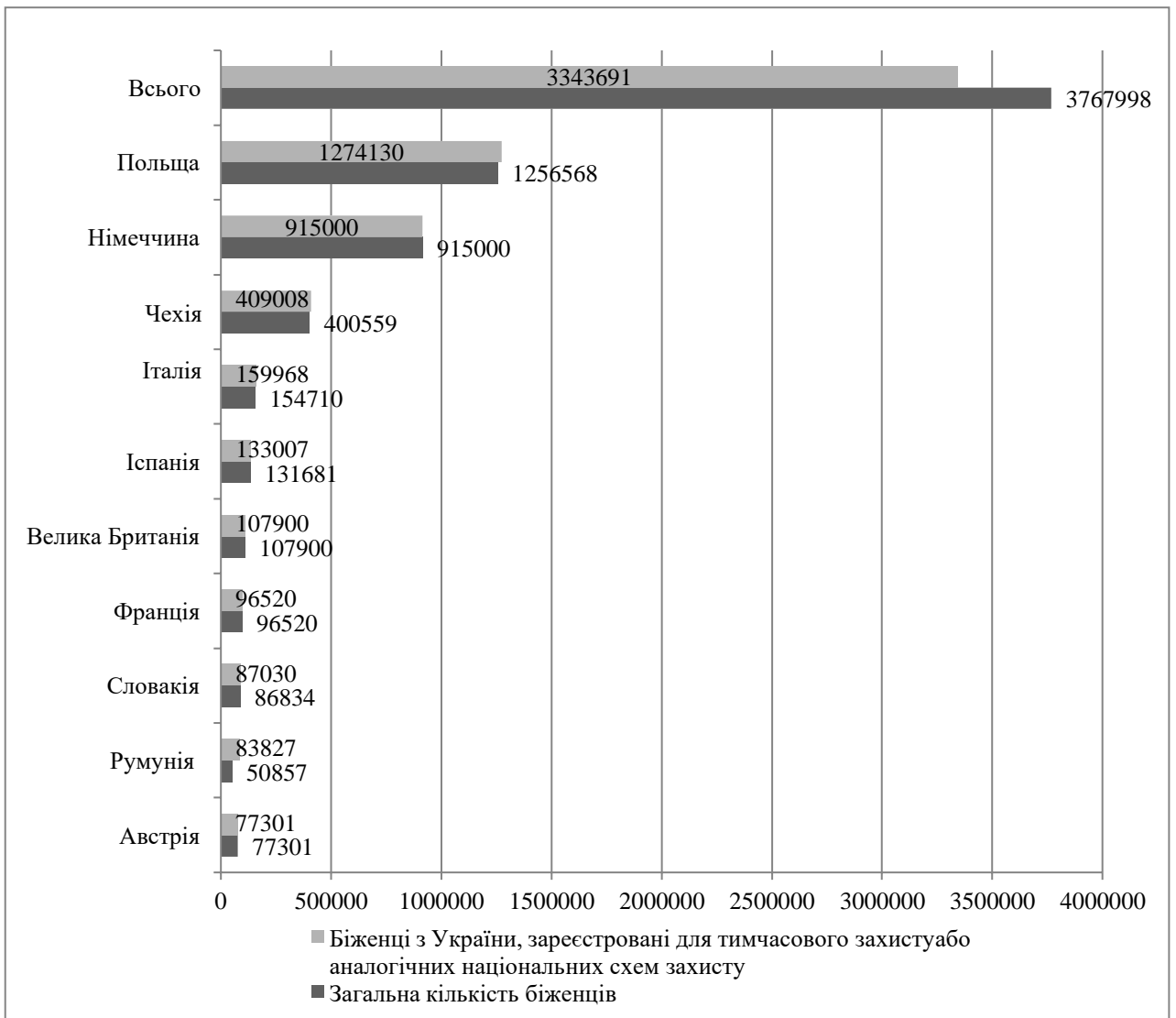

Рис. 3.10. Топ-10 країн, які надали статус тимчасового захисту українцям станом на 01.08.2022 року

Джерело: [106].

Польща та Німеччина мають найбільшу кількість громадян України, зареєстрованих у статусі тимчасового захисту. Як видно з графіка, майже 89% біженців отримують статус тимчасового захисту. Така статистика свідчить про готовність українців залишатися в протектораті принаймні до кінця війни і, як наслідок, працевлаштовуватися за кордоном.

Внутрішня міграція також впливає на розвиток людського капіталу і може бути важливим чинником перерозподілу людських ресурсів всередині країни. Тривалість активних бойових дій визначає результати як внутрішньої, так і зовнішньої міграції.

Висновком наведеного вище аналізу є те, що прогнозоване зменшення людського капіталу в Україні є неминучим, що вплине на розвиток людського капіталу та його креативних елементів. Враховуючи, що населення України скорочується з моменту здобуття незалежності, проаналізовано вплив цього показника на рейтингову позицію України за Глобальним інноваційним індексом.

Вхідні дані для аналізу охоплюють період 2012-2021 років. За основу для пошуку залежностей було обрано темпи зміни чисельності населення працездатного віку та темпи зміни позиції України в рейтингу Глобального інноваційного індексу.

Використовуючи процедуру регресійного аналізу та функціональні можливості програмного пакету Statistica 12.0, було побудовано модель лінійної залежності між зростанням/зниженням позиції України в рейтингу Глобального інноваційного індексу та зростанням/зниженням чисельності населення працездатного віку. Результати оцінки моделі представлені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Результати оцінки параметрів моделі залежності темпу зростання/зниження позиції України у рейтингу за оцінками Global Innovation Index та темпу зростання/скорочення осіб працездатного віку

Regression Summary for Dependent Variable: Людський капітал (модель)						
R= ,25402352 R ² = ,06452795 Adjusted R ² = ----						
F(1,8)=,55183 p<,47881 Std.Error of estimate: 4,5086						
	b*	Std. Err. of b*	b	Std. Err. of b	t(8)	p-value
N=10						
Intercept			16,03681	25,60624	0,626285	0,548577
Чисельність осіб працездатного віку	0,254024	0,341956	0,00072	0,00096	0,742854	0,478813

Джерело: розраховано на основі даних [7; 104]

Оцінка параметрів моделювання показує, що між аналізованими показниками не існує лінійного зв'язку. Іншими словами, темпи зростання/погіршення позиції України в рейтингу не залежать лінійно від темпів зростання/зниження чисельності населення працездатного віку.

Графік залежності аналізованих змінних має вигляд сплайн-кривої (рис.

3.11).

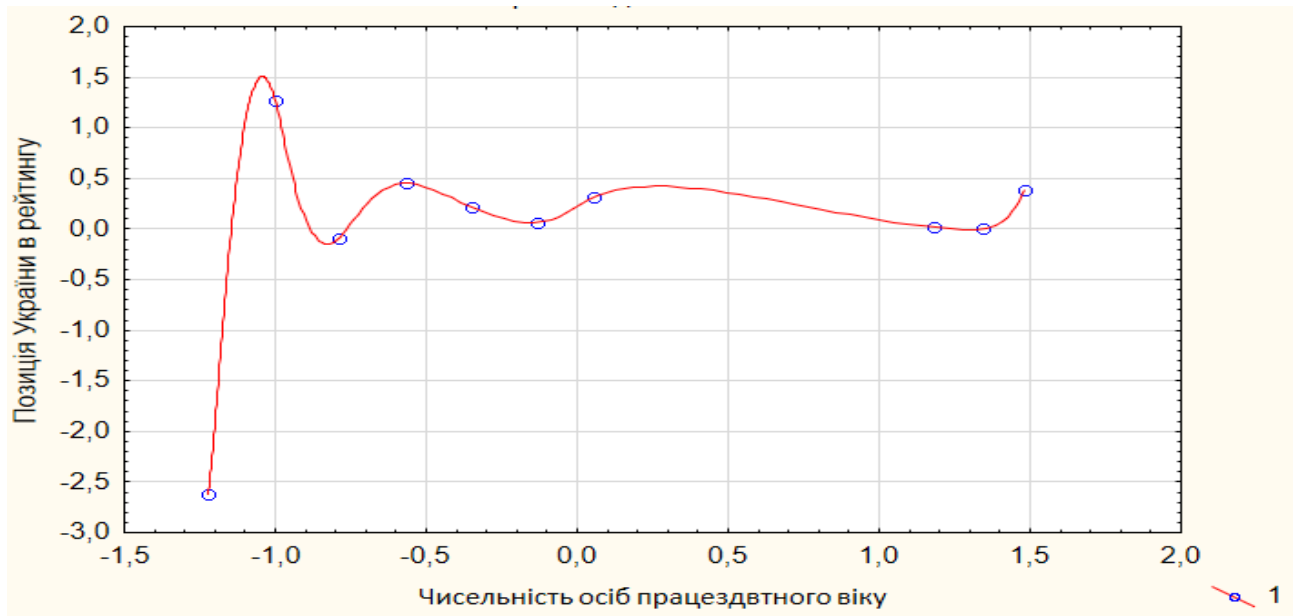

Рис. 3.11. Графік залежності темпу зростання/зниження позиції України у рейтингу за оцінками Global Innovation Index та темпу зростання/скорочення осіб працездатного віку

Джерело: розраховано на основі даних [7; 104].

Співвідношення аналізованих показників у динаміці показано на рис. 3.11.

З рис. 3.11. видно, що навіть у 2015 році, коли темпи скорочення чисельності населення працездатного віку були найвищими, позиція України в рейтингу, навпаки, зростала. Відсутність лінійного зв'язку між зростанням і падінням позиції України в рейтингу Глобального інноваційного індексу та зростанням і падінням чисельності населення працездатного віку свідчить про те, що рівень розвитку людського капіталу формується на основі якісних, а не кількісних чинників.

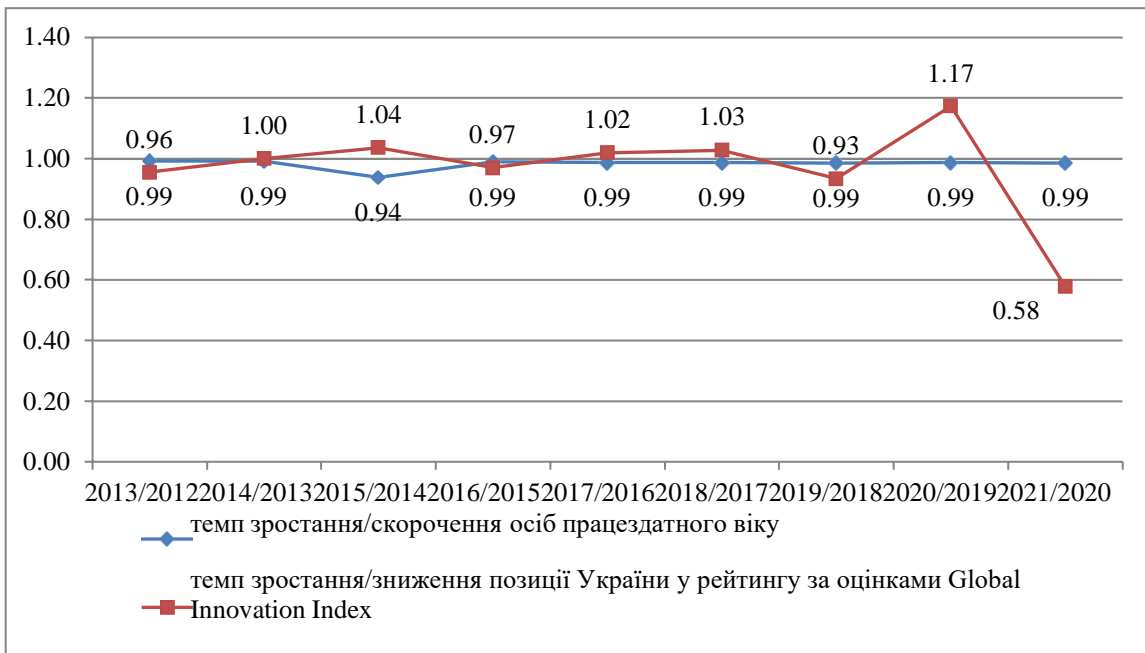

Рис. 3.11. Співвідношення аналізованих показників у динаміці

Джерело: розраховано на основі даних [7; 104].

Отже, наслідки скорочення робочої сили внаслідок міграції під час війни, ймовірно, будуть якісними. Це пов'язано насамперед з тим, що більшість зовнішніх мігрантів – це люди, які володіють іноземною мовою, мають вищу освіту і володіють певними навичками та знаннями в різних галузях. Звичайно, гендерні та структурні фактори також є важливими, оскільки жінки та діти складають основну частину міграційних потоків. Міграція дітей матиме стратегічні наслідки, які проявлятимуться через отримання освіти за кордоном та можливість оселитися в країні призначення. Крім того, значна допомога, що надається українським громадянам через різноманітні гранти та стипендії для студентів і науковців, матиме зворотний ефект на розвиток людського капіталу України. З одного боку, це можливість отримати якісну освіту та вдосконалити свої знання і навички. Якщо людські ресурси будуть повернуті, цей фактор матиме позитивний вплив на розвиток людського капіталу. З іншого боку, якщо компетентність науковців та освіченість студентів призведе до того, що мігранти оселяться за кордоном, Україна втратить певну частку свого людського капіталу.

Наступним етапом комплексної оцінки розвитку людського капіталу та

його креативної складової буде аналіз позиції України в Глобальному інноваційному індексі. Як зазначалося раніше, Індекс характеризує позицію країни за сімома елементами: інституції, людський капітал та дослідження, інфраструктура, розвиненість ринку, бізнес-середовище, технології та економіка знань, а також творчі результати.

Згідно з розподілом кваліфікацій у Глобальному інноваційному індексі (за результатами оцінки 2021 року), Україна належить до групи країн з низьким та середнім рівнем доходу. Для більш репрезентативного аналізу позицію України проаналізовано не лише порівняно з країнами цієї ж групи, а й порівняно з європейськими країнами та країнами, що входять до топ-10 розвинених країн (тобто країнами з найвищим рейтингом). На рис. 3.12 проілюстровано позицію України в Global Innovation Index-2021.

Рис. 3.12. Позиція України в рейтингу Global Innovation Index-2021 за основними індикаторами

Джерело: побудовано на основі даних [104].

Інтерпретуючи результати діаграми, можна сказати, що Україна

знаходиться вище середнього рівня за шістьма з семи індикаторів у кваліфікаційній групі. Особливо це помітно за показниками «людський капітал», «розвиток технологічної економіки та економіки знань» та «креативне виробництво». Варто зазначити, що саме ці три індикатори використовуються в подальших дослідженнях розвитку людського капіталу та його креативних чинників, оскільки вони характеризують запропоновані вище етапи формування людського капіталу в креативній економіці.

Для того, щоб зрозуміти динаміку розвитку людського капіталу та його креативних елементів, показники «людський капітал», «розвиток технологій та економіки знань» та «креативні результати» необхідно досліджувати протягом певного періоду часу. Тому в даному аналізі ми використали дані за вищезазначеними показниками за період 2012-2021 рр., тобто за останні десять років. Зауважимо, що, виходячи із запропонованих нами етапів формування людського капіталу, індикатор «людський капітал» відповідає першому етапу (складові індикатора: «освіта», «вища освіта», «наукові дослідження та розробки»), індикатор «технологічний розвиток та економіка знань» відповідає другому етапу (складові індикатора: «створення знань», «вплив знань», «поширення знань»), а індикатор «креативні результати» відповідає третьому етапу (компоненти індикатора: «нематеріальні активи», «креативні результати»). Середньозважене значення цих трьох індикаторів виступатиме четвертим інтегрованим показником, що характеризуватиме рейтингову позицію лише за розвитком людського капіталу в Глобальному інноваційному індексі - 2021.

На рис. 3.13 наведено інформацію про динаміку розвитку людського капіталу та його креативної складової за індикаторами розвитку, значення яких відкладено на основній осі абсцис (чим вищий бал, тим краще значення індикатора), а значення інтегрального індикатора «позиція в рейтингу» - на допоміжній осі ординат (значення індикатора прагне до 1, тобто 1 - найвища позиція в рейтингу).

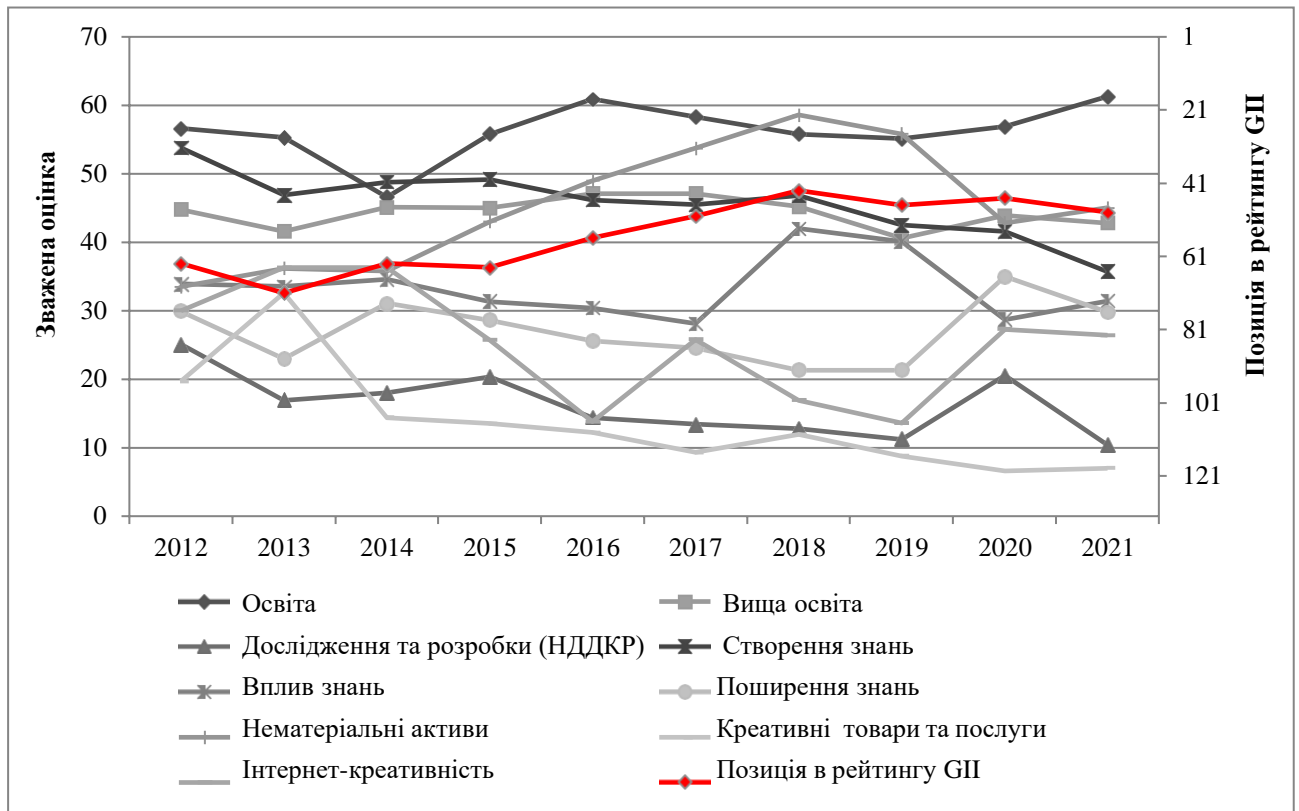

Рис. 3.13. Інформативне представлення динаміки розвитку людського капіталу та його креативної складової за індикаторами розвитку

Джерело: розрахунки на основі даних [7; 104].

З огляду на опубліковані результати, можна сказати, що рівень розвитку людського капіталу зростав у період 2013-2018 років; 2019 та 2021 роки характеризуються зниженням рівня розвитку людського капіталу та його рейтингу за креативною складовою. Варто зазначити, що найвищий зважений бал має індикатор «Освіта», позитивна динаміка якого спостерігається у 2021 році. Індикатор «Нематеріальні активи» демонстрував найвищі темпи зростання до 2018 року, але через вплив пандемії COVID-19 (зменшення кількості зареєстрованих торговельних марок, патентів та ліцензій) його значення різко знизилося у 2020 році. Натомість індикатор «Інтернет-креативність» у 2020 році продемонстрував значну тенденцію до зростання, що можна пояснити тим, що багато сфер діяльності перейшли у віддалені форми.

Ми зосередимо увагу на динаміці показника «креативні товари та

послуги», який знижується з 2014 року. Ця тенденція дає підстави для припущення, що існує кореляція між кількістю показників креативних товарів та послуг і кількістю населення працездатного віку (після окупації Автономної Республіки Крим та частини Донецької і Луганської областей у 2014 році чисельність населення різко скоротилася). Щодо індикатора впливу знань, то його значення зростає з 2017 року.

Таким чином, ми провели комплексну оцінку розвитку людського капіталу та його креативної складової в Україні. На основі запропонованого концептуального підходу до розвитку людського капіталу в контексті креативності ми встановили етапи формування людського капіталу в креативній економіці. Визначені етапи у поєднанні з інструментарієм Глобального інноваційного індексу, Всесвітнього рейтингу талантів IMD та Глобального індексу конкурентоспроможності талантів лягли в основу комплексної оцінки розвитку людського капіталу та його креативної складової в Україні. Її алгоритмічний підхід полягає у моделюванні залежності «рівня розвитку людського капіталу та його креативних елементів» від значень часткових індикаторів, що, на відміну від існуючих, дозволяє врахувати первинні та вторинні складові людського капіталу та визначити вплив креативних елементів.

3.2. Стратегічні ініціативи відновлення економіки України в контексті розвитку людського капіталу

Людський капітал та його розвиток є надійною основою економічного росту України. Його роль як стратегічного ресурсу є особливо важливою в умовах припинення військових дій та переходу до етапу післявоєнної відбудови та відновлення національної економіки. Для України вкрай важливо сформуванню ефективну політику розвитку людського капіталу, спрямовану на його відтворення та розвиток.

Надзвичайно важливим для відновлення України є отримання гарантій безпеки від великих держав та міжнародної спільноти, які унеможливають повторення бойових дій на її території. Адже сталий розвиток економіки та її головного ресурсу – людського капіталу – і реалізація заходів з відбудови можливі лише на основі міцного безпекового фундаменту, забезпеченого самою державою та міжнародним співтовариством.

Розроблені в цій роботі ініціативи, спрямовані на розвиток людського капіталу, його відновлення та ефективне використання, дозволяють визначити креативну економіку та розвиток креативної інфраструктури як одного з фундаментальних секторів політики людського розвитку в післявоєнний період. Завдяки високій гнучкості та адаптивності до цифрових технологій, притаманних цьому сектору економіки, в якому зосереджений національний інтелект, вибір креативної економіки як одного з пріоритетів післявоєнної відбудови України стане важливим джерелом відтворення та нагромадження людського капіталу, що забезпечить швидке відновлення економічного потенціалу країни.

Ми переконані, що ключовим стратегічним напрямом відновлення економіки України є розвиток креативних кластерів як осередків проривних інновацій та концентрації талановитих, компетентних і проактивних людських ресурсів, готових протистояти глобальним та актуальним викликам майбутнього.

Проведений вище огляд та дослідження концептуальних засад формування та розвитку кластерних форм організації виробництва дозволив встановити важливість кластерів. Тобто, розвиток кластерів дає можливість оцінити конкурентоспроможність не тільки окремих підприємств, а й цілих регіонів, областей та країн, які конкурують за рівнем продуктивності. Щоб оцінити продуктивність цілого регіону, недостатньо дивитися на нього через його галузі. Також занадто широким є розгляд цілих секторів (наприклад, промисловості), який не враховує специфічних переваг конкретного місця розташування. Кластери є проміжним поняттям. За словами М. Портера,

кластери – це «двигуни продуктивності». Для економіки країни в цілому кластери виступають як «точки зростання» внутрішнього ринку. Кластери усувають жорсткий поділ між виробничим (товарним) та сервісним секторами. Кластери включають постачальників, виробників, допоміжні служби та необхідні установи у сфері фінансів та освіти.

Одним із видів кластерів є «креативний» кластер, який розвивається в секторах послуг, пов'язаних із творчою (креативною) діяльністю. Оскільки поняття творчої діяльності є досить широким, щоб бути основним критерієм для визначення меж досліджуваного сектору, пропонується використовувати термін «креативні індустрії». Цей термін визначається як діяльність, заснована на індивідуальній творчості, навичках і талантах, яка має потенціал для створення доданої вартості та зайнятості шляхом виробництва та використання об'єктів інтелектуальної власності. Валова додана вартість креативних індустрій в Україні стрімко зростала і у 2021 році становила близько 4% від загальної доданої вартості (рис. 3.14).

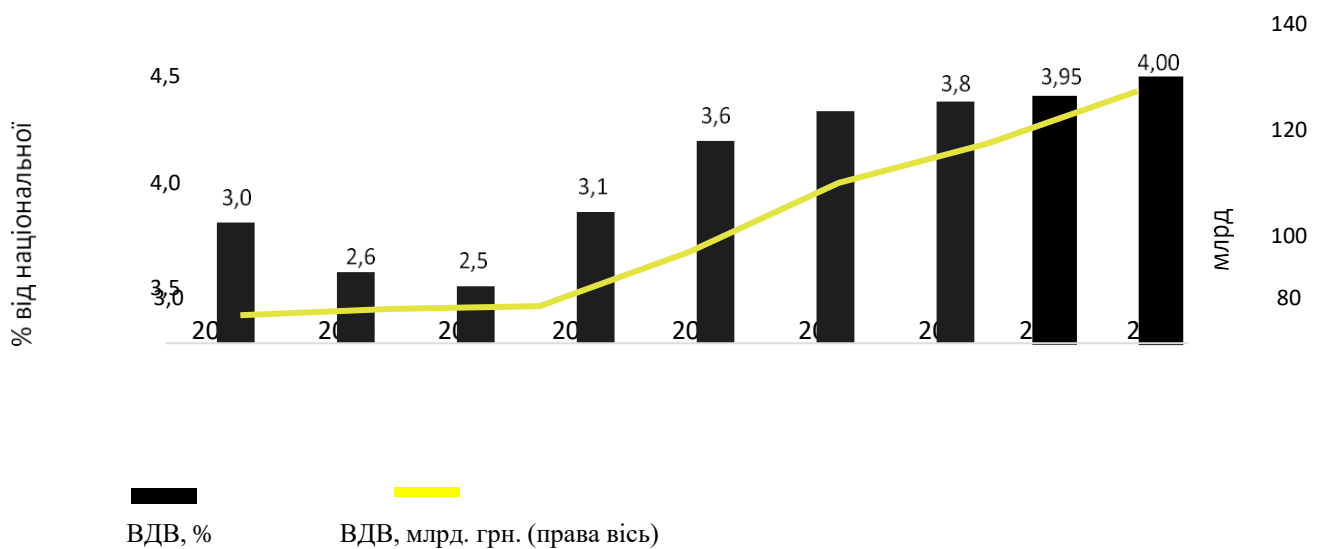

Рис. 3.14. Валова додана вартість креативних індустрій в Україні

Джерело: Державна служба статистика України [7]

Як видно з рис. 3.14, вплив креативних індустрій на українську економіку постійно зростає, хоча й повільними темпами. Для прискорення цього процесу необхідно створювати креативні кластери відповідно до міжнародної класифікації креативних індустрій [50]. До таких креативних кластерів належать, зокрема, професійні спілки, асоціації та об'єднання у сфері креативних індустрій, а також організації, що надають освітні та консалтингові послуги у сфері управління креативними індустріями [26]. На нашу думку, процес формування креативних кластерів відбувається у вигляді «ядра» структури (рис. 3.15).

Рис. 3.15. Розподіл учасників за рівнями креативного кластеру

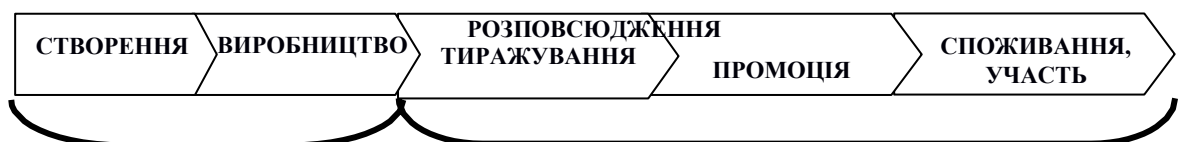
Заходи з формування креативних кластерів: обґрунтування доцільності формування креативних кластерів, розробка їх функціональної концепції, пошук та залучення інвестицій, відбір учасників кластеру, формування координуючих органів, розробка схем взаємодії всередині кластерів, підготовка проектів моделей кластерів, існування кластерів розробка правової та методологічної бази існування кластера. Згідно з традиційним підходом до

формування ядра креативного кластера, є одна або декілька провідних компаній, які виробляють цільові товари та послуги, і які формують «ядро» кластера, так званий інноваційний хаб (індустріальну платформу для креативних рішень та ідей). Цей хаб є основою так званих «Базових видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій» [29].

Інші учасники креативного кластера: партнери, сервісні, обслуговуючі та інші організації поділяються на рівні: II - «партнери», III - «бізнес-середовище» та IV - «базовий». Відповідно до закону [9], вони здійснюють додаткову економічну діяльність, яка сприяє розвитку креативного економічного ланцюга, і така економічна діяльність підтримує, просуває, обслуговує та/або уможливорює створення, виробництво та розповсюдження продукції, виробленої базовими креативними індустріями. Разом з освітою, управлінням, професійною підготовкою, збереженням і зберіганням ці додаткові креативні індустрії є наскрізними в циклі культурного виробництва і трансляції, навіть якщо вони є частково культурними за змістом, уможливаючи повну реалізацію циклу культурного виробництва.

Таким чином, беручи до уваги цикл культурного виробництва та на основі «ядра» структури, а також на основі основних креативних кластерів, можна оцифрувати всю або частину творчої діяльності як засіб формування та розширення інклюзивної творчої дорожньої карти (рис. 3.16), а також функцій оцінювання, формування та розвитку людського капіталу до цифровізації.

Відповідно до раніше запропонованої гіпотези 3 про посилення рівня глобальної інноваційної конкурентної переваги креативних індустрій в окремих країнах через посилення рушійних креативних індустрій, які можуть виступати вузловими в рамках базових креативних кластерів, формується п'ять базових креативних кластерів з найбільшою доданою вартістю: 1) нові медіа та ІТ; 2) літературні, видавничі та друковані ЗМІ; 3) аудіовізуальні мистецтва; 4) дизайн; 5) реклама, маркетинг, PR та інші креативні послуги (Додаток Б).

БАЗОВІ ЕТАПИ

ДОДАТКОВІ ЕТАПИ

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ТА СХЕМ ВЗАЄМОДІЇ АКТОРІВ:	МЕНЕДЖМЕНТ	ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЕКСПОНУВАННЯ	ОСВІТА
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Дизайн ➤ Мода ➤ Нові медіа та ІТ ➤ Візуальне мистецтво ➤ Аудіовізуальне мистецтво ➤ Аудіальне мистецтво ➤ Сценічне мистецтво ➤ Література, видавнича справа, друковані ЗМІ ➤ Народні художні промисли ➤ Архітектура та урбаністика ➤ Реклама, маркетинг, PR та інші креативні послуги ➤ Бібліотеки, архіви, музеї 	<p>Створення управлінських органів</p> <p>Відстеження творчих ініціатив, їх розвиток.</p> <p>Управління діяльністю кластера, інформаційними та фінансовими потоками.</p> <p>Вибудовування стратегії розвитку для усунення «вузьких місць» і обмежень.</p>	<p>Забезпечення організаційної, інформаційної, методичної, складської, логістичної, фінансової підтримки захисту юридичних та фізичних прав на інтелектуальну власність.</p> <p>Аналіз та оцінка ефективності діяльності кластера.</p>	<p>Використання індустріального майданчику Хабу, створення системи коучингу, менторства для навчання, перекваліфікації, отримання нової професії, підвищення кваліфікації у сфері певної креативної діяльності.</p>

Рис. 3.16. «Інклюзивно-креативна» дорожня карта формування опорних креативних кластерів

Результати розрахунків мультиплікатора для I та II типів представлені в Таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Результати розрахунків мультиплікаторів I та II типів креативних кластерів України

Креативні кластери України	Валовий випуск		Валова додана вартість		Додаткова гривня витрат кінцевого споживання на загальну валову додану вартість
	Мультиплікатор		Мультиплікатор		
	Тип I	Тип II	Тип I	Тип II	
1	2	3	4	5	6
Візуальне мистецтво	1,89	1,99	1,81	1,10	0,99
Народні художні промисли	1,91	2,10	1,71	1,11	0,91
Література, видавнича справа, друковані ЗМІ	1,90	1,88	1,48	4,41	0,59
Аудіовізуальне та аудіальне мистецтво	1,10	4,78	1,14	1,90	1,01
Нові медіа та ІТ	1,89	1,79	1,87	1,18	1,94
Реклама, маркетинг, PR та інші креативні послуги	1,79	1,94	1,40	1,85	,07
1	2	3	4	5	6
Архітектура та урбаністика	1,11	4,55	1,84	4,81	0,98
Дизайн	1,04	4,11	1,49	4,07	0,95

Сценічне мистецтво	1,54	4,04	1,51	1,19	0,94
Бібліотеки, архіви, музеї	1,74	1,41	4,18	4,41	0,44

Джерело: розраховано за даними [7]

Результати розрахунків за допомогою методу CGE моделі наведені в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Результати розрахунків за допомогою методу CGE моделі креативних кластерів України

Креативні кластери України	Розмір капіталовкладень, млн. грн.	Розмір капіталовкладень, % ВВП	Зміна ВВП, млн. грн.	Зміна ВВП, %	Зміна ВВП, на 1 капіталовкладень
1	2	3	4	5	6
Візуальне мистецтво	14,850	0,00042	28,503	0,00083	1,863
Народніхудожні промисли	58,850	0,002	122,866	0,003	2,086
Література, видавнича справа, друковані ЗМІ	184,850	0,005	366,638	0,011	1,836
Аудіовізуальне та аудіальне мистецтво	2 150,250	0,060	6 802,233	0,181	3,163
Нові медіа та ІТ	1 050,400	0,028	2 068,238	0,258	3,868
Реклама, маркетинг, PR та інші креативні послуги	58,850	0,002	122,866	0,003	2,086
Архітектура та урбаністика	106,150	0,003	206,856	0,006	1,858
Дизайн	111,550	0,003	225,683	0,006	2,024
Сценічне мистецтво	5,000	0,00014	10,683	0,0003	1,158

Джерело: розраховано за даними [7]

Згідно з таблицями 3.3 та 3.4, внесок креативних кластерів в економіку України є досить значним: у 2021 році валова додана вартість креативних кластерів становила близько 4% від загальної доданої вартості. При цьому валова додана вартість зростала досить рівномірно в усіх креативних кластерах. Аналіз показує, що на першому місці – Креативний кластер нових медіа та ІТ. Цей кластер з'явився одним із перших, на нього припадає 54%

вальної доданої вартості всіх креативних індустрій в Україні у 2019 році, і за останні п'ять років його розвиток закріпив за собою домінуючу позицію, значно випереджаючи інші кластери. В основі кластеру лежить iHUB – мережа центрів інновацій та підприємництва, що надає доступ до освіти, спільнот, інвесторів та робочого простору для IT-компаній Східної Європи (Київ, Львів, Вінниця та Чернігів). Основні послуги надаються ключовими компаніями кластеру: ТОВ «ЕПАМ СІСТЕМС», ТОВ «ГЛОБАЛЛОДЖИК УКРАЇНА», ТОВ «ІНФОПУЛЬС УКРАЇНА» та ТОВ «ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕЛІАС», ТОВ «НЕТКРЕКЕР».

Креативні кластери «Реклама, маркетинг, PR та інші креативні послуги» та «Аудіовізуальне мистецтво» посідають друге та третє місце у розвитку мультиплікаторів I та II типу. Разом вони створюють 17% ВДВ. Зайнятість в обох креативних кластерах збільшується, але темпи зростання не такі високі, як в IT, а частка кластера «Реклама, маркетинг, PR та інші креативні послуги» поступово зменшується. Ядром креативного кластеру «Реклама, маркетинг, PR та інші креативні послуги» є інноваційний хаб Креативного кварталу у Львові. Базові послуги кластеру надають ТОВ «Google», ТОВ «Океан Медіа», ТОВ «ГЛОБАЛ МЕДІА ГРУП», ТОВ «ЄМАРКЕТ УКРАЇНА» та ТОВ «МЕДІАПУЛ». Ядром креативного кластеру аудіовізуальних мистецтв є індустріальний майданчик Jam Factory Art Cluster у Львові, ТОВ «Телерадіокомпанія «Україна», ТОВ «ТРК «СТУДІЯ 1+1», ТОВ «Телеканал СТБ», ТОВ «НОВИЙ КАНАЛ», ТОВ «Мультиплекс-Холдинг».

Четвертим та п'ятим найбільшими креативними кластерами у ВДВ є «Архітектура та урбаністика» і «Література, видавнича справа, друковані засоби масової інформації» (4% та 3% відповідно). Валова додана вартість, створена в цих креативних кластерах, зростає, але їхня частка у валовій доданій вартості та зайнятості в цих галузях зменшується. Ядром архітектурно-урбаністичного креативного кластеру є Арт-завод «Платформа» в Києві. Основні послуги кластеру надають ТОВ «Київський проектний інститут», державні підприємства «УКРДЕРЖБУДЕКСПЕРТИЗА» та «АРХІМАТИКА», АТ «Київський науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут «ЕНЕРГОПРОЕКТ» та ТОВ «ДЕПАТ». Ядром

креативного кластеру «Література, видавнича справа та друковані ЗМІ» є ревіталізація заводу «Промплощадка» в Івано-Франківську. Основні послуги цього кластеру надають ТОВ «Видавництво «Ранок», ТОВ «МАСТЕР ЕД», ПП «Гамільтоніан», ТОВ «Хайдельберг Україна» та ТОВ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНА».

Таким чином, формування та розвиток креативних кластерів в Україні перебуває на початковій стадії, але їхній внесок у створення доданої вартості країни вже є досить високим. В умовах післявоєнної відбудови економіки України кластеризація креативних бізнесів в Україні є одним із стратегічних напрямів швидкого економічного зростання та розвитку людського капіталу. З метою прискорення розвитку креативних кластерів та досягнення більших економічних вигод варто звернути увагу на розвиток виробничих потужностей цих ключових та допоміжних креативних індустрій. Синергія таких складних взаємодій з відносно самостійною системою креативної економіки та екстенсивне і синергетичне посилення рушійних креативних індустрій, які можуть виступати вузловим пунктом у структурі підтримки креативного кластера, створить середовище для формування глобальної інноваційної конкурентної переваги для креативних індустрій країни, що створюватимуть.

У контексті розробки стратегічних напрямів відновлення економіки України вважаємо за необхідне зосередити увагу на ключових пріоритетах, які безпосередньо визначають основні цілі та завдання відтворення людського капіталу в розрізі його складових – здоров'я, знань, компетентності, досвіду та мотивації.

Пандемія COVID-19 та безпрецедентна війна, спричинена вторгненням РФ в Україну, є критичними глобальними викликами для України сьогодні.

Пандемія COVID-19, з одного боку, ускладнила економічний розвиток країн світу, а з іншого – завдала серйозного удару по фізичному здоров'ю людей, вплинула на зайнятість та призвела до зниження добробуту населення. Епідемія створила нові виклики для роботодавців у сфері офісної зайнятості та підкреслила необхідність перегляду кадрової політики та політики соціального захисту з метою забезпечення комфортних умов праці для працівників.

Вірусна пандемія загострила кризу в системі охорони здоров'я та поглибила демографічну кризу, що зумовило необхідність перегляду систем соціального захисту майже в усіх країнах.

З початку 1990-х років Україна належить до країн зі звуженим відтворенням населення, що характеризується зниженням народжуваності та зростанням смертності. Негативні тенденції (див. табл. 3.5) спостерігаються не лише в кількісних показниках, а й у якісних змінах. Захворюваність українців зростає, в тому числі у молодшого населення, якість знань знижується, тоді як охоплення освітою зростає.

Таблиця 3.5

Динаміка основних демографічних показників та показниківринку праці України

	Показники	2010	2021	Динаміка,%
1	Чисельність постійного населення на 1 січня, тис. осіб	45 782,6	40 997,7*	89,5
2	Вікова структура населення: частка населення віком 0-17 років, % частка населення віком 16-59 років, % частка населення віком 60 і старші, %	17,7 64,1 20,7	17,9* 59,3* 24,8*	101,1 92,5 119,8
3	Природний приріст, скорочення (-), тис. осіб	-200,5	-442,3**	220,6
4	Міграційний приріст, скорочення (-), тис. осіб	16,1	21,3**	132,3
5	Природний приріст, скорочення (-) на 1000 наявного населення	-4,4	-11,2**	254,5
6	Міграційний приріст, скорочення (-) на 1000 наявного населення	0,4	0,9**	225,0
7	Сумарний коефіцієнт народжуваності на 1 жінку	1,443	1,160**	80,4
8	Середня очікувана тривалість життя при народженні, обидві статі, років	70,44	69,77**	99,0
9	Робоча сила працездатного віку: - тис. осіб - у % до населення відповідного віку Робоча сила у віці 15-70 років: - тис. осіб - у % до населення відповідного віку	17193,2 ¹ 71,5 ¹ 17854,4 ¹ 62,0 ¹	16666,8** 72,7** 17321,6** 61,8**	96,9 101,7 97,0 99,7
10	Безробітне населення (за методологією МОП) працездатного віку: тис. осіб у % до робочої сили відповідного віку	1697,3 ¹ 9,9 ¹	1709,5** 10,3**	100,7 104,0
11	Неформально зайняте населення віком 15-70 років: тис. осіб у % до загальної кількості зайнятого населення віком 15-70 років	3695,6 ¹ 22,9 ¹	3018,4** 19,3**	81,7 84,3
12	Особи, які не входять до складу робочої сили у віці 15-70 років за причинами незайнятості, усього, тис.			

	Показники	2010	2021	Динаміка,%
	осіб, у тому числі за причинами незайнятості:	10 945,0	10718,3	97,9
	пенсіонери	5866,5	5716,7	97,4
	учні, студенти	2265,6	2261,6	99,8
	виконують домашні (сімейні) обов'язки, перебувають на утриманні	2407,9	2304,4	95,7
	зневірені	87,6	36,4	41,6
	вважають, що немає підходящої роботи, та не знають, де і як шукати роботу	65,7	56,0	85,2
	інші	251,7	343,2	136,4

* - на 01.01.2022 без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

** - без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: сайт Державної служби статистики України [7].

Війна є безпрецедентним фактором фізичної втрати основного соціального ресурсу України – населення – і створення прошарку покалічених людей з обмеженою або відсутньою працездатністю. Від початку війни, внаслідок повномасштабного вторгнення в Україну, наша країна зазнала значних втрат людського капіталу та майбутнього трудового потенціалу. Хоча фактичний обсяг втрат людського капіталу неможливо точно оцінити, оскільки війна ще триває, демографи прогнозують, що війна ще більше поглибить демографічну кризу в Україні та матиме довгострокові негативні наслідки для здоров'я українців і погіршення демографічних показників.

Отже, основними чинниками демографічної кризи, спричиненої війною в Україні, є пов'язані з війною смерті, поранення, психологічні травми та обірвані життя: 1) прямі військові та цивільні втрати; 2) непрямі втрати через обмежений доступ до екстреної медичної допомоги, особливо на територіях у зоні бойових дій; 3) військова мобілізація. Довгострокові втрати через наслідки, тобто під час війни захворюваність знижується, оскільки люди «стають на ноги» з більшістю хвороб, але потім знижується внаслідок кумулятивного стресу (наслідки війни).

За попередніми оцінками, якщо активна фаза війни закінчиться швидко, втрати населення України можуть скласти до 0,5-0,6 млн осіб. Якщо війна затягнеться, то це буде близько 5 млн осіб [33].

Фізичні втрати людського капіталу будуть незворотними, а велика кількість поранень та інвалідності ляжуть важким тягарем на систему охорони здоров'я: за даними ВООЗ (станом на травень 2022 року), з початку війни наша країна вже втратила щонайменше 3 000 осіб фізично через відсутність доступу до лікування хронічних захворювань. Через відсутність доступу до медичних послуг зростає смертність населення України [42].

Окрім демографічних втрат, наша країна зазнала значних втрат економічно активного та здорового населення внаслідок війни через вимушену міграцію її громадян як біженців до ЄС та інших країн світу, що в контексті потенційної втрати її інтелектуального капіталу є серйозним.

Таким чином, вже зараз зрозуміло, що населення України скорочуватиметься за рахунок міграції, жертвами якої стануть переважно діти, молодь та люди з вищою освітою, тобто цілеспрямовані та активні громадяни. Тому Україні потрібно боротися за повернення тих мігрантів, які втекли від війни, щоб захистити своє життя і життя своїх близьких, більшість з яких налаштовані повернутися. Такі громадяни складають 85-90% від загальної кількості біженців. Решта 10-15% – це українці, які скористалися ліберальними умовами, що надають їм легальний статус для перебування в європейських країнах по той бік кордону, право на працевлаштування тощо, а тому мігранти цієї категорії не повертаються в Україну [33].

Після війни країна і суспільство змінюються. Під час війни відбуваються значні соціальні зміни, включаючи мережі обміну, соціальні практики та сприйняття себе і суспільства. Українці – сильний і стресостійкий народ. Висновки психологів також показують, що більшість українців адаптовані до воєнних ситуацій (61%) і мають навички психологічної стійкості, які допомагають їм відновлюватися після стресових ситуацій і краще справлятися зі складними ситуаціями в майбутньому. Спроби розвивати бізнес у складних умовах війни є тому підтвердженням. Тому ці навички стануть великою силою після закінчення війни та відновлення суспільства [36].

Починаючи з довоєнного періоду, в Україні відбулися структурні соціальні зміни, рушійною силою яких стала зміна реального розподілу

можливостей протягом тривалого періоду останнього десятиліття. Українці почали накладатися на середній клас, стаючи більш адаптованими до соціальної нестабільності та більш чутливими до соціальної несправедливості. Це об'єднало людей проти російської агресії. Безсумнівно, фізичні втрати людського капіталу, спричинені безпрецедентно агресивною поведінкою Росії у війні, стануть серйозним ударом для України. Гендерний дисбаланс ще більше посилиться через зменшення кількості чоловіків, що вплине на відновлення населення. Однак чітка, компетентна та збалансована державна політика, спрямована на стабілізацію та відновлення людського капіталу, має стати ключовим пріоритетом для післявоєнної держави.

Основна увага має бути зосереджена на розробці заходів, що гарантуватимуть якість життя населення, сприятимуть народжуваності, сучасній освіті, культурному та науковому розвитку, відновленню системи охорони здоров'я та формуватимуть міцний фундамент для швидкого економічного розвитку.

У країні сформувалися стійкі стереотипи про низьку конкурентоспроможність людей вікової групи 50-60 років через деформовану політику зайнятості роботодавців. Після війни цей сегмент населення був важливим резервом людських ресурсів для поповнення людського капіталу країни та залучення їх до економічної діяльності через можливості працевлаштування, запропоновані державою.

Стратегія відновлення людського капіталу має бути розроблена у співпраці з іноземними партнерами з точки зору організаційної, технічної та фінансової підтримки України. Основними джерелами фінансування післявоєнного відновлення економіки України мають стати репарації від країни-агресора та фінансова допомога міжнародної спільноти, зокрема ЄС, країн-партнерів та міжнародних організацій (наприклад, Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, МВФ, Європейського інвестиційного банку).

Безумовно, ситуація, в якій опинилася Україна внаслідок воєнних дій, вимагає перегляду політики соціального захисту, оскільки після війни частка

населення, яка потребує посиленого соціального захисту, збільшиться. Більшість населення не має чіткого уявлення про існуючі пільги та соціальну допомогу, а також існуватиме інформаційний вакуум щодо можливих заходів соціальної допомоги у післявоєнний період.

Україна вважає, що необхідно розвивати та виховувати «культуру соціального забезпечення» серед населення, яка зараз активно практикується в різних країнах світу. Важливо, щоб люди розуміли, що соціальне забезпечення має ширший вплив на всі категорії громадян. Завдяки соціальному забезпеченню працюючі люди та їхні сім'ї мають швидкий доступ до медичної допомоги та можуть захистити свої доходи від короткострокових втрат, таких як безробіття, догляд за дітьми та хвороба, або довгострокових втрат через нещасні випадки на виробництві чи втрату працездатності. Культура соціального забезпечення сприяє повазі до тих, хто постраждав від війни, і кращому розумінню політики соціального захисту людей похилого віку та дітей.

Донесення цінностей і принципів, що лежать в основі такої культури, до населення і забезпечення доступу всіх громадян, незалежно від віку чи економічного статусу, до своєчасних і доступних інформаційних інструментів повинно здійснюватися через освітні процеси, наприклад, створення освітніх центрів.

Освіта у сфері соціального забезпечення сприяє формуванню культури, підвищенню рівня обізнаності населення про соціальні права та обов'язки, а також зміцненню довіри до інститутів соціального захисту та соціального забезпечення.

Право всіх осіб і домогосподарств на соціальне забезпечення закріплено МОП як захист, що надається суспільством, про який повинні знати всі громадяни, це їхнє людське, соціальне та основоположне право і право на гідний рівень життя [100].

Тому пропонується розглянути досвід кращих практик країн Латинської Америки щодо організації навчання за освітньо-культурними програмами соціального забезпечення. Цей досвід демонструє використання різних

форматів навчання (від цільових проєктів до комплексних освітніх програм з різними параметрами та категоріями учасників). У таблиці 3.6 представлено шаблон побудови форматів навчання.

Таблиця 3.6

Параметри і категорії освіти в галузі соціального забезпечення

<i>Вимірник</i>	<i>Категорія</i>	<i>Опис програми навчання</i>
Цільова група	Загальна	Призначена для інформування громадськості цілому; інформаційно-просвітницькі ініціативи та поширення основних концепцій
	Специфічна	Зорієнтована на визначені групи населення, наприклад за віком чи родом діяльності.
Схема чи послуга соціального забезпечення	Пенсії, допомога по безробіттю, по інвалідності та допомога сім'ям (інші категорії соціальних виплат)	Зорієнтована на підвищення обізнаності членів та бенефіціарів про їхні права та обов'язки
	Запобігання ризикам	Призначена для поширення знань про те, як попереджувати хвороби та запобігати ризикам, а у разі їх виникнення, про пов'язані з ними права та обов'язки, включаючи медичне обслуговування, де воно є доречним.
	Здоров'я	Зорієнтована насамперед на профілактику та поінформованість про свої права щодо доступу до медичної допомоги
Форма надання послуги	Особисто	Акцент на особистому контакті
	Віддалено	Акцент на цифровому доступі

Джерело: [61].

Надавачами освітніх послуг є регіональні або місцеві центри соціального захисту, неурядові організації, навчальні заклади та інші установи, які співпрацюють з основними органами системи соціального захисту. Навчальні програми або фінансуються з різних джерел (державні кошти, кошти ГО), або надаються безкоштовно. Приклади навчальних програм у країнах Латинської Америки наведено в Таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Навчальні практики освіти у галузі соціального забезпечення (досвід країн Латинської Америки)

Країна	Установа	Ініціатива	Цільова група	Освітня послуга	Форма навчання
--------	----------	------------	---------------	-----------------	----------------

Чилі	Чилійська організація Mutual for Safety (Mutual de Seguridad – CChC)	Навчання техніці безпеки та гігієні праці під час COVID-19	Специфічна	Здоров'я	Віддалена
		Мобільні навчальні центри з критичних ризиків	Специфічна	Здоров'я	Особистий контакт
Коста-Ріка	Фонд соціального страхування Коста-Ріки (CCSS)	Круглий стіл з питань пенсій, допомоги по інвалідності та допомоги у зв'язку зі смертю	Загальна та конкретно визначена	Соціальне страхування	Особистий контакт
		Віртуалізація QR-кодів у навчанні пацієнтів	Специфічна	Здоров'я	Віддалено
	Освітні спілки та Міністерство народної освіти (MOOC)	Включення змісту, цінностей та стратегій соціального забезпечення до програм громадянської освіти; Створення Тижня соціального забезпечення	Загальна та конкретно визначена	Соціальне страхування	Особистий контакт
	Пенсійна рада Національного союзу вчителів (JUPEMA)	Програма підвищення обізнаності учнів	Специфічна	Соціальне страхування	Особистий контакт
Мексика	Мексиканський інститут соціального забезпечення (IMSS)	Медична грамотність. Платформа масових онлайн-курсів IMSS (CLIMSS)	Загальна та конкретно визначена	Здоров'я	Віддалено
Домініканська республіка	Нагляд за пенсіями (SIPEN)	Дорожня картка з просування пенсійної освіти	Загальна та конкретно визначена	Соціальне страхування	Особистий контакт, віддалено

Узагальнено та згруповано за джерелом [61]

Для забезпечення ефективності та успіху освітніх ініціатив у сфері соціального забезпечення необхідно враховувати наступні елементи:

- підтримка вищого керівництва
- розробка стратегії навчання з чітко визначеними цілями та завданнями для визначених цільових груп для навчання та моніторинг її реалізації;
- встановлення стратегічних зв'язків з іншими структурами та організаціями, органами державної влади на національному, регіональному та

місцевому рівнях та іншими зацікавленими сторонами.

ВИСНОВКИ

У роботі запропоновано вирішення проблеми концептуалізації сучасного розвитку людського капіталу, формування якого відбувається під визначальним впливом інтелектуалізації, диджиталізації та креативізації. Проведене дослідження сучасних трендів розгортання процесів розвитку та використання людського капіталу в глобальному середовищі дозволило сформулювати такі висновки:

1. Глобальні трансформації світової економіки протягом усього періоду розвитку світової економіки супроводжуються ланцюжком технологічних революцій. Проривні технології сприяють появі прогресивних інновацій, визначають ключові ресурси розвитку, фактори виробництва, змінюють галузеву структуру національних економік. Трансформаційного впливу зазнають стратегії розвитку регіональних і галузевих ринків, принципи створення ланцюгів вартості. Закладається основа людського розвитку, що зумовлена появою нових компетенцій і навичок, всеохоплюючою диджиталізацією, прискоренням процесів інтелектуалізації, яка набуває інноваційного характеру та формує основи для масштабної креативізації господарських систем і бізнес-процесів. Креативізація знаходить свій прояв у розвитку інноваційного та креативного підприємництва, масштабується у зростанні ваги культурних і креативних індустрій, збільшенні частки креативного компонента людського капіталу.

2. Концептуально теорія становлення та розвитку людського капіталу є багатогранною та різновекторною за спрямованістю, оскільки консолідує у собі всі наслідки та результати його трансформацій, зумовлених еволюцією розвитку світового суспільства. Традиційні концепції детермінують капітал людини як економічний актив, що формується в результаті інвестицій в його ключові компоненти: знання, уміння, навички, досвід, здоров'я, мотивацію і міграцію. В рамках альтернативних концепцій людський капітал розглядається більш ширше – з позицій не тільки економічного, а й

психологічного, соціального та культурного його значень.

3. Формування ключових компонентів людського капіталу в сучасних умовах характеризується системними змінами, що проявляються у зміщенні пріоритету на творчу (креативну) складову, а саме: 1) *знання* – посилюється увага до процесу формування комбінованих знань, технічних і творчих навичок, їх злиття у креативних галузях економіки внаслідок їх здатності проникати в інші, не пов'язані з творчістю види діяльності, що у поєднанні з науковими знаннями формує базу для появи креативних інновацій; 2) *здоров'я* – для творчої діяльності актуалізується значення психоемоційного здоров'я людини, що впливає на стан її творчої активності; 3) *мотивації* – для активізації процесу творіння мотиваційний аспект характеризується переважанням внутрішніх мотивів над зовнішніми, статусної та трудової мотивації над матеріальною; 4) *міграція* – збільшення вартості людського капіталу для людей творчих професій визначає просторову мобільність життєво необхідною умову для їх професійного розвитку і реалізації; 5) *безпека і захист* – для творчої діяльності інтелектуальна складова визначається потребою захисту прав інтелектуальної власності та дотримання правил академічної доброчесності для запобігання проявам плагіату творчого продукту. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації та диджиталізації зумовлюється високими ризиками порушення прав інтелектуальної власності та академічної доброчесності, втрати здоров'я через пандемію COVID-19, що визначає необхідність доповнення соціальної складової елементами безпеки і захисту.

4. Трансформації інституціонального середовища розвитку людського капіталу, що відбуваються на фоні креативізації та диджиталізації, характеризуються його наповненістю творчими інститутами та інституціями, які сприяють розвитку креативного комунікаційного середовища та посилюють творчу взаємодію і колаборацію з різними суспільними інституціями (соціальними, культурними, економічними, політичними тощо).

5. Відбуваються глобальні трансформації світових ринків праці, зумовлених диджиталізацією або креативізацією: під впливом цифрових

технологій відбувається зростання сектору креативної зайнятості, збільшується частка дистанційної зайнятості, зокрема за рахунок популяризації розвитку цифрових трудових платформ і за рахунок впливу пандемії COVID-19 та ін. У зв'язку з цим посилюється і загострюється неврегульованість багатьох питань з організації креативної та дистанційної зайнятості, суттєвих змін потребує механізм соціально-трудова відносин між роботодавцем та найманим працівником, між краудворкерами і компаніями на цифрових платформах.

6. Зростає глобальне значення креативної економіки, яка у поєднанні з цифровими технологіями забезпечує появу нових бізнес-моделей, спроможна змінювати ринкові відносини, зростає якість життя населення в окремих містах, регіонах, країнах загалом. Масштабність процесів цифровізації разом з технологічними і комунікаційними факторами, визначають прискорений розвиток креативної економіки, сприяють появі перспективного до зростання та розвитку уніфікованого сектору Crea Tech, що підтверджується значними обсягами венчурного інвестування у ряді економічно розвинутих країн. Динаміка розвитку креативної економіки визначається зростанням її економічного внеску у світову економіку, що закладає основи для розвитку нового укладу Креативних індустрій 4.0.

7. Інновації креативних і культурних індустрій вирізняються від технологічних своєю здатністю створювати естетичну цінність продукції, а не функціональну та змінювати естетичні (інтелектуальні) аспекти продукції в інших галузях, які є результатом творчої підтримки. Креативні інновації стають драйверами інноваційного розвитку регіонів, національних економік та світової економіки загалом, що приписує їм здатність створювати зовнішній інноваційний ефект за рахунок торгівлі творчими товарами та послугами, інтелектуальною власністю та ідеями.

8. Цифрові технології зумовлюють суттєві трансформації функцій традиційної освіти та зростання ролі інноваційної освіти як важливого соціального інституту креативної складової розвитку людського капіталу. На відміну від традиційної освіти, інноваційна освіта формує не тільки знання,

уміння та навички, а й розвинену особистість з власними поглядами, переконаннями, потребами і талантами. Під впливом цифровізації та креативізації освітнього сектору економіки відбуваються кардинальні зміни цілей і завдань системи інноваційної освіти, підходів до її організації та розвитку, закладаються основи для розвитку її різноманітних проявів у вигляді креативної, цифрової, культурної, технологічної, інженерної наукової освіти або концепцій їх поєднання (STEM, STEAM). Цифровізація та креативізація освітнього простору трансформує основну мету сучасної моделі освіти – формувати базу знань у студента, навчити його трансформувати їх у пул навичок та умінь і застосувати через ранню практику у бізнес-процесах.

9. Результати дослідження порівняльної характеристики людського капіталу України в глобальному вимірі демонструють існуючі відмінності між підходами у класифікаціях креативних індустрій у світі між собою, зокрема в Україні, що ускладнює процедуру визначення їх ціннісного вкладу в економіку та використання єдиних підходів для оцінки розвитку креативного сектору економіки у міжнародних порівняннях.

10. Комплексна оцінка розвитку людського капіталу та його креативної складової в Україні забезпечила можливість визначити ступінь впливу креативної складової на загальний рівень розвитку людського капіталу країни. Розвиток кластерної моделі розвитку креативних індустрій в Україні забезпечить формування середовища глобальних інноваційних конкурентних переваг креативних індустрій країни з відносно відокремленою системою креативної економіки та визначення головних драйверів розвитку кластерних утворень.

Результати дослідження узагальнено у формуванні ключових стратегічних ініціатив щодо відновлення економіки України в контексті розвитку людського капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азьмук Н.А. Стратегічні напрями збалансування розвитку національного ринку праці та цифрової економіки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Азьмук Надія Анатоліївна ; Інст-т економіки промисловості НАН України. Київ, 2020. 48 с.
2. Азьмук Н.А. Зайнятість через цифрові платформи – нова реальність сучасної економіки: виклики та стратегії адаптації. *Економічний простір*. 2019. № 152. С. 66-80.
3. Білик О.М. Формування мобільності та міграційної рухливості носіїв людського капіталу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2005. № 3. С. 246-250.
4. Гамалій С. В., Довгань В. І. Інструменти державної підтримки рещорингу. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 21-22 січня 2022 року)*; за заг. ред. д-ра. екон. наук, проф. Синчака В. П. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2022. С. 44-47.
5. Грішнова О. А. Інтелектуалізація праці – визначальна ознака постіндустріального суспільства. / О. А. Грішнова. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності – Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property* : зб. наук. праць / ПДТУ. – Маріуполь, 2009. С. 147-150.
6. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія / О.А.Грішнова. К.: Т-во «Знання», 2001. 254 с.
7. Державна служба статистики України: <https://ukrstat.gov.ua/>.
8. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо визначення поняття «креативні індустрії»». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 34, ст.257 зі змінами № 2458-VIII від 19.06.2018.

9. Закон України «Про культуру». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 24, ст.168 зі змінами № 1724-IX від 08.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>.

10. Каленюк І.С., Куклін О.В. Сучасні тенденції трансформації освіти у глобальному середовищі. *Соціоекономіка: Зб. наук. пр. Донецьк: ІЕП НАНУ, 2009. С. 86-99.*

11. Козак Л. Науковий тезаурус інноваційної освіти. *Освітологія. 2013. Вип. 2. С. 74-81. [Електронний ресурс].* Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osvit_2013_2_11.

12. Кузнецова Н.Б. Оцінка факторів, що впливають на якість освітніх послуг в Україні. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2014. №1-2. С.13-19.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2014_1-2_4.

13. Кузнецова Н.Б. Розвиток освіти в умовах глобальних трансформацій: виклики та небезпеки. *Економіка, освіта, технології в контексті глобальних трансформаційних імператив розвитку: матеріали І міжн. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 16-17 жовтня 2019 року. Черкаси: Черкаський державний бізнес-коледж, 2019. С. 211-215.*

14. Кузнецова Н.Б. Креативні індустрії та майбутнє розвитку освіти. *NEW ECONOMICS – 2019: матеріали міжн. наук. екон. форуму, м. Київ, 14-15 листопада 2019 року, в 2-х томах. Т. 1. К.: НАН України, Ін-т економіки пром-ті, 2019. С. 223-227.*

15. Кузнецова Н. Б. Міжнародна міграція у світі: сучасні тенденції розвитку та проблеми глобального управління. *Modern Economics. [Електронне видання]. 2021. № 26. С. 64-73. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V26\(2021\)-10](https://doi.org/10.31521/modecon.V26(2021)-10).*

16. Кузнецова Н.Б. Феномен невідповідності у навичках і кваліфікаціях: фокус на людський капітал у глобальному вимірі. *Theoretical and methodological approaches to the formation of a modern system of national and international enterprises, organizations and institutions' development (2nd ed.): колективна монографія. [Електронне видання]. 2021. С. 2-31. DOI: [10.36074/tmafmsoid.ed-2.13](https://doi.org/10.36074/tmafmsoid.ed-2.13). URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/monographs/article/view/17542>.*

17. Кузнецова Н.Б. Розрив у навичках (Skills Gap) як глобальна проблема розвитку людського капіталу: сутність, причини виникнення та шляхи подолання. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2021. № 2. С. 20-37. DOI: 10.32342/2074-5362-2021-2-31-2.

18. Кузнецова Н. Б. Конкурентоспроможність талантів України у світових рейтингах. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. № 1(153). С. 45-53.

19. Кузнецова Н.Б. Креативізація як сучасний глобальний тренд розвитку світової економіки. *Глобалізаційні аспекти розвитку інноваційної економіки*: зб. матеріалів всеукр.наук.-практ. конф. мол. вчених, м. Одеса, 20 жовтня 2022 року. м. Одеса, Одеський національний економічний університет, 2022. С. 99-100.

20. Кучерак І.В. Цифровізація та її вплив на освітній простір у контексті формування ключових компетентностей. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22, т. 2. С. 91-94.

21. Леонова С.В. Креативізація як вектор сталого розвитку сучасної економіки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2019. Т. 30(69). № 2. С. 133-138. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2019_30\(69\)_2_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2019_30(69)_2_27) .

22. Лобода О.В. Креативність як основа психічного здоров'я особистості. [Електронний ресурс]. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/3_2010/16.pdf.

23. Лук'яненко Д.Г., Галахова Т.О. Феномен креативізації глобальної економіки і менеджменту. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23(3). С. 12-21. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23\(3\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23(3)_4).

24. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку: монографія / В.П. Антонюк, О.І. Амоша, Л.Г. Мельцер та ін.; НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк, 2011. 308 с.

25. Мельничук Д.П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монографія / Д.П.Мельничук. Житомир: Полісся, 2015. 564 с.

26. Ніколаєва О., Онопрієнко А., Таран С., Шоломицький Ю., Яворський

П. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України. 2021. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/04/KSE-Trade-Kreativni-industriyi-Zvit.pdf>.

27. Подольчак Н. Ю., Левицька Я. В. Поняття та структура креативних індустрій в державному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2256>.

28. Праця XXI століття: філософія змін, виклики, вектори розвитку [Електронний ресурс]: монографія / [А.М.Колот, О.О.Герасименко]. К.: КНЕУ імені Вадима Гетьмана. 2021. 478 с.

29. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2019 року № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text>.

30. Риковська О.В. Людський капітал сільської місцевості: сучасний стан, напрями якісного вдосконалення. *Економіка розвитку*. 2012. № 4(64). С. 40-45.

31. Скіннер К. Людина цифрова / пер. з англ. Г. Якубовська. Харків: Вид-во «Ранок»: Фабула, 2020. 272 с.

32. Тоффлер Е. Третя хвиля. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія: Навч. посібник / Упоряд. Віталій Лях. Київ: Либідь, 1996. 384 с.

33. Україна має боротися за повернення своїх біженців. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9205>.

34. Успішні українські стартапи: Приклад GitLab-сучасний інструментарій DevOps для розробників. [Електронний ресурс]. URL: <https://ucluster.org/blog/2020/07/uspishni-ukrainski-startapi-gitlab/>.

35. Чужиков А. В. Глобальна креативізація медійних продуктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство* : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», ф-т Міжнар. екон. відносин ; [редкол.: М. М. Палінчак (голов. ред.) та ін.]. Ужгород : Вид. дім «Гельветика». 2019. Вип. 26, ч. 2. С.115-120.

36. Цифрова економіка – майбутнє вже зараз. [Електронний ресурс].

Режим доступу : <https://glavnoe.ua/articles/a12171-cifrova-ekonomika-%E2%80%93-majbutne-vzhe-zaraz>.

37. Які стартапи вважають «єдинорогами» і чим вони відрізняються від інших? [Електронний ресурс]. URL: https://bit.ua/2019/10/startup_unicorn/

38. Africa's Creative Industries Sector: ILO Overview. 2016. URL: https://www.ioe-emp.org/fileadmin/ioe_documents/publications//Working%20at%20Regional%20Level/Africa/EN/_2016-11-ILO_Fact_Sheet_Creative_Industries_Sector_in_Africa_final_.pdf.

39. American Community Survey-2017. Note: Numbers reflect what respondents to the survey gave as their primary occupation.

40. Aron R. Dix-huit leçons sur la société industrielle. Ed. Gallimard. 1962. 375 p. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/XX_CNE-Prospective_000657.pdf.

41. Ashwin M., Hirst A. Scoping the market orientation literature from 2009 to 2013: a review of the concept and the discussions found across a range of academic disciplines. *Journal of Strategic Marketing*. 2015. № 23(4). P. 353-363. DOI: 10.1080/0965254X.2014.970213.

42. At least 3000 have died in Ukraine for want of disease treatment, WHO says. URL: <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/least-3000-have-died-ukraine-want-disease-treatment-who-2022-05-10/>.

43. Azmuk N. Determination of the country's place for the development of creative human capital in the global dimension. *Technology Audit and Production Reserves*. 2021. Vol. 2(4(58)). P. 24-27. DOI: 10.15587/2706-5448.2021.230083.

44. Bakhshi H., Mcvittie E., Simmie J. Do the creative industries support innovation in the wider economy? *Creating Innovation*. 2008. DOI: 10.5172/impp.11.2.169

45. Basilicata Creativa. URL: <https://www.basilicatacreativa.it>.

46. Bednar P., Danko L., Smékalová L. Coworking spaces and creative communities: making resilient coworking spaces through knowledge sharing and collective learning. *European Planning Studies*. 2021. P. 1-18. DOI: 10.1080/09654313.2021.1944065.

47. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture in social

forecasting. New York: Basic Books. 1973.

48. Benavente J. M. Public policies for creativity and innovation: promoting the orange economy in Latin America and the Caribbean / José Miguel Benavente, Matteo Grazzi. URL: <http://dx.doi.org/10.18235/0000841>.

49. Big Commerce vs Volusion: Battle of Ecommerce Giants. URL: <https://www.top10ecommercesitebuilders.com/comparison/bigcommerce-vs-volusion>.

50. Boix R., Peiró J. Industrias de servicios creativos y productividad del trabajo en las regiones de la Unión Europea. In: Valdivia M, Cuadrado JR (eds) La economía de las actividades creativas: Una perspectiva desde España y Mexico. 1st edn. Universidad Nacional Autónoma de México and Universidad de Alcalá de Henares. Madrid, 2017. P. 357-380.

51. Brzezinski Zb. Between Two Ages. America's Role in the Technotronic Era. New York: Harperpublishinghouse, 1970. 334 p.

52. Bujor A., Avasilcai S. The Creative Entrepreneur: A Framework of Analysis. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. 2016. 221 p. DOI: 10.1016/j.sbspro.2016.05.086.

53. Chen W., Sugiyama M., Bellini H., Shin M. Augmented Reality Starts to Liven Up the VR/AR Market. Goldman Sachs, July 2016. [El. resource]. URL: http://pg.jrj.com.cn/acc/Res/CN_RES/INVEST/2016/7/18/fb09e321-675c-4f4d-9098-630bb3ff7b31.pdf.

54. Creative Disruption: The impact of emerging technologies on the creative economy. White Paper. World Economic Forum and McKinsey & Company. February, 2018. [El. resource]. URL: <https://www.weforum.org/whitepapers/creative-disruption-the-impact-of-emerging-technologies-on-the-creative-economy/>.

55. Creative Economy 2030: Inclusive and Resilient Creative Economy for Sustainable Development and Recovery. Policy brief. September, 2021. URL: https://www.g20-insights.org/wp-content/uploads/2021/09/tf5_creative_economy_2030-_inclusive_and_resilient_creative_economy_for_sustainable_development_and_recovery.pdf.

56. Creative Economy Outlook 2022: Overview. 2022, United Nations, Geneva. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditctsce2022d1_overview_en.pdf.

57. Creative economy to have its year in the sun in 2021. UNCTAD. 2021. URL: <https://unctad.org/news/creative-economy-have-its-year-sun-2021>.

58. Creative Education Agenda. How and why the next Government should support cultural and creative learning in the UK. URL: https://www.creativeindustriesfederation.com/sites/default/files/2017-05/CIF_EduAgenda_spreads.pdf.

59. Creative Industries Federation. Report. 2018. URL: https://www.creativeindustriesfederation.com/sites/default/files/2018-01/Federation%20Global%20Trade%20Report_0.pdf.

60. Education at a Glance. OECD Indicators. Annex 3 Sources, methods and technical notes. OECD. 2021. [El. resource]. URL: https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/EAG2021_Annex3.pdf.

61. Education and culture in social security: Good practices in Latin America. URL: <https://ww1.issa.int/analysis/education-and-culture-social-security-good-practices-latin-america>.

62. Euroclusters. URL: <https://clustercollaboration.eu/euroclusters>.

63. European competitiveness report 2010. European Commission. Directorate- General for Enterprise and Industry. Publications Office. 2011. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2769/8344>

64. Evans, S. Key Concepts: Creative Clusters. URL: http://creativeclusters.com/?page_id=1599

65. Ezawa K. et al. Virtual and Augmented Reality, October 2015. [El. res.]. URL: <https://www.citibank.com/commercialbank/insights/assets/docs/virtual-and-augmented-reality.pdf>

66. Florida R. Creative class: people who change the future. Publishing house "Classic-XXI". 2007. 421p.

67. Galbraith J. K. The New Industrial State. First Ed. Houghton Mifflin, 1967.

68. Governments Must Fix the Skills Mismatch for a Post-COVID World

(2020). URL: <https://www.bcg.com/publications/2020/governments-must-fix-skill-mismatch-post-covid>.

69. Global e-Commerce sales surged to \$29 trillion. UNCTAD. URL: <https://unctad.org/press-material/global-e-commerce-sales-surged-29-trillion>.

70. Global Employment Trends for Youth 2020: Technology and the future of jobs International Labour Office – Geneva: ILO, 2020.

71. Global internet access rate 2005-2021. Percentage of global population accessing the internet from 2005 to 2021, by market maturity. URL: <https://www.statista.com/statistics/209096/share-of-internet-users-in-the-total-world-population-since-2006/>.

72. Heritage For Future – An Innovation Action in Prague, October 7-9, 2019. [El. resource]. URL: <http://ecbnetwork.eu/heritage-for-future-an-innovation-action-in-prague-oct-7-9-2019/>.

73. Hern A. Non-fungible tokens are revolutionising the art world – and art theft. *The Guardian*, 2020. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2021/mar/12/non-fungible-tokens-revolutionising-art-world-theft>.

74. Hiscox online art trade report 2020. URL: <https://www.hiscox.co.uk/online-art-trade-report>.

75. Hugo G. Temporary migration and the labour market in Australia. *Australian Geographer*. 2006. № 37(2). P. 211-231.

76. Immigration in Creative Industries. 2019. URL: <http://www.Research.newamericaneconomy.org/report/immigrant-in-creative-industries/>.

77. Kalleberg A. L. Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition. *American Sociological Review*. 2009. № 74(1). P. 1-22. URL: <https://doi.org/10.1177/000312240907400101>.

78. KIICS-Knowledge Incubation in Innovation and Creation for Science. URL: <https://cordis.europa.eu/project/id/288959/reporting>

79. Knop, L., Olko, Sł. Clusters in Cultural and Creative Industries in Europe – Specialisation and Activities. Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series. 2017. № 107. P. 9-23. URL: <https://doi.org/10.29119/1641-3466.2017.109.2>.

80. Kuznetsova N. The driving forces of the war for talents. *Intellectual Archive: multidisciplinary journal*. 2015. Vol. 4. № 5. P. 24-28.

81. Kuznetsova N. Key Skills for the Future in the Era of Global Transformations. Information Technologies and Management. The 19th International Scientific Conference *Information Technologies and Management*. Riga. 22-24 of April. Riga: ISMA, 2021. P.185-187.

82. Kuznetsova, N., Borysenko, O., Ivashchenko, O., Podhaietska, V., Baida, I. The Creative Employment in the Context of Structural Transformations. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67. №04. P.601-610. DOI: <https://doi.org/10.46852/0424-2513.4.2022.26>.

83. Legal provisions of COM. Digital Europe programme for the period 2021-2027. 2018. 434 p. URL: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvhdscs8bljza_j9vvik7m1c3gyxp/vkp1fqr gy mox.

84. Mathematics performance (PISA) (indicator). OECD. 2022. DOI: 10.1787/04711c74-en.

85. Newman J., Khalbous S., Hilligje van't Land. Higher education is key to building back better post-COVID. *University World News*. 2020.

86. Number of internet users worldwide from 2009 to 2021, by region. URL: <https://www.statista.com/statistics/265147/number-of-worldwide-internet-users-by-region/>.

87. Number of internet users in selected countries in 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/271411/number-of-internet-users-in-selected-countries/#statisticContainer>.

88. Open Data Map: API v4.0. URL: <https://data.crunchbase.com/docs/open-data-map-api-v40>.

89. Open Doors. 2021. International Students. URL: <https://opendoorsdata.org/annual-release/international-students/>.

90. Open Doors. 2021. International Scholars Trends. URL: <https://opendoorsdata.org/data/international-scholars/international-scholars-trends/>.

91. Report of the Creative Economy. 2020. Otis Report. Beacon Economics: Otis College of Art and Design. URL: <https://www.otis.edu/creative-economy/2020>.

92. Reshaping policies for creativity: addressing culture as a global public good. 2022. UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380474>.
93. Resolutions of the 74th Session. General Assembly of the United Nations. URL: <https://www.un.org/en/ga/74/resolutions.shtml>.
94. Rostow W.W. The Take-Off into Self-Sustained Growth. *The Economic Journal* [en]. Vol. 66. № 261. 1956. P. 25-48. URL: <http://home.sandiego.edu/~jmwilliams/rostow1956econmodern.pdf>.
95. Science performance (PISA) (indicator). OECD, 2022. DOI: 10.1787/91952204-en.
96. Scholte J. A. Globalization. A critical introduction / Jan Aart Scholte. London: Palgrave, 2000. 361 p.
97. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond. 2016. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond>.
98. Sjaastad L. The Costs and Returns of Human Migration. *Journal of Political Economy*, 1962. № 70(5). 80-93pp. URL: <http://www.jstor.org/stable/1829105>.
99. Skills, talent and diversity in the Creative Industries. Evidence synthesis and scoping: summary report. *Evidence Review*. 2019. № 01. URL: https://cic-media.s3.eu-west-2.amazonaws.com/media/549033/pec-evidence-synthesis-scoping_work-foundation-final-1-.pdf.
100. Social protection floor for a fair and inclusive globalization. Report. ILO. 2011. Geneva. International Labour Office.
101. Talent Attractiveness: How does your country compare in each dimension? URL: <https://www.oecd.org/migration/talent-attractiveness/how-does-your-country-compare-in-each-dimension.htm>.
102. The Createch Report - 2021. Mapping the intersection of technology and creativity. URL: <https://technation.io/the-createch-report-2021/#:~:text=THE%20CREATECH%20REPORT,technology%20and%20creativity>.
103. The economic contribution of the copyright industries. An Overview of the Results from WIPO. 2021. URL:

https://www.wipo.int/export/sites/www/copyright/en/performance/pdf/overview_re-su_lts_2021.pdf.

104. The Global Innovation Index 2013-2021:
<https://www.globalinnovationindex.org/>.

105. The Office of the High Commissioner for Human Rights: URL:
<https://www.ohchr.org/en/news/2022/08/ukraine-civilian-casualty-update-1-august-2022>.

106. The Operational Data Portal (ODP):
<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

107. The State of Global Learning Poverty: 2022 Update. CONFERENCE EDITION June 23, 2022. URL: <https://www.unicef.org/reports/state-global-learning-poverty-2022>.

108. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly (25 September 2015). URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.

109. World Employment and Social Outlook 2021: The role of digital labour platforms in transforming the world of work International Labour Office. Geneva: ILO, 2021. URL: <https://ilo.org/infostories/Campaigns/WESO/World-Employment-Social-Outlook-Report-2021#COVID-19>.

110. World Migration Report. 2022. URL:
<https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.